

„BISER“ izlazi dva puta mjesečno.

Pretplata na „Biser“ iznosi za društva K 10—; za učenike i muallime K 4—; a za ostale K 8—, na godinu. *-

BISER

Za oglase plaća se prvi put za cijelu stranu 20, za pola 10. za osminu 3, a za šesnaestinu 1 50 kruna. Slijedeća uvrštenja uz popust. Za prijevode oglasa iz jednoga jezika u drugi računa se 8 kruna po stranici

LIST ZA ŠIRENJE ISLAMSKE PROSVJETE.

Innemel-m uminune ichvetun ! El-Islamu jalu ve 1a jula al ejhi!

Pojedini brojevi 30 helera. Rukopisi se ne vraćaju.
- Neplaćena se pisma ne primaju,

PLATIVO I UTUŽIVO U
Mostaru.

Sve što se tiže administracije i uredništva lista treba slati na adresu: „BISER“, Mostar (Hercegovina) Mostaru.

5. i 19. Džumadel-ula 1332
i 5. Džumadel-ahara

M O S T A R

1. i 15. aprila 1914 i
1. maja

Ahmed Naim:

Osnovna načela Islama, njegova prošlost i sadašnjost.

S turskog prevodi: Panislamista.

(Nastaviće se.)

Pošto je islamska vjera ustanovila za ino-vjerce princip plaćanja vojnog harača, to se je dužnost islamskih boraca sastojala samo od proširenja granica muslimanske države i od slobodnog i neustrašivog pronošnja islamske slave na sve četiri strane svijeta. Inače stvar koja je bila uzrok brzom umnožavanju muslimana, bijaše upliv, što su ga kur'anske zasade vršile na ljudske duše, privlačeći i osvajajući srca sviju ljudi.

Ta naravno je, da u onom vremenu jedna šaka još necivilizovanog nomadskog svijeta nije mogla kroz pedeset godina samo mačem pod svoju vlast pokoriti tolika plemena i narode od kineskih i indijskih granica pa čak do krajnjeg afričkog Zapada. A čemu to dokazivati ? Danas je islamski svijet sa sviju strana opasan obručem neprijatelja; njegova je slava i veličina utrnuta a oružje, kojim bi se protiv kršćanstvu borio, prebijeno u hiljade sitnih komadića. I dok je to tako, dotle se u prkos svemu pritisku i prijetnjama neprijateljskim opet Islam rapidno siri i nikad ga na polju natjecanja ne pobje-gjuje rad i nastojanje širitelja kršćanstva, štono ga kršćani nazivaju vjerom bratstva, reda i mira, i ako misioneri taj svoj rad osnivaju na strašnoj to-povskoj vatri i na silnim milionima novca evropskih

i američkih država. Sve ovo grozničavo i strašno nastojanje kršćanstva i njegovih agenata ne može zapriječiti tok islamskog širenja i na-predovanja.

Jednom riječi: ko šta hoće nek govori, ipak ne može zanijekati, da je pojav Islama najveći kulturni i društveni prevrat, što ga je ljudska povijest zabilježila. Francuska revolucija, koja na sebi nosi ljagu krvoprolića, tiranije i ne-pravde, ne može se apsolutno prisposobiti re-voluciji Islama. Islamski šeriat, koji se je kroz dvanaest stoljeća postepeno i uz poteškoće uvla-čio u tamne zakutke Evrope, taj je šeriat bez sumnje inspirisao onu proklamaciju ljudskih prava, koja je na Zapadu sve od francuske re-volucije pa do danas ostala samo pusta teorija, ma da je od njena proglašenja minulo jedno stoljeće " dva decenija. Kod ljudi, odgojenih islamskim idejama, princip je bratstva, slobode, pravde i jednakosti, koje je Evropa kao novo otkriće svijetu proklamirala, obično i starijeg datuma načelo, koje već više nije vrijedno da se propaguje i ljudima sugerise.

Najveći upliv islamske vjere opazio se je na području morala. Upravo naš razum mora biti zapanjen pred onim vanrednim čudesima, što ih je ona proizvela u pojedinačnom odgoju ljudi, koji su izveli socijalnu revoluciju — taj glavni cilj Islama. Naš veliki pejgamber svrhu svog poslanstva razjašnjava ovim uzvišenim ri ječima:

— Innema buistu liutemmime mekjarimel-ahlaki. (Ja sam poslan samo, da usavršim moral).

Odgoj pejgamberov učvršćuje i osnažuje sve vrline i krijeposti, koje su usagjene u narav arapskog naroda, a obara i odstranjuje sve njegove gadne običaje i ćudoredne opaćine, preostale iz doba neznanja i barbarstva. Muhamed je (a. s.) za kratko vrijeme od dvadeset i tri godine o gojio i usavršio hiljadama ljudi, od kojih bi svaki pojedini mogao narodima služiti kao rukovogja spasu i selametu i biti predmet njihova ponosa i slave, daše je kod njih pojavio.

Da je jedan zapušteni narod, koji je bio predmet prezira i omalovažavanja kod drugih susjednih naroda, tako reći u razdoblju od jednog časa stekao tolike vrline i — kroz po stoljeća osvojivši kulturni svijet — preuzeo dužnost odgojitelja i vaspitaća, to se ima sve pripisati samo nauci uzvišenog Islama, koji je zaista dopro do stupnja nadnaravnog savršenstva.

Islam je u potpunom smislu riječi vjera morala i vrlina, a u isto vrijeme najveći zaštitnik istine i znanosti.

U Islamu su vjera i znanost bliznaci. Prostor ove rasprave ne dopušta, da govorim o svjema onim hadisima, koji propaguju nauku o njenoj koristi i vrijednosti govore. To je samo uzrok bio, da je jedan zapušteni i u džehaletu ogrezli narod kroz pola stoljeća odgojio toliko velikih ućenjaka, da se prebrojiti ne mogu. Dovoljno je reći, da je nauka vjerska dužnost po Islamu. Od pojave ove uzvišene vjere nije prolo ni jedno stoljeće, a već su se nekoje čisto islamske znanosti i umjetnosti kao tefsir (komentar na Kur'an), hadis (tradicija pejgamberova), fikh (pravo), povijest, pejgamberov životopis, književnost do najvećeg stupnja razvile i unapredile, a u početku drugog stoljeća poslije pojave Islama rasi-rile se kako treba razne znanosti, koje su ostavili iza sebe Grci, Indijanci i Perzijanci u svojim mitosima i filozofskim djelima.

U drugom već stoljeću po hidžri islamska civilizacija je poprimila formu najnaprednije i naj-savršenije civilizacije. Kroz kratko vrijeme islamski gradovi kao Bagdad, Basra, Kairo, Merv, Belh, Sistan, Semerkand, Kordova, Sevilla, Kirvan, pa onda Vardin i provincija Sicilija imagjahu svoja sveučilišta, koja su kao buktinja

rasvjetljivala ove krajeve i prosvjećivala. I današnja evropska kultura nije ništa drugo, nego jadan refleks arapske kulture u Andaluziji. Islamsku civilizaciju Evropljani nazivaju arapskom civilizacijom. Istina, kad se pomisli na to, da su prvi graditelji ove civilizacije, prvi širitelji islamske nauke Arapi, te da su do pred kratko vrijeme muslimanski pisci svoja djela pisali samo arapskim jezikom, ipak — ma da je donekle opravdan naziv „arapska civilizacija“, — mora se priznati da graditelji te civilizacije nijesu samo Arapi. Pri izragjivanju islamske kulture imali su udjela svi narodi, koji Islam ispovijedaju kao Perzijanci, Turci, Kurdi, Berberi, Indijanci, Bosanci i dr. i sama činjenica, da duh Islama ne trpi nacionalnu različitost, zaprećuje, da se rad oko islamske civilizacije pripisuje pripisuje samo Arapima.

Božijeg nimeta i blagodati, koja se zove „Islamska civilizacija“ nije ni jedan narod lišen bio. Svi muslimani moraju primiti arapski jezik kao jezik megjusobnog sporazumijevanja, a taj princip i provode podjednako i bratski, Islam ima samo dvije ustanove, koje se ne svigjaju njegovim protivnicima i onim, što njih iz neznanja slijede, a te su ustanove ropstvo i pitanje, koje se odnosi na žene. Istina, ovi bi prigovori Islamu bili opravdani, kada bi on sadržavao onakove ustanove, koje bi dozvoljavale svakakovo nečovječno postupanje i tiraniju, kakvu su Evropljani i Amerikanci vršili nad crnačkim robovima. Poshvaćanju današnjih civilizovanih ljudi robovi nijesu ništa drugo nego razumne životinje, koje se upotrebljuju u obavljanje osobnih poslova pojedinaца. Nepravedno je islamskoj vjeri prigovarati i napadati je, što nije ropstva ukinula, kad je njegove socialne i ekonomske nužde nestalo tek nakon otkrića parnog mehanizma, Islamska je vjera prije trinaest stoljeća kodificirala neke ustanove, koje su tek poslije ućenjaci i stručnjaci megjunarodnog prava mogli izmisliti i postaviti, te je tim ustanovama — kako treba — ublažila grozote rata, zabranivši strogo napadanje na djecu, žene i u crkvu zatvorene svećenike, te mrcvarenje zarobljenika i pustošenje bašći, vinograda i usjeva. Islam je

odredio čovječno postupanje prema dušmanskim zarobljenim vojnicima, čije je zasužnjenje nužna posljedica rata. Da, Islam je i dalje ostavio na životu princip ropstva, koji rezultira slabost ino- vjeraca, a ekonomsku i brojnu moć i snagu islamskog područja. Ali nek svak stavi ruku na srce i pomisli na to, da je Islam težinu ropstva upravo dokinuo i roba na stupanj familiarnih članova postavio.

Osim toga da je islamski šeriat — dozvolivši ropstvo — uvijek nastojao, da ga ublaži i dapače uništi, jasno dokazuje činjenica, što je on u pitanjima ubojstva, pogrešnog i nehotimičnog prekršaja posta ramazanskog, te zakletve postavio oslobogjenje roba kao uvjet oprostjenja, te što je zakonito ustanovio otpisom i porogjajem oslobogjenje ropkinja i oprostene robove uvrstio među članove gospodareve porodice, davši im i pravo nasljedstva, pa napokon što je — u pomanjkanju ovakovih slučajeva — propagovao u ime Boga bezuslovno oslobogjenje ropsko i preporučivao koristi i vrline, koje potječu iz potpomaganja toga oslobogjenja.

Ovu našu tvrdnju dokazuje i uzvišeni hadisi-šerif, koji se pripisuje Ibni-Omeru, da ga je priopćio, a koji glasi:

— Šerrul-mali fi ahirizzernani el-memalik. (Najgadniji i najodurniji posjed u ovo doba jesu robovi).

Jedna je pak jasna i ustanovljena istina, da je zadržanje ustanove ropstva, a u isto vrijeme umnožavanje sredstava za njegovo doku- nuće, Islamu mnogo koristi donijelo i broj muslimana povisilo i da nije robove postavilo u gori položaj, nego što je položaj slobodnih ljudi.

Oni, koji prate historiju Islama, mnogi će se susresti s mnogo imena velikih islamskih ljudi, koji su u umjetnosti i znanosti i u politici postignuli najveću spremu i složili se sa slobodoumnjacima narodnim, a isto tako će uvidjeti, da je mnogo puta ustanova ropstva bila zapreka, da mnoge gjulemenske dinastije zavladaju nekim dijelom islamskog naroda.

Što se tiče pitanja ženskih prava, možemo slobodno ustvrditi, da se do sad nije pojavila ni jedna vjerska institucija, ni jedan kulturni za-

kon, koji bi se u tom pogledu mogao s islam- skom vjerom mjeriti. Ako se površno promotre i sravne ustanove civilizovanih država o ženskim pravima i dužnostima i ustanove Islama, koje se na isto pitanje odnose, odmah će se moći uočiti velika razlika megju njima, I ako donekle pojмимо, što se feministe dižu u obranu ženskih prava u onim zemljama, gdje se žene prije udaje pod skrbništvom ro- ditelja, a poslije udaje pod kuratelom svog muža nalaze, gdje im zakon uskraćuje raspo- laganje vlastitim imetkom, od kojeg — čim se udaju — polovica prelazi u vlasništvo njihovih muževa, ako se pri sklapanju braka nije jasno izričito u ugovoru navelo, da samo žena nad cijelim svojim imetkom vlasnost uživa; mi ne možemo nikako shvatiti, zašto kod nas neki ijUji u tom slijepo Evropejce slijede i opona- šaju.

Muslimanska žena uživa sva ljudska prava, I ako je islamska vjera ženu učinila gospoda- ricom kuće i odgojiteljkom djece, ipak je ne zaprečuje, da se bavi svakovrsnim radom i za- natom, koji njenu stanju odgovara, kako bi po- većala i osigurala sredstva za život svoje po- rodice, Kako god muškarci, tako su i žene Isla- mom zadužene, da uče i da se obrazuju- Svaka i najbogatija muslimanska žena samostalna je u upravljanju svojim imetkom i potpuno slobodna od uplitanja i intervencije svoga muža. Njezino bogatstvo ne oslobagja muža rd izdržavanja nje i djece.

Kur'anska ajeta i pejgamberovi hadisi o pokrivanju žena, nijesu objavljeni za to, da se njihova prava skuće i umanje, nego za to, da im pokrivanje zaštiti nevinost i poštenje od niskih pogleda pohotnih i pokvarenih muška- raca. Od pokrivanja nema boljeg sredstva, da se ograniče i umanje moralne opačine i da se sačuva čistoća rodbinstva, što ju šeriat nalaže, Kao što navedeni prigovori, tako je isto neopravdan prigovor poligamiji (višeženstvu), koju su od drevnih vremena pa sve do danas skoro svi narodi i plemena u praksi primje- njivali.

Islam je broj žena, koji je u doba džahilijeta uobičajen bio, ograničio i na četiri snizio, nu

pravedni uslovi, koje je on postavio, i to su dopuštenje na najmanji stupanj sveli tako, da je i jednom bogatašu teško po propisima šerijata držati više nego jednu ženu. Crkveni su kršćanski oci zabranili poligamiju, pa pošto ta zabrana ne odgovara prirodi, to nije mogla nikad polučiti odregjene joj svrhe, nego je naproti i ona kao i zabrana bračnog raspita mnogo doprinijela širenju prostitucije i demoralizacije. Jednom riječi islamski šeriat, koji je u svijetu čovječanstva proizveo ovu veliku revoluciju, jest najpotpunija i najsavršenija vjera, kao što to vele uzvišene kur'anske riječi:

— El'jevme ekjmeltu lekjum dinekjum ve etmemtu alejkjum nimeti ve reditu lekjumul-islame dinen. (Evo danas sam vam vašu vjeru dovršio i svoje blagodati potpuno na vas izlio. Primivši, da vam Islam bude vjera, ja sam za dovoljan postao).

Kur'an (a. š.), koji nam je od Boga poslan i pejgamberove riječi i običaji dovoljni su, da u najljepši red stave sve naše poslove i odnosne, koji se na ovaj i na onaj svijet odnosa.

' Kur'an i sunnet ustanovili su glavni i općeniti pravac naših vjerskih i svjetovnih dužnosti, koje se i same mogu vjerskim smatrati; a ustanove, koje nijesu Kur'anom ili sunnetom objavljene, odregjene su „idžmai ummetom" (složnim i slobodnim mišljenjem prvih muslimana) i „kijasi fukahom" (pravničkom analogijom).

Dakle Kur'an, sunnet, „idžma" i „kijas" jesu četiri temelja, na kojima se islamski šeriat osniva. Bog je u Kur'anu rekao:

— Ja ejjuhellezine amenu, etiullahe ve eturresule ve ulil-emri minkjum; fe in tenaza'tum fi šej'in feruddtihu ilellahi verresuli in kjuntum tuminune billahi vel-jevamil-ahiri.

(O vi, koji vjerujete, pokoravajte se Bogu i pokoravajte se njegovu poslaniku i onom, ko ima pravo da vam zapovijeda. A bude li među vama kakvog prepora u nekoj stvari, vi to pitanje prepustite Božijem i pejgamberovom sudu t. j. sudu Božijeg pisma Kur'ana i pejgamberova hadisa, ako vjerujete u Boga i pošljedni dan).

Po ovom ajetu Kur'an i sunnet su stup i osnov, a složno mišljenje i pravnička analogija islamske uleme, koja po šeriatu ima pravo zapovijedati, ogranci su tih dvaju stupova. Vidi se dakle, da se vjerskim ograncima smatraju i tumačenja islamskih pravnikâ, koja nikada ni u kojem stoljeću nijesu bila zabranjena, nego nepohodno nužna uslijed svakodnevnog nastajanja novih i novih prilika i odnošaja; jedino su ta tumačenja strogo uvjetovana tim, da budu u skladu s temeljem t. j. s Kur'anom i sunnetom. Inače tvrdoglavo slobodna tumačenja, koja se protive Kur'anu i sunnetu i ustanove, koje nemaju veze s ta dva temelja Islama, nemaju kod islamske vjere nikakove vrijednosti ni zakonske snage, da bi ih se muslimani držali. Uslijed ove zakonite potrebe kraj pravne znanosti, koja govori o vjerskim ograncima, nastala je još jedna druga znanost pod imenom pravna filozofija (Usuli fikh, temelji prava), koja raspravlja o tom, kako se pravne ustanove imaju tumačiti i odakle se trebaju izvagjati.

Islamskom je šeriatu veliku elastičnost dalo to, što su kraj Kur'ana i sunneta, koji uređuju općenite odnošaje, otvorena vrata ispitivanju i tumačenju pojedinačnih pitanja, uz uvjet da ono bude u skladu s dvama temeljima Islama. Prava islamska ulema u svom tumačenju nije nikad tegljila muke ni pred najzamršenijim nastalim pitanjima i odnošajima. To je eto jedini uzrok bio, da je nekada područje Islama bilo osvjetljeno onom sjajnom civilizacijom i da su se njegove granice onako brzo na široko i da leko razmakle bile.

Takova je eto prošlost Islama. A pogledajmo na sadašnje njegovo stanje. Toliko ima milijuna ljudi, koji pod imenom muslimana žive, a na žalost svi su ti ljudi robovi, svi stenju pod nepravednom upravom svojih dušmana, a što je najgore oni su svi bez osjećaja i razuma, pa i ne ćute na sebi ovaj teški teret ropstva i poniženja. Više stotina milijuna ovih ljudi, koji su sve narode svojom prosvjetom i obrtom zadivili i koji su od dalekog Istoka do krajnjeg Zapada svoje trgovačke i industrialne proizvode prenosili, danas nemaju ni pojma o prosvjeti, **znanju, trgovini i obrtu.**

Ako ih Evropljani ne nahrane, gladni su; ako ih ne zaodiju, goli su; ako ih ne prenesu, nemoćni su preći s jednog mjesta na drugo. Oni su toliko lijeni i neznalice, da ne mogu sačuvati od propasti ni one djelomične ostatke kulture, koji su im kao baština ostali iza njihovih slavni i ponosnih djedova, sačuvani od poplave burnih dogagjaja, što ih vrijeme proizvodi. Ni jedne islamske zemlje sada nema, čiji bi stanovnici uživali politička, dapače i najprimitivnija ljudska prava. Preostala je još samo jedna naša država sa šakom muslimana, nu i ona živi samo u sanjama i iluzijama o svojoj samostalnosti.

I ona je u velikom neznanju. Svoju je trgovinu, obrt i ekonomsku samostalnost morala pod presijom predati u ruke svojih dušmana, a izgubila je i veći dio svoje političke samostalnosti. Nad ostatkom njene samostalnosti strepe danas svi muslimani, izgledajući da će je uništiti bura neprijateljske mržnje, koja je okružuje i svaki joj čas prijeti. Pa kakve su nepogode uništile dane islamske sreće? Kakova li je ruka udarcem srušila veličajnu zgradu islamske civilizacije?

Oprečnost izmegju naše prošlosti i sadašnjosti Evropljane u čudo baca. iMi pak nemamo ni toliko znanja i prosvjete, da bi tu opreku mogli shvatiti, nego nas na žalost naši dušmani podučavaju, šta smo sada, a šta smo nekada bili. Naročito veliko čugjenje Evropljana izaziva to, što se — usprkos groznog nazatka i dekadence muslimanskih naroda — sve više umnožava broj sljedbenika naše vjere i što se njena nauka — a da mi i ne znamo — neprestano i rapidno još uvijek širi.

U članku „Islamisme“ nove Larusove enciklopedije susrećemo se s ovim riječima:

— Kad se i danas pogleda na prijeteće širenje islamske nauke, čovjeka u čudo baca intelektualni nazadak Islama.

Ni u jednom razdoblju islamske povjesti — izuzam doba četvorice prvih velikih halifa — nije bilo ovolikog uspjeha. Afrički kontinent već počinje postajati najvećim islamskim centrom dvadesetog stoljeća, dok su znanosti, koje su u srednjem vijeku bile ponos i dika Islama, danas u cijelom islamskom svijetu posve zanemarene,

te se upravo beskorisnim i nepotrebnim smatraju. Muslimani, koji su u srednjem vijeku plodove starih grčkih znanosti ili osobno ili posredstvom Židova u Evropu unosili, u svemu su do najmanjih sitnica potrebni postali Zapadu, kojem skup harač plaćati moraju'.

Pisac zaista pravo govori. A šta li je ova dvovrsna protivština, od kojih nas jedna na krvav plač nagoni, a druga našim neprijateljima najveći strah zadaje? Proširivanje kruga islamske vjere, unatoč današnje političke, socialne, ekonomske i prosvjetne slabosti Islama, dokazuje, da je on vjera prirode, da njegove božanske zasade lahko prodiru u ljudska čista i nesebična srca, te da se s onom intimnom jednostavnošću njegovom ne mogu natjecati poklonici Mesihovi, koji kršćanstvo šire, kraj sve svoje poznate moći, bogatstva i sile.

Ako bi mi u ovom stanju i dalje ustrajali, propr.šćemo i rastepsti se, kao što nam to že stoki božanski ukor kazuje:

— Ja ejjuhellezine amenu men jerteddu minkjum an dinihi fe seufe je'tillahu, bi kavmin juhubbuhum ve juhubbunehu, ezilletin alei-muminine, eizzetin alel-kjafirin: judžahidune fi sebil-lillahi ve la jehafune levmete laimin. (O vi, koji vjerujete, kakova je šteta, ako megju vama ima ljudi, koji će ostaviti svoju vjeru. Ta Bog će dovesti jedan taki narod, kojeg će on ljubiti, a i oni će njega ljubiti.

Ljudi toga naroda su prema vjernicima ponizni i blagi, a prama nevjernicima ponosni i strogi; oni se bore u Božijem putu i ne boje se ničije klevete ni kugjenja).

Ovo ajeti kjerime nam veli, da nikad ne će manjkati onih ljudi, koji se čvrsto drže jasne Božije vjere, čiji je opstanak do sudnjeg dana obećan; a osim toga dokazuje, da bi zanemarenost prama šeriatskim ustanovama — Bože sačuvaj — mogla na koncu dovesti do bezvjerstva, te napokon dokazuje, kakova svojstva posjeduju ljudi, koji se postojano i čvrsto šeriata drže.

Što se tiče žalosne oprečnosti izmegju prijašnje slave i veličine i današnjeg mizernog stanja Islama, to ćemo vidjeti — kad analiziramo njihove faktore i činbenike — da je jedan

dio današnjih nevolja i bijeda prouzrokovan od strane cijelog naroda, a da je drugi dio posljedica nagomilanih grijehova islamske uleme i emira, kao jamaca materjalne i duševne politike pojedinih ljudi i naroda. Sve ove pogreške skupa mogu se svesti na jedan općeniti uzrok pod imenom „Protivnost šeriatu“.

Pošto su vrlo dobro poznate izmegju ovih protivnosti one, koje se isključivo odnose na onaj svijet — a one se od drugih ne razlikuju u tom, da prouzrokuju teškoće i neugodnosti — to ćemo ih mimoići, pa ćemo koju progovoriti samo o onim protivnostima šeriatu, koje su čisto socialne naravi.

Protivnosti šeriatu što ih je sav islamski narod počinio, jesu:

1. Nepripravljanje snage i moći.

— Ve eiddu lehum mesteta'tum min kuvvetin ve ribatil-hajli, turhibune bihi aduvvellaahi ve aduvvekjum ve ahirine min dunihim la ta'lemunehum, allahu jalemuhum. (Vi proti njih i proti drugih — koliko god možete — pripravljajte silu i konje za borbu, jer tako ćete za strašiti Božije i svoje dušmane i druge još ne prijatelje, koje vi ne poznajete, a koje samo Bog zna).

Dok je ovo ajeti-kjerime nalagalo, da se muslimani jačaju i za borbu pripravljaju, dotle su oni najveći nemar i indolenciju pokazivali. Mi već svi znamo, da se s riječi „snaga“ ne misli samo na topove, puške i velike dridnote, nego i moderne znanosti, obrte, ratarstvo i trgovinu, o kojima baš i ovise i topovi, puške i t. d.

Pod riječi „snaga“ razumije se dapače i požrtvovnost, odvažnost, smjelost i veledušje. Sve ove stvari pripraviti — jest farzi-kjifaje i svi sljedbenici Muhamed Alejhiselamovi biće sve dotle grijeshnici, dok se u pogledu svih ovih potreba ne kutarišu stranaca i dok im ne prestanu muhtadž biti. Dok je ovim općim grijehom zaražen musliman, smiješno bi od njega bilo nadati se pomoći velikog Allaha, koji je u svetom Kur'anu rekao:

— In tansurul-lahe, jansurkjum. (Ako vi Božijoj vjeri i poslaniku pomognete, i Bog će vama pomoći).

2 Slabost srca (malodušje, malovjernost). Kako li ovaj hadisi-šerif jasno i lijepo prikazuje današnje naše stanje:

— Jušekju en teda'a alejkjumul-umemu, min kjulli ufukin kjema teda'al-ekjeletu ala kas'atiha. Kulna: Ja Resulellah, e min killethin bina jeumeizin ? Kale: La, entum jevmeizin kjesirun ve lakjinnekujum gusaun kje gusais-sejli tenzeul-mehabete min kulubi aduvvikjum vejudž'alu. fi kulubikjumul-vehnu. Kalu: Ve mel-vehnu? Kale: Hubbul-hajati ve kjerahetul-mevti. (Brzo će doći vrijeme, kada će narodi jedne druge pozivati, da na vas navale sa sviju strana kao što se nezasite izjelice megjusobno pozivaju za čanak, pun jela. Mi rekosmo: „Hoće li nas tada malo biti, o Božiji poslanice ?“ On odgovori: „Ne, vas će tada mnogo biti; ali ćete biti naplava kao naplava koju bujica nosi. Iz srca vaših dušmana povući će se strah, a slabost će se u vaša srca uvući.

Rekoše: „A šta je „slabost“? na što on odgovori: „Ljubiti život i mrziti smrt“).

jedini lijek proti ovoj slabosti srca i malodušja je uzeti za vrhovni ideal „Ilai-kjelime-tullah“ (Uzvisivanje Božije riječi) i materialnu i moralnu nadmoć nad neprijateljima vjere, te vjerovati u sudbinu, u tu silu, koja olakšava čovjeku da se na tom putu žrtvuje.

3. Megjusobna mržnja i upropašćivanje. Islamska vjera zapovijeda ljubav megjusobnu, a mi jedan drugog mrzimo; ona nam nalaže megjusobno pomaganje, a mi jedan drugog upropašćujemo.

Pogledajmo ovaj hadisi-šerif:

— La tuhasidu, ve la tunadžišu, ve la tubagidu, ve la tudabiru, ve la jebi' ba'dukjum ala beji' ba'din ve kjunu ibadellaahi ihvanen. El-muslimu ehul-muslimi, la jazlimuhu, ve la jahzuluhu, ve la jekjzibuhu va la juhakiruhu — Ettakva: Ve juširu ila sadrihi selase merratin; Bihashimriin minesšeri en jjuhakkire ehahalmuslime. Kjullul-muslimi alel-muslimi haramun demuhu, ve maluhu, ve arduhu. (Nemojte jedan drugom zavidjeti; nemojte suviše cijene davati za mal koji se prodaje, kako bi jedan drugog oštetili; nemojte jedan drugog mrziti, niti jedan od drugog lica okretati i srditi se. Nek se neki

od vas ne nameću pri prodaji na druge, kako bi sebi kupca pribavili, o Božiji robovi, budite braća. Musliman je brat muslimanu; on mu neće nepravde činiti, ne će mu uskratiti pri potrebi svoju pomoć; ne laže mu, niti ga ponižuje. — Zatijem uprijevši prstom tri put u svoja mubarek prsa dodade: — Ovdje je bogobojazan. Da jedan čovjek bude grijешnik i zločinac, dosta je da ponizi i bagateliše svog brata muslimana. Cio musliman: njegova krv, imetak i rz haram je muslimanu).

(Nastaviće se.)

A. Hifzi Bjelevac:

Pod drugim suncem.

(Nastavak.)

Rifatbejr je silno volio svoju djecu. Za njihovu sreću bijaše posvetio čitav život radu, da im obezbijedi sretnu budućnost. I kad je mislio da je izvršio do kraja svoje djelo, došao je do spoznanja, da je morao još na nekog misliti da sretno svrši. Djeca, kojima smo život dali, naša su, pa makar tu djecu i ne vezali uz nas socijalni i vjerski zakoni. Rifatbev nije nikad pomišljao da u njegovu životu ima „jedna mrlja“, kako ju je on nazvao kasnije doznajući, da je Sabina na životu i da sada ovog njegovog nezakonitog djeteta sreća prijete sreći njegove zakonite djece i časti njegove obitelji. Ili drugim riječima; nije mogao Rifatbev misliti, da će njegova mladost uskrsnuti nakon dvadeset godina i zatražiti obračun za nanesenu uvredu djevičanstva i prave ljubavi... On je to izravnao novcem, i ko još poslije toga ima prava na nj' i na sreću njegove obitelji i na čast njegova imena...

Žrtvovao je sina, odlučio je i kćer žrtvovati; — platio pedeset hiljada Elizi, da šuti, da učuva svoju čast — svoju osobnu čast i svoj društveni položaj.

Tako će se i svršiti!... Eliza će se predomisliti i otići iz Carigrada, saopćivši Sabini da je Muris zaručen. Sabina će ga odbiti i otići s materom u Evropu. On će udati Fadilu za Šemsibey-a i tajinstveni plašt zaboravi prekriti čitav događaj, a da niko ne će doznati.

Muris će otići...

Rifatbey-a prošli srsi čitavim tijelom.

— To ipak ne valja!... Munirpaša ga je mogao spasiti, da posve ne propane — mislio Rifatbev i prekoravao se, ulazeći kući polagano, kao da se je bojao da će mu otkriti njegove misli s kojima se je borio.

Muris će propasti, njegov Muris, o kojem je on nekad tako lijepo mislio! Muris, — sadašnji Muris, koji je već oblačen sumnjom izdajstva i razvratnim životom; — taj isti Muris bio je usko vezan uz njega, uz njegovu djecu,

uz njegovo ime... I kad on sjutra uda Fadilu za Šemsibey-a, pitaće se njegovi prijatelji i poznanici: šta je s Murisom?!... Kad Murisa nestane, pitaće se: kuda je otišao? A kad doznadu, okrivice njega za što ga nije spasio, kad je imao tako velike veze... Bilo mu ga žao. Šta sad?! Je li gore primiti Murisa u svoju kuću? Šta će mu se onda reći? Njegov ugled — njegov položaj... Pa šta, zar se još Muris ne bi mogao spasiti, ako mu se saopći šta je na stvari i šta ga može spasiti. Jest; ali hoće li on na to pristati, on aristokrata!...

Ne će

On će radije u Fizan...

... I Rifatbey je vjerovao...

Došao kući. Nije nikog smio pogledati, nije smio ni s kim riječ progovoriti. Bojao se je, da ne oda ono, što se je krilo u njegovoj duši.

Fadilu pogledao preko oka. Ona ga je motrila, sumnjivo motrila, kao da je naslućivala, da se u njegovoj duši nešto čudno događa.

Prošao u svoju sobu i sjeo. , Fadila stala na hodniku i tiho rekla sebi:

„Otac je vrlo zamišljen i tužan“...

Pogledala za njim i odlučila poći u njegovu sobu. Polagano otvorila vrata, da je Rif?..tbey nije ni opazio, kad je stupila u njegovu sobu.

Kad je prišla bliže njemu, podigao Rifatbey glavu i pogledao je tužno i milo u isti čas i rekao:

— Sjedi! Ovdje kod mene...

Fadila sjedne.

„Baba-gjim! Ti si nešto danas ljutit, tužan; promijenio si se...“

— Ti opažaš kćeri! Nije ništa! Veliki poslovi i brige...

Da prekine ovi razgovor upita Fadilu:

— Da, ja sam zaboravio, danas se odvela Sadija... Jesi li je ispratila?

Fadili sine pred očima današnji rastanak sa Sadijom i rastanak s Murisom. Porumeni. Grudi joj se počnu nadimati, srce uznemireno i isprekidano kucati!...

Otac je pogleda, a Fadila brižne u plač!

Rifaibey je čas gledao ne znajući za to plače, za tim se primakne njojzi i pomiluje po glavi:

— Zašto plačeš kćeri? Zar ti je toliko žao Sadije?

Vjerujem, volila te je, kao što si i ti nju, ali poznato ti je da se svaka djevojka mora udati...

Ona je plakala.

— Fada! počne ponovo Rifatbey...

Ona ga pogleda i zajeca:

„Babagjim! Ne višel Molim te da me više tako ne zoveš, jer samo — samo je-d-an, — govorila dalje Fadila kao u vrućici — samo je-d-an je imao to pra-vo...“

Rifatbey je naslućivao i htijući još jednom čuti govor njezina srca, upita:

— Fada! Reci mi šta ti je, zašto plačeš?

„Oče, oče!... jecala je djevojka pustivši, da suze teku niz lijepo i suzama isprano lice — „oče — dozvoli mi samo da plačem... Ništa više ne tražim, za me nema više utjehe...“

Rifatbev šutio; pustio je da plače.

Fadila je plakala, — plakala dugo i ušutila.

— Ti ga još i sad ljubiš? upita Rifatbev, ustanuvši na noge i oslonivši se na stolicu.

Fadila ga pogleda:

„Ješ i sad... za sva vremena...“

— ...i kakav je god on, je li?...“

— Jest.

— I ako te on ne ljubi...“

— I onda.

I ako ti rečem, da je odbio Munir pašu, kad ga je htio nagovoriti da te uzme?!...“

Fadila ga pogleda i reče odlučno:

— I onda...“

— Ako je više Muris posve propao, ako je već u zatvoru ... ako su ga već prognali?...“

— Oče, oče!... ko je to učinio?!“

— Nije dostojan nikakve milosti; on je osumnjičen.

— I ti ga nijesi spasio, nijesi ga upozorio na opasnost...“

Rifatbev ne odgovori ništa. Čas je razmišljao, za tim prišao Fadili i rekao povjerljivo:

— Ja sam doznao sa pouzdane strane, da će Muris sa mnogo još mladoturaka biti sutra ili prekosutra zatvoren i prognat. To tebi kažem — i ti ako ga ljubiš spasi ga!... Spasi ga, jer je sam kriv...“

Fadila skoči na noge kao ranjena lavica, pogleda oca oštro u oči i očajno vrisne:

— I ti si to učinio!?...“

Rifatbev nije ništa odgovorio..

XXXI.

Eliza se nije ničim mogla umiriti. Ono sve što je čula od Rifatbey-a oduzimalo joj svu snagu, volju i nadu u budućnost. Da Muris ljubi još nekog osim njezine Sabine, nije mogla ni pomisliti!... A sad je eto istina!... I još koga?! Kćer je onog istog, kojeg je ona ljubila, čije je dijete i njezina Sabina...

„Moj sin — slušala je Eliza još uvijek njegov glas — moj sin Nusret ljubi vašu kćer, moj zet, zaručnik moje kćeri Murisbev... Gpspogjo! plaćaću vam svake godine deset hiljada franaka i dati Sabinu miraz od pedeset hiljada samo da se odreče Murisa i da odete iz Carigrada“ ...

Murisbev! On! I tako nešto učiniti! To je strašnij, nečuveno!... Jadna Sabina, jedno dijete moje, — očajala Eliza pri pomisli, kako će to. saopćiti svojoj kćeri i kako će s Murisom svršiti.

Otjerati ga? Pokazati mu vrata? Ne; tako ne smije postupati sa onim, kojeg njezina kći tako žarko ljubi, sa

onim koji je i s njom uvijek bio tako ljubezan i prefin, sa onim koji je i Elizi bio drag...

Rifatbey-ov posjet kod Elize posve ju je razočarao. Bio je nenadan, čudnovat, koji joj je donio nesreću. Rifatbev je tražio mnogo, vrlo mnogo od njezina srca, ali opet i davao mnogo u — novcu...

Odbila je, ali je opet Rifatbev ostavio ček na pedeset hiljada, kao miraz Sabinu. Ostavio ga na stolu. Bar tamo ga je ona našla... Možda je zaboravio.

Eliza nije čitavu noć zaspala. Borila se samo s jednom misli: kako će Sabinu otkriti tajnu svoje mladosti..

Prošla besana noć i došao dan kad je trebala odlučiti.

Još samo kratko vrijeme, još samo nekoliko sati i Sabina će doći... Doći će i Muris... Pozvani su kod Pietra Bafijadisa, tamo moraju biti. Ona ne će ići, poslaće njih i nekako se ispričati, a poslije sijela kazaće Murisu, da više za nj n ma mjesta u njezinoj kući, — Sabinu će reći: da se Muris drugom ženi, da je nju varao i s time će se svršiti...

Ne će li je kćer zapitati za uzrok? Hoće li je suočiti s Murisom? Šta će on na to? Da li će se moći tako kratkim potezom riješiti?! Ne će. Dijete će tražiti uzroka ili kod majke ili kod dragoga, uvrijegjeno srce tražiti će od nekog zadovoljštinu.

Eliza ne smije ništa reći o svojoj prošlosti, o svome grijehu; ne smije okaljati uspomenu na svoga muža Sarrijana — njezina kćer ne smije doznati, da je nezakonito dijete Rifatbey-a Afendakizade...

Pred večer došla kći njezina upravitelja Čekmegjskog imanja K. i upitala je hoće li se večera prirediti i za Sabinu i Mu-riobeva.

— Doći će — odgovorila Eliza, ravnodušno, ali će oni kod Pietra na večeru. Ja ću sama večerati...

— Dakle samo za vas madame! priupita djevojka i kako ne dobi nikakva odgovora od Elize zatvori vrata i ode u kuhinju.

Do po sata iza toga dovezla se Sabina s Murisom i pošli, prije nego odu na sijelo, viditi je li već Eliza otišla. Na hodniku izašla pred njih kćerka upraviteljeva i na upit Sabine: jeli majka dobro, odgovorila joj je da je zle volje, jer da je glava boli.

Sabina poletila uz basamake odmah pravo u Elizinu sobu. Muris je išao s njom. Kad su došli u sobu, pristupila Sabina majci i poljubila je u ruku, a Muris se duboko dostojanstveno naklonio, na njegovu licu titrao je neki čudan i zagonetan izraz duševnog nemira. Eliza ga pogledala oštro, ispitujući i pružila mu ruku;

„Dobro ham došli!“...“

Muris nije mogao izdržati njezin pogled i da krije svoj nemir sjeo do Elize na kanape.

— Na Murisa sam čekala dva dana, reče Sabina mjesto Murisa — bila je oluja na moru, pa sam se brijunula ...“

„Bey se je dugo zabavio na putu“ upita Eliza, pogledavši Murisa.

— Nekakvih dvanaest dana, znadete radi onoga sas tanka... odgovori, Muris tražeći zgodne riječi i čudeći se i sam da je Eliza na prama njemu ravnodušna i hladna.

— Mama je li već vrijeme, da se ti spremaš na sijelo — upita Sabina nakon kratke stanke, koja je nastala nakon Murisova odgovora.

Ti ćeš Sabina s Murisbey-om! Mene ispričaj! Boli me glava.

— Ali gospogjo, — reče Muris — nipošto, molim Vas; zamjerili bi se starom Pietru. Vi ćete na svaki način s nama ići.

Sabina je počela takogjer moliti. Ona na koncu pristala.

Kad se Muris i Sabina odmakli u jedan kraj malog salona, Eliza ih uzrujano posmatrala i sva drščući, kao u vatri rekla sebi: „To je za sigurno posljednji put“!... a dužom joj se prelilo neko teško gorko čuvstvo, koje joj je oduzimalo svu snagu i odlučnost, da pokuša izvršiti svoju današnju odluku.

Muris nije imao svoje volje. Nakon sastanka sa Fadilom, nakon odlaska muhadžira predao se Muris nekim neriješenim mislima, nečem što mu je govorilo o nečem nepoznatom, nevidljivom, a ipak tako bliskom ljudskoj duši. A to nešto što on nije poimao oduzimalo životu onu čar, one lijepe boje, u kojima se dosad blistala njegova budućnost.

Htio je da prekine s tim mislima, ali nije mogao. Koliko je god htio da manje misli, tim su više uskrsavale pred njim i uvlačile se u njegovo srce. Obuzimale ga svega. U njegovoj duši redalo se sve jedno za drugim od malog ubavog Viteza, od očeva groba, rodbine, brata i ostalog, pa sve ovamo bliže, dok nije sve iščezlo i pretvorilo se u neko čuvstvo mekane boli pred susretom s Fadilom i odlaskom onog parobroda, s kojim je Sadija otišla — s kojim je onaj „mah muhadžir“ otišao, kojeg je Fadila dukatom darovala.

Htio se predati Sabini, htio je, da uza nju zaboravi na sve, kao što je dosad zaboravljao, ali nije mogao. Šutio. Razmišljao, ni sam ne znajući, šta mu je oduzelo njegov mir.

Pred nečim strepio, plašio se nečega... Sabini odgovarao bez značenja. Gledao je pred sobom, kakvu je već odavna nije vidio u sjaju i ljepoti mladosti.

Ona nije ništa zamijetila u svojoj prevelikoj ljubavi naprama Murisu, nije mogla ništa drugo misliti osim, da su njih dvoje najsretniji na svijetu. Uz prozor dok je Eliza otišla obući se, pričala mu ona, ka^o će se njih dvoje ukrasti sa zabave i otići negdje na samo, da ih niko ne vidi i razgovarati o budućim danima u Petrogradu.

— Je li de Murise, kako ćemo biti sretni, kad se vjenčamo? upita Sabina ushićeno, grleći Murisa i zaklinjujući se za zastore od prozora.

Muris protnuo. To što je njemu do jučer blizu bilo i o čem je sa nekim ugodnim čuvstvom u duši razmišljao, sad mu to izgleda vrlo daleko, daleko...

— Sabina! Još koji dan... odgovori teško Muris, pogledavši Sabinu pred sobom, kako ga žarko gleda.

Sabina ga opet zagrlila i naslonila svoju glavu na njegove grudi...

U to Eliza unigje iz druge sobe i pogje k njima. Oni je nijesu ni opazili. Zaustavila se na sred sobe u polumraku, izvadila rubac i otrla jednu suzu sa oka, koja ju je pržila kao živa vatra. „I taj čovjek ima toliko malo poštenja — pomisli gnjevno u sebi, da u oči svoje ženidbe s drugom vara moje dijete!...“

XXXII.

Kad je zabava kod Pietra bila najživlja, opazili su neki gosti: kako je gospogja Eliza pozvala Murisa neopazeno od Sabine i otišla s njim u jednu pokrajnu sobu Bafijadisova dvorca.

Muris nije ništa zlo slutio, ali je opazio, da je Eliza nešto uzrujana.

U toj pokrajnoj sobi odigrao se slijedeći prizor između Elize i mladoga Jahjapašića.

Murisbev! — reče Eliza uzrujano — „Vi ćete još večeras, još ovog časa ostaviti zabavu, ostaviti ovu kuću i K. Čekmegju i ako ste pošten čovjek, ne ćete nikad približiti se mojoj kćeri...“

Muris ostao iznenagjen:

— Za što gospogjo?! Jesam li ja što tako za služio; jesam li čim nanio uvredu Vama ili Sabini, ili Vašem imenu, da me tim kaznite?

„Gospodine! Nemojte se pretvarati ovdje! Vi varate moje dijete i sutra ćete se možda vjenčati sa kćeri Afendaki zađe — odgovori teško i isprekidano Eliza.

— Ko Vam je, to rekao?! — upita Miris, gubeći mirnoću i mijenjajući se u licu.

— Vi ste zaručen, je li istina?

— Jest; ali se neću nikad vjenčati — odgovori Muris odlučno.

— Vi ste ljubili kćer Rifatbegovu i Vi ste je obećali uzeti.

— Nikad!...

— Murisbev, ja sam rekla sve i opet Vas molim: da ostavite ovu kuću bez da vidite Sabinu! Ostavite samo posjetnicu i otigjite molim Vas i zaboravite...“

— Gospogjo! Iz Vas govori pretjerana srdžba, iz Vas govori nešto, što ja još ne pojmim, što ne razumim...“

— Murisbev! Murisbev! Ja Vam kćeri ne mogu dati jer ja... ja Murise ljubim Vas

— Vi!?! zapanjeno upita Muris, Vi ljubite mene?...

— Ja!... ja I... Iz mene govori ljubav — ljubav jedna velika koju sam u svojoj duši sakrivala i koja je sad izbila... Ubijte me Murise i ne mojite me poniziti! Jedna žena, koja Vas nije dostojna to Vas moli!... Ubijte me!...

— Gospogjo! A Vaša kćer...

Eliza pane u nesvijest. Muris prigje k njojzi, podigne je na kanapu i donese vode.

Nakon nekoliko časaka Eliza dogje sebi. Muris je umivao hladnom vodom.

Oboje su šutili.

Kad se je Eliza osvijestila prigje Murisu s riječima:

— Oprostite, oprostite! . . . Otigjite, odmah molim Vas i nikom ne mojte ništa reći. . . Vi ste plemić: dajte mi Vašu ruku i poštenu riječ .

Muris joj pruži ruku:

— Ja odlazim gospogjo u Petrograd.

— S Bogom! Oprostitel . .

Muris se nakloni lagano, progje hodnikom, odgrne zastor i pogleda u nutra.

Nije nikog vidio, Pred očima mu se sve crnilo, kao u pijanice, koji je već bio posve izmoren i prepit.

Zamoli jednog poslužitelja, da mu donese kaput ostavi posjetnicu Pietru Bafijadisu i ode, ne rekavši nikom ništa

Noć je bila vrlo lijepa. Snijeg nije padao. Mjesec osvjetljivao romantično čitavu okolicu i tu tamo vidila se po gdjekoja zvijezda. Cesta, kuda je išao bijaše smrznuta! Vjetar lagano pirio i rashlagjivao Murisa.

Još jednom okrenuo se dvorcu i ugledao rasvjetljene prozore . . . Pošao naprijed, ali nije mogao dalje.

. . . I naslonio se na zid, razmišljajući o slučaju, koji se je sada dogodio.

Eliza je ostala sama. Osjećala se satvrenom, nemoćnom i — poniženom . . . Kako je to došlo, kako se je smila otkriti ?! Za što je to učinila, kad je znala unaprijed, da to ne može biti, da je to nemoguće. . . Zar se ona može mjeriti sa ljepotom svoje kćeri; — pa zar je ona kao majka smila na to i pomisliti. Do sad je to tajila,, to čuvala, kao nešto griješno, kao nešto nedozvoljeno večeras, kad je znala, da više ne će Murisa viditi, morala mu je to reći. Morala je I Ona to više nije mogla podnositi i ako je znala kakav će odgovor dobiti. Znala je da će je odbiti, znala je, da će je prezreti, tim više što mu je zabranila ljubav sa Sabinom, što ga je onako nedostojno napala i otjerala . . . A on je ipak pokazao toliko mira i toliko plemenitosti, davši joj poštenu riječ, da će ostaviti Carigrad i sačuvati tajnu. Nesretna žena, nesretna majka! . . .

U mladosti prevarena, u bračnom životu nesretna; čitav joj život prošao kao mutna rijeka koz pustaru . . .

I ona je bila žena, i ona je tražila trajne vječite ljubavi, pa kad je nije našla, pogledalo njezino oko požudno na lijepog ljubavnika njene kćeri. Za što? Kako je to smjela? I Eliza tražila sama od sebe odgovor na ovo pitanje. Mislila o Murisu; — svaku njegovu riječ mjerila i dozivala u pamet. Sjećala se živo svega. Zanjela se u prošlost i našla jednu svijetlu, varavu traku, koja joj se pričinjala kao Fata morgana i ona — prošla . . .

Mislila naći tamo jedno veliko srce, koje će i za nju imati ljubavi. Muris je jednom s njom takp povjerljivo razgovarao, kad ga je u Parizu susrela . . .

Bilo je to onda, kad su se vraćali iz kazališta. Sabina je išla sa Sarijanom, a Muris i Eliza za njima. Razgovarali su o komadu. Kako su oni lagano išli, a Sarijan i Sabinabrže, oni su ostali podaleko iza njih. Tad ju je Muris uzeo za ruku, za tim joj se više približio i ona ga uzela ispod ruke.

Ona je sva drhtala, primakla se posve k njemu i išli lagano za Sarijanom i Sabinom. Pričao joj o velikom srcu, koje sve ljubi što je lijepo, pričao joj tiho, slatko o jednoj ljubavi, koja obuhvaća sav svijet i svemu daje — životi . . .

Ona ga je slušala. Ona je čuvstveno pritiskala se uza nj, a njezine grudi nadimahu se —; njezino srce tražilo ljubavi one velike, žarke i vječne . . .

Nije znala Eliza, da su se Murisove riječi odnosile na njezinu kćer, nije znala, da je Muris išao s njom radi društvenih formalnosti!... Zaboravila b^še i to, da su onu večer ispili poslije predstave tri boce dobrog francuskog vina...

Ona je gledala ljubav svoje kćeri sa nekim pritaženim čuvstvom, ona je tražila da je Muris uz njih. Eliza razmišljala mnogo o svojoj ljubavi i vazda se javljalo nešto ružno, nešto nelijepo u njezinoj duši...

U posljednje vrijeme javljao se taj zloduh rjegje, a prevladala u njojzi majka. Eliza gledala Murisovu ljubav sa Sabinom čistom i iskrenom, dok nije došao — došao onaj, koji je bio uzrok njezinoj nesreći — Rifatbev...

U njezinoj duši nastao strašan boj, iz kojeg je ljubomora pomiješana s mržnjom izašla pobjediteljicom. Eliza pregorila sve; ono povjerenje Murisovo, svoje dostojanstvo i ljubav svoje kćeri pregorila, jer je ono nešto ružno, perverzno prevladalo..

Sahat iza odlaska Murisova vratila se Eliza neopazeno u salu blijeda i satrvena...

XXXIII.

Primicalo se ponoći. Na istoku se počeli navlačiti prozirni oblaci i postepeno pokrivati vedrinu, i podavati noći neku osobitu mirneću. Vjetar nije više onako resko strujio, kao pred večer. Zrak počeo bivati sve teži i teži. Izgledalo je kao da će kiša početi. Sloj za slojem oblaka ovlačili se nebom i hitno žurili prema zapadnoj strani. Preko mjeseca nastala mala tanka prevlaka od raskidanih Oblaka. Naokolo na sve strane ležao bijeli snijeg smrznut. Cijela okolica izgledala kao kakvim velikim bijelim paštom pokrivena. Svuda mir i tišina, samo što je u dvorcu vlastelina Pietra Bafijadisa bilo još živo. Svi prozori bjehu osvjetljeni, a iza tankih zastora vidile se sjene gostiju, kako prolaze sobama. Otud je dolazio žamor, nerazumljiv, izmiješan sa pjesmom i sad tihim sad bučnim tonovima glasovira.

Murisbev stajao sam naslonjen na zid velike bašče vlastelinove. U prvi čas' kad je izašao iz dvorca, nije ništa mislio. Izgledalo mu to sve udešeno, neprirodno. Jedno ćutio u dubini duše, a to niti je bila uvreda, niti očaj,

već neka lakoća, neka prostranost duše; nešto slično kad oluja poništi čitava polja pa ostanu pusta... prostrana, da ništa više oko ne smeta... No to je čuvstvo samo jedan čas potrajalo, dok se je javilo srce... Onda istom Muris oćutio, koliko je u jednom času izgubio, — koliko imanje svoje na jednoj karti proigrao. Sjetio se Muris svogi- obećanja gospogji Elizi! Ah ta riječ, ta „poštena riječ“ koliko je već nepoštenja prekrila!...

Za tim nastupilo drugo čuvstvo — čuvstvo uvrede i boli, neobjašnjeno čuvstvo za koje će on — Muris biti kriv... Eliza će reći Sabini što je i njemu rekla; varao te je, nije vrijedan bio; ljubio je drugu i ja sam ga otjerala ...

Pravu istinu — istinu koja bi Murisa velikim predstavila, sakriće... I on će biti nepošten u očima one, koja ga je ljubila već sedam godina... To je Murisa bolilo, to je Murisa zaustavilo i nije mogao dalje...

Da se vrati, da nagie Sabinu i reče joj sve, da ona doznade sve, da joj reče svoju odluku i zadanu riječ njezinoj majci i da ode ... Da se rastanu, da se više nikad ne vide?... Ne! to ne smije biti!... Zar bi ona — Sabina mogla saćuvati tajnu, zar .bi Sabina mogla štititi i ne zatražiti obraćun od svoje majke?... Nemoguće!..

... I opet Muris pošao... Pogledao u rasvijetljene prozore, spućio kaput, pribrao svu snagu i odvažnost pošao... Nije se okrećao, nije gledao ni desno ni lijevo nego išao naprijed što je god brže mogao.

Sjajni mjesec bjeliu već prekrili gusti oblaci. Još samo čas-dva i kiša je počela propadati. Najprije krupne kapljice, jedna za drugom, za tim, čas prestala, a onda udnla sitna kiša...

Muris je išao dalje.

Kad je izlazio iz sela, opazio je u jednoj gostionici svjetlo. Stane pred vratima. Osluhne. Iznutra ćuli se nekakovi hrapavi glasovi seljaka. Murisbev unigje.

Kad je Murisbev unišao u jednostavnu, zaprljanu seljaćku krćmu, prestane pjevanje i svi prisutni sa ćugjenjem pogledaju Murisa.

Murisbev prigje gostionićaru i zaište ćašicu konjaka.

Nasta lagano razgovaranje. Gosti i ako su bili u pijanom stanju ipak su iz radoznalosti lakše razgovarali, ne bi li ćuli što će mladi bey razgovarati.

Muris je šutio i gledao u ćašicu konjaka, koju mu bijaše gostionićar natoćio, izvadićvi ćašu iz nekakvog staklenog ormara za svojim legjima.

Murisu je bilo teško. On je istom sada uvidio pravu istinu, — vidio koliko je tek izgubio... Njegovo biće, duša njegova — on sam osjećao nešto teško, gorko, ćemerno...

... I popio ćašicu konjaka. Gostionićar pošao da mu drugu natoći, ali Muris ne htjede. Uzme sam. bocu i natoći.

je šutio i gledao u punu ćašicu konjaka za

Opeljhanićno ispio i natoćio treću.

se htio opiti, htio u tom bar da zaboravi na e istom dogodilo. No što je god više pio da biva trijezniji. Još mu i sad pred očima

stajao prizor sa Elizom. Kako je to moglo biti? Kako se to moglo dogoditi? Kako je to nastalo? Eliza!...

Ona je žena kao i sve druge. Ali ona je i majka, kao i sve druge!... Ona je i lijepa žena — ona je bila i još ljepša prije šest godina. Ona ga vazda lijepo susretala sa smiješkom na usnama. Ona se s njim razgovarala o književnosti, o umjetnosti, o muzici, o životu, o drućstvu, o ljubavi... Ona je sjedila blizu njega i gledala ga milo, kao što gledamo nekog, koji nam je osobito mio... drag!... Ona mu stiskala ruku, ona mu gledala milo, ta-, jinstveno u oći, a nekakav kokttan, razbludan osmjeh titrao na njezinim ustima. Eliza ostala mlada udovicom i on je ni s kim nije vidio! Bilo nekih, koji su tražili njezinu ruku, nu ona ih svih odbila s izjavama: da se ne će udavati! Iza toga došao Muris — on došao kao ljuba nik njezine kćeri. Upoznali se ponovo i od tada Eliza op ćila samo s Murisom. Bila je i tada lijepa! Neki su mu . tad šaptali na uho, da je majka bila zaljubljena u ljubav nika svoje kćeri... Muris to nije opazio, ili pravije nije mogao ni opaziti kad je Sabina uvijek bila s njima. Pa pored ljepote kćeri izćezavala ljepota majke. Muris nije ; mogao ni slutiti ko bi jedanput mogao postati njegov protivnik...

Većeras nakon oćitovanja Elizina, Muris je tražio u svaćem uzroka i mjereći svaku rijeć što je ikad s Elizom progovorio, istraživao je li dao on sam povoda njojzi da ga ljubi. I nije se mogao sjetiti, jer je trebao još više po šeci u prošlost svoga života.

Okolo dva sata po ponoći sjeo Muris u jedna kola, koja mu je našao gostionićar i odvezao se u Carigrad. Nije više mislio ništa. Bio je dobro pijan i godio mu hladan zrak, kojeg je udisao, vozeći se u poluotvorenim kolima. Koćijaš je pjevao nekakvu grćku narodnu pjesmu. I ako Muris nije razumijevao što pjeva kolar, godilo mu i on se zanosio pjesmom. Noć je bila hladna. Kiša je i sada po malo padala i topila snijeg i led...

Kola su jurila svom brzinom, jer je gostionićar kazao kolaru, da će ga Murisbev bogato nadariti.

Put je bio i dalek i cesta rućna, jer je bio to jedini put, kuda su i kola i tovari išli. Zimna noć prolazila polagano. Muris je malo drijemao, jer ga piće bijaše i odviše uhvatilo.

(Nastaviće se).

Braćo muslimani!

Narućujte, ćitajte i širite:

„Muslimansku biblioteku“.

J. Tanović:

Tvoje rastavljanje.

— Njenu roditelju. —

Odvedi je na kraj ovog svijeta,
Njena ljubav mene će cjelivat,
Moja miso uz nju će počivat;
Trpljećemo, to je žrtva sveta!

Ljubice me, ma nas rastavljala
Mora sinja, visoke planine; —
Za mene su oči Eminine, ;
Za me lice ona njegovala.

Za nje pjesma, što ju opjevala,
Malen darak — znak ljepote njene,
Iskren šapat, kako srce vene ,
Kako čežnja njega poharala.

Zemlja nju je za me odgojila, Nebo
njoj je mene namijenilo;
Šta rastavljaš, što se sastavilo,
Kad su ljubav srca osjetila.

Muhamed Ferid Vedždi:

Muslimanska žena.

S arapskog prevodi: Edib Tešnjak.

(Nastavak.)

Da li će se žene u nekim državama moći trajno uvlačiti u muške poslove?

Veliki Stvoritelj cijelog bitka je u Kur'anu rekao:

— Ve men jeteadde hududellahi fe kad zaleme nefsehu. (Ko prestupi granice Božijeg zakona, zaista je sam sebi zulum učinio.) Svjetski pak učenjaci vele da u prirodi vlada jedan osobiti red, pa ako čovjek pregje njegove granice, ili uznastoji, da ga poremeti, tada će od strane same prirode izbiti neke pojave, koje će ga ili sa ovog svijeta otjerati, ili ga prisiliti, da se popravi i umjerenosti povraća.

Život je ljudski od svog početka do danas jedna velika opća škola, u kojoj čovjek može naučiti sve što mu treba, ako želi da pravim putem stupa.

Mi smo u prošloj našoj raspravi dokazali, da je zaposlenost žena s muškim poslovima jedna socialna bolest i bunjenje proti prirodnih zakona. To je poglavlje dovoljno bilo, da dokaže nemogućnost trajnog griješenja i bunjenja proti prirodi, pa ma koliko se to bunjenje pokrivalo sjajnim i zamamnim koprenama. Nu mi ćemo —

radi boljeg razjašnjenja ovog pitanja — progovoriti još nekoliko riječi.

Ono što mi znamo, što viši i niži slojevi poznaju i što priroda sa svjema česticama svog bića svjedoči, jest to, da žena ima posebno savršenstvo, koje ona ne može postići, osim kao dobra supruga i majka, koja djecu ragja i odgaja i kućnim poslovima upravlja.

Sve ono pak, što udaljuje ženu od njene dužnosti, sve je to priječi, da dogje do svog savršenstva i na nju VJIO hrgjavo i zlo upliviše.

S druge strane mi znamo, da ljudstvo ne ide natrag, nego da neprestanim napredovanjem napred hrli. Ovo pak napredovanje ne bi bilo moguće, ako ljudske težnje ne bi bile u skladu sa svjema prirodnim zakonima. Po tom jedan narod ne može postati savršen sve dotle, dok se u njemu rad i poslovi ne podijele prama sposobnosti i prirodnoj dužnosti njegovih pojedinaca.

Kad čujemo, da su npr. u ovom ili onom narodu žene ostavile kuće i obiteljski život, te da zajedno s muškarcima obavljaju najteže i najnesnosnije poslove, ne bi se nama tada dolikovalo — ako smo ljudi razuma i srca —, da to stanje nazivamo savršenstvom, koje trebamo oponašati i slijediti, nego sveta bi nam bila dužnost da to stanje smatrano jednim velikim zlom i da se koliko je moguće od njega odstranujemo, jer ono je u opreci s pravim savršenstvom, kolikogod su od nas napredniji oni narodi, u kojim to stanje postoji. Ta mi poznajemo civilizacija i kultura, koje su u svijetu postojale i svojom ga svjetlošću punile, pa ih je nestalo- kao da ih nikad nije ni bilo, a tome je jedini uzrok bio taj, što su se nosioci tih civilizacija bunili proti prirodnih zakona. U ovom se pitanju nama ne protivi autor „Moderne žene". On veli:

— Mi ne ćemo polemizirati o tom, da je priroda ženu pri pravila za obavljanje kućnih poslova i odgajanje djece i da je ona izvržena mnogim prirodnim nezgodama kao što su trudnoća, porogaj i dojenje, koje joj ne dozvoljavaju, da se bavi poslovima muškarca. Mi ćemo ovdje otvoreno reći, da je najbolja dužnost žene, koju ona vrši prama svom društvu, da se uda, te da ragja i odgaja svoju djecu. Ovo je posve jasna stvar, pa je ne treba na dugo i Široko razlagati i dokaživati.

Ovdje gosp. autor „Moderne žene" misli kao i mi, da se savršenstvo žene sastoji u tom, da ona bude supruga, koja je dužna svoju djecu odgajati, ali se poslije povraća, pa veli:

— Pogreška je samo u tom, što mi na osnovu toga tvrdimo, da se žena ne treba osposobiti naukom i odgojem onoliko, koliko je nužno, da pri potrebi uzmogne zaraditi životna sredstva sebi i svojoj sitnoj dječici, ako ih ima.

Mi na to odgovaramo, da je socialno stanje muslimana sa svake strane drukčije, nego li ono na Zapadu. Dapače s malim razmatranjem ispitivač će uvidjeti, da se ova dva svijeta nikako ne mogu ujediniti ni u kojem društvenom pitanju, osim ako bi jedan u biću drugog nestao

i njegovim jednim udom postao. Da je autor „Moderne žene“ pošljedne svoje riječi izgovorio u kojem zapadnom velegradu, sa sviju bi strana bio aplauzom i ovacijama pozdravljen, ali ne za to, što te riječi preporučuju savršenstvo, na kojem treba raditi, nego za to što tamo nema ni jedne kuće, bez djevojke ili žene, koja je zaposlena vanjskim poslom, da privredi sebi dnevna životna sredstva ili da skupi onoliko novaca, koliko je potrebno da ih po tamošnjem običaju kao vjenčanu prćiju donese svom zaručniku, kad se brak sklopi.

Što se tiče Istoka, on je od vajkada u pogledu ženskog pitanja bio mnogo bliži savršenstvu prirode; stoga kod njega nikad ne će imati vrijednosti navedene riječi autora „Moderne žene“. Baš obratno, svaka porodica na Istoku smatra najnesretnijim svojim danom onaj dan, kad jedan njen ženski član ostane primoran vanjski posao obavljati i voljela bi pod zemlju propasti, nego to zlo i nesreću dočekati.

Zapadnjak zna, da u gradovima njegove domovine većinu ženskog svijeta sačinjavaju onakove žene, koje imaju svoju sitnu dječicu, a žive u takovu siromaštvu i nevolji, da im je ovaj gorki život postao oduran i težak a tamni grob — jedina želja. Mnoge izmegju njih počinjaju samoubojstvo, samo da izbjegnu patnjamo od gladi. S toga eto, kad taj Zapadnjak čuje riječi, slične navedenim riječima autora „Moderne žene“, one odmah uhvate mjesta u njegovu srcu i on tada želi, da se žene na ovaj način naobraze i odgoje. Ali jedan Istočnjak, koji do sada — usprkos svoje dekadence i nazadovanja u svakom pogledu — nije dočekao te tužne i mizerne epohe vremena, ove riječi kategorički niječe i odbija, jer ga na to potiču ostaci uzvišenog islamskog duha, koji su u njemu još preostali. Istočnjak želi, da muškarci nastoje pronaći drugi lijek, koji će ublažiti muke i patnje toga bijednog žen-skinja.

Ima nekih ljudi, koji misle, da mi stope Evropejaca slijedimo u svjema našim društvenim pitanjima i da za njima stupamo i to smatraju nužnim uvjetom našeg napredka. Ali ja velim, da se oni drže jednog, a mi drugog puta. Mi ne možemo biti kao Zapadnjaci, jer to ne dozvoljavaju naši socialni faktori i islamski životni principi, koji su nas sve do sad čuvali, da se ne asimiliramo i ne stopimo s bićem nikog od tolikih postojećih naroda i da tako ne izginemo, kao što su izginuli mnogi drugi narodi pod uplivom osvojenja.

Jest, mi ne možemo biti kao Zapadnjaci, osim ako se njihovu biću asimiliramo ijedan dio njihove cjeline postanemo, a ja stalno držim da je to apsolutna nemogućnost, jer jaki duh Islamijeta nama je dao takovu stalnost i čvrstoću, da nas nikad niko ne može potpuno svladati i utamaniti.

Evo vam tom primjera:

Pogledajte jednom one mlade ljude, koji su u Evropi studirali i koje je začarala zamamna vanjšina one materialne kulture te im se u maštu u svoj svojoj lažnoj

ljepoti smjestila, učinivši od njih obične imitatore, što no Evropljane oponašaju u odijevanju, stanovanju, govoru, pozdravljanju i u svemu ostalom. Ti bi mladi ljudi dapače izmijenili i svoja lica, svoje tipove, samo kad bi mogli. Još vam jednom velim; bacite samo jedan pogled na ove ljude, pa mi recite, kako vam oni izgledaju i šta o njima mislite: kojemu li narodu pripadaju. Da li su oni Istočnjaci? Nikako! Jer oni grde Istok i Istočnjake i mrze sve njihove „odurne“ običaje. Oni kod nas ne vide ništa osim opadanja i rapidne dekadence; kud god po Istoku lice okrenu i pogled bace, odmah duge vapaje dižu, a gdje god zastanu, odmah se tuže i jauču. Ali jesu li oni Zapadnjaci? Nijesu, jer njihova lica druge ljude pokazuju. Istina, oni bi se hotjeli prikazati kao Zapadnjaci; ali njihova istinska djela to pobijaju, jer kod njih se ne vidi traga odlučnom radu i nastojanju, koje bi njihovu naraou korist pribavilo ili od njega štetu i zlo otklonilo. A zašto to? Za to, što su ti ljudi hotjeli Zapadnjake oponašati, pa su uvidjeli, da ih u tom najviše priječi njihova narav, te su se htjeli poslije povratiti u staro svoje stanje, ali nijesu mogli, jer je kod njih oponašanje i povogjenje za vanjskim sjajem poprimilo oblik običaja i druge naravi. I njihov je položaj ostao beznadan pred očima sviju razumnih ljudi.

Posve je drukčije sa omladinom npr. bugarskom i srpskom. Kad se njihov jedan mladi čovjek, po svršetku studentskog života u Parizu, Londonu ili Berlinu povrati u svoju domovinu, on postaje pouzdan čovjek, na kojeg se narod obraća za savjete i koristi se njegovim mislima, jednom riječi on postaje nada, ideal i uzor sinovima svog naroda. Megjutim on je to potpuno zaslužio svojim odličnim djelima, koja narodu čini.

To je sve zato, što izmegju ovih dvaju naroda i Zapadnjaka imade sličnosti obzirom na njihove životne faktore.

Ovo je istina, koju će moći osjetljivo opaziti čitaoci, ako malo pomnije o njoj razmisle. Mi možemo samo ovom činjenicom razjasniti, zašto većina- u Evropi školovanih misirskih mladića ne vrijedi ni za kakova posla.

Može nas neko upitati:

— Kako to, kad kod nas ima — i ako ne veliki broj — mladih ljudi, koji su u Evropi svršili nauke, pa su ipak danas postali uzor našoj mlagjoj generaciji i u moralu i u odlučnom i žilavom radu?

Mi ćemo na to odgovoriti:

— Mi toga ne niječemo, jer taj prigovor ne obara našu tvrdnju, nego ju potkrepljuje i učvršćuje. Samo ćemo našeg protivnika zamoliti, neka valjano ispita, ko su oni mladi ljudi koji spadaju u tu odabranu kategoriju. To su oni omladinci, kojima je školovanje u Evropi još više učvrstilo veze prama narodnim običajima i vjeri, te im povećalo ljubav prama njihovu narodu i domovini! Oni su od Evrope primili samo znanje i nauku, a njoj samoj ostavili sve njene opačine i sve što se čovječanstvu ne dolikuje.

Njihov boravak na Zapadu naučio ih je istini, da današnja materialna kultura nema s ničim odnošaja, osim sa ugodom i zadovoljstvom ovog prolaznog tijela, i da je njena duševna strana posve manjkava. A baš duševna je strana krajnja svrha potpunog blagostanja i prave kulture, za kojom od vjekova čovječanstvo čezne i žudi.

Ovu su evo istinu oni mladi ljudi upoznali, stoga su — nakon povratka u domovinu — uzeli za pravac svog kretanja natjecanje u materialnoj prosvjeti i znanju Zapada, a tom su još pridodali duševnost islamske vjere, koja takve znanosti promiče, upotrebljujući ih u podizanje ljudske duše na stepen njena savršenstva. Misirci poznaju ovakove mlade ljude u našoj domovini. Što se tiče inozemstva, možemo uzeti za primjer Istočnu Indiju. Nekoji tamošnji muslimani provedu po više godina na najvećim sveučilištima Londona, a onda se vraćaju u domovinu kao ljudi, koji se Islama čvršće drže, koji više poznaju njegove vrline i višu želju za njegovim širenjem osjećaju, nego li oni Indijanci, koji nijesu iz domovine izlazili i raspravljali s civilizovanim Zapadnjacima ni o kakovu životnom pitanju.

Gore smo rekli, da ovo opažanje našu tvrdnju pojačava i učvršćuje. Da to razjasnimo.

Ovi mladi ljudi svojim školovanjem u Evropi nijesu ništa izgubili od svog istočnjaštva, nego su izvršili dvije najvažnije vjeiske dužnosti:

a) Išli su u daleke krajeve tražiti nauke (Tražite na uku pa makar u Kini!),

b) putovali su kroz strane zemlje, upoznali stanje drugih naroda. (Reci o mojoj poslanici: Putujte zemljom .... Nijesu li oni putovali . . .)

Mi ćemo se sada opet povratiti na onu tačku ženskog pitanja, na kojoj smo bili stali. Istočnjak od davnih davnina pa sve do danas zabranjivao je svojoj ženi i kćeri izlaz izvan kuće u najobičnije posjete (u tom je pretjeranost jasna) pa ako bi ustao, da svom silom brani taj običaj, kako bi mogli očekivati od njega, da svoju kćerku odgoji' i pripravlja za radnicu u tvornici ili prodavačicu u trgovini?

Istočnjak zabranjuje svojoj kćeri i ženi glasan govor, koji bi muškarac mogao čuti, pa otkud bi mi njega mogli kanderisati, da svoju kćer odgoji i izобрази kao govornicu na skupštinama i kao političarku, koja će svoja mišljenja pred masom svjetine iznositi?

Koliko li ćemo još vremena trebati prometnuti, dok uzmognemo vidjeti sposobnost promjene u mislima Istočnjaka o ovom pitanju, kad dobro znamo, da stogodišnji kontakt njihov sa Evropljanima nije imao nikakvih posljeda, osim što ih je još više učvrstio u njihovim mislima i običajima.

Nu ako sudite da naš spas ovisi samo o riješenju ženskog pitanja i da se bez njega ne ćemo nikad moći izbaviti iz ovog dubokog ponora, onda mi dozvolite, da vam kažem, da bi mi — Bože nas sačuvaj — propali prije, nego što bi kod nas žensko pitanje postalo onako, kakvo se sada na Zapadu nalazi.

Ali zašto ovako gubiti nadu? Kad smo se svi složili u tom, da je zaposlenost žena muškim poslovima jedna socialna bolest, zašto ne bi onda iskoristili odvratnost, koju muslimani prama toj bolesti osjećaju i zašto ne bi nastojali, da je utamanimo, mjesto što bi je širili? Kad znamo, da propasti i rasulu pojedinih naroda nije ništa drugo uzrok, nego grijehenje proti prirodnih zakona; kad smo ustanovili, da je natjecanje žene s muškim u vanjskim poslovima nesumnjiv grijeh i povreda prirodnih zakona, te da će zakon napretka u budućnosti povratiti svaku stvar njenu prirodnom položaju i stanju, pošto izvrigne oštrim mukama sve one, koji ga nijesu poznavali, i koji su se o nj grijehili, zašto onda ne bi stvar od njena početka uzeli te nastojali svoje životne prilike i pitanja poboljšati na način, koji je najbliži prirodnim zakonima? Zašto bi se mi izvrgavali propasti i strogoj kazni prirodnog zakona?

Da li se žena treba kriti od muškinja?

Mi smo razjasnili, kako je uzvišeno savršenstvo žene, koje je nužno njenu biću i dokazali smo znanstvenim i na iskustvu osnovanim argumentima, da njena zaposlenost muškim poslovima i osobno privregjivanje životnih potreba udaljuje je od njena savršenstva i suviše ubija u njoj sva ona prirođena joj svojstva, koja su uzrok njene sreće i blagostanja, te napokon da je izlaže najgroznijem opadanju i nazatku. Dokazali smo pozitivnim dokazima, da je žena dužna samo djecu odgajati i da mora biti pod zaštitom muža, koji je dužan raditi i truditi se da joj hranu i druge joj životne potrebe podmiruje. Jest, mi smo sve to u prošlim poglavljima razjasnili, pa sada velimo, da muž treba imati vrlo važnog prava na ženi zbog onih mnogih prava, koja ona kod njega po zakonu uživa. To se pak njegovo pravo sastoji u tom, da ga žena priznaje kao vogju i glavu porodice. Jer naprtiti na muža tolike dužnosti, a onda mu uskratiti prirodno pravo, koje je nužna posljedica tih dužnosti, značilo bi isto, što i igrati se sa redom i prirodnim zakonom. Dapače nije uopće potrebno isticati i objašnjavati ovo pravo muškarca nad ženom, jer ono je prirodno, pa ga i žena osjeća, prije nego je ko na nj opomene, a muž ga je nužno svijestan, nužno ga poznaje. Prema tome pokrivanje i otkrivanje žene je pitanje, koje se izravno na muškarce odnosi.

Muž ako ushtije, može lice svoje žene pokriti, a može ga i otkriti, jer bilo bi nepravedno da mužu natovarimo, na vrat tolike teške dužnosti, a onda da ga lišimo svakog prava prama njegovoj ženi. To bi bilo apsolutno nemoguće izvesti i ostvariti u svijetu čovječanstva, čija se sva djela osnivaju na uzajamnom pravu megju pojedincima.

Osim toga ko bi se protivio pravu muškarca, koje počiva na ženi, taj bi se protivio samoj prirodi, a kada bi se ovaka neumjesna protivnost i raširila megju ljudima bez njihova znanja, opet bi kroz kratko vrijeme s vjetrovima otpirnutu bila. Kad bi čovjek neku stvar, prije no

što zaželi, da ju postigne, ispitivao, da li ona odgovara prirodnim zakonima, onda bi mi trebali iz naših leksikona izbrisati riječ „nemoguće“, jer se ta riječ protivi prirodnim zakonima.

Izmegju jasnih argumenata, koji dokazuju izravno pravo muža na pokrivanje i otkrivanje žene, jedan je to, što pristaše ženske emancipacije, kad svoje misli iznose zahtjeve postavljaju, uvijek svoje riječi na same muškarce protežu.

Pisac „Moderne žene“ veli:

— Mi ovo pišemo samo za učene ljude, osobito za naše mlade i moderno misleće ljude, koji su nada naše budućnosti. To su pak oni ljudi, kojima njihova zdrava znanstvena naobrazba i odgoj omogućuje, da žensko pitanje dovedu u položaj raspravljanja i ispitivanja, kojeg je ono zavrijedilo, te da ga rješavaju.

Da li se poslije svega ovoga može naći jači i nepobitniji dokaz od ovoga, da sudbina žena leži u rukama muškaraca, koji njom okreću, kako hoće i da po svojoj volji ravnaju njihovim svjema životnim prilikama. Ta bezbeli, kad bi u ovom pogledu žene imale i trunak prirodnog prava, na njih bi se izravno upravljale riječi, da vlast, koju muškarci nad njima vrše, uzdrmaju i sa sebe zbace; pravije rečeno, one tada ne bi izgledale i očekivale, da jedan muškarac ustane i njima brani.

Sve zahtjeve feminista, da se žena oslobodi ispod vlasti svog muža i da se otrese pokornosti prama njemu, ja smatram samo kao zahtjeve onih pisaca, koji pišu i dokazuju, da će invazija i provala jakog naroda u njihovu zemlju uništiti im samostalnost i prava pogaziti. Ako bi mogli ti i takovi dokazi umanjiti i ublažiti žestinu invazije jačeg naroda i zaštititi prirodna prava slabijeg, onda bi možda i pisanje o emancipaciji žene moglo neku korist rezultirati. Megjutim ni ova poredba nije sasvim točna, jer pobijegjeni narodi mogu radom, nastojanjem i borbom izvojsiti svoja prirodna prava i kutarisati se sile jačih naroda, dočim sa ženom je sasvim drukčije.

Savršenstvo žena zahtijeva, da im muškarci služe, da ih uzdržavaju i zaklanjaju od borbe u ovom teškom i krvavom ratu života.

Ova pak i ovolika dužnost bez sumnje zahtijeva, da čovjek nad ženom neko pravo zaštite i nadzora uživa.

Uz to ja ne velim, da žene ne će moći postignuti svoju potpunu samostalnost, posve neovisnu od upliva i vlasti muškarca; ali tada se ne će muškarac smatrati obvezanim onom dužnošću prama ženi, koju inače treba vršiti, nego će ju samu sebi prepustiti, neka se sama hrani i održaje. Žena će se onda u vanjskim poslovima početi natjecati i boriti, pa naravno da će pred sobom imati muškarca kao borioca i natjecatelja.

Tada će eto žena postati samostalna kao što je bila prije više hiljada godina, ili kao što je današnja žena divljih naroda, ali će uz to biti prezrena, ponižavana i za ništa smatrana. Ako ljudi koji rade na oslobogjenju žene, žele da ovu nevoljnicu gurnu u ovaj ponor, onda Bože očuvaj nas i naše zemlje od toga zla?

Razmislimo li malo pomnije o stanju onih naroda, za čije žene ljudi misle, da su veliku slobodu postigle, odmah ćemo opaziti, da ta umišljena sloboda stoji izravno u vlasti muškarca. N. pr. kad se mužu prohtije, da zabrani ženi izlaz iz kuće, njoj ne preostaje ništa drugo,, osim da se njegovoj volji pokori, kao što se je i do sada uvijek svakoj njegovoj zapovijedi pokoravala

Ovo su sve žive istine, i kad bi ih čovjek hotio jezikom zanijekati, njegovo bi ih srce svjedočilo i lice očitovalo.

Gosp. pisac „Moderne žene“ veli:

— Kad miješanje i zaposlenost žena s muškarcima prouzrokuje nered, pokvarenost i nemoral, zašto se onda ženska sloboda pod noge baca, a muška poštuje i uzvišuje? Zar je u očima pravde nešto drugo muškarac, a drugo žena? Ili valjda postoje dva posebna prava: jedno samo za muškarce, a drugo za žene? Ne može li svaki čovjek, kome' je Bog dao slobodnu volju, kako hoće upravljati i raspolagati s tom voljom uz uvjet, da ne prekorači granice, koje je šeriat i zakon odredio?

Mi pak velimo da te riječi ništa ne koriste, kao što ne koriste ni tužbe i vapaji pobijegjenih naroda, koji govore: Kad je natjecanje na poprištu života svakom čovjeku dozvoljeno, zašto onda rad i nastojanje pobijegjenih naroda ne napreduje, nego otvara put pobjedonosnim narodima.

Da li pred pravdom ima razlike izmegju prvih i drugih i da li ovdje postoje dva posebna prava: pravo jačeg i pravo slabijeg naroda? Ne može li svako, kako hoće, upravljati svojom voljom, ne prelazeći preko granica šeriata i zakona? Ako bi dakle takovi vapaji i brige mogle koristiti slabim narodima i izbaviti ih ispod jarma jakih naroda, onda bi tako isto mogle nekakove koristi donijeti i ovakove riječi, koje se na žensko pitanje odnose.

Ali pogledajmo, zašto ne koriste? Zato, što je ispitivanjem svemirskog reda i zakona ljudskog života ustanovljeno, da na može nikako biti jednakosti osim izjednačenjem snaga i sposobnosti. Ovo je jasna istina, koju svaki čovjek može zapaziti u prilikama i životnim pitanjima svojim i svoga naroda. Po tom prije nego što uzmemo u usta riječ „jednakost“, trebamo ispitati, da li su ovdje snage izjednačene. Naši protivnici ne mogu tvrditi, da je ovaj zakon nepravedan i nasilan, jer ono je zapravo nepravda, kad bi dali jednaka prava ljudima različitih snaga i sposobnosti.

Uzroci, da ništa ne koriste riječi slične riječima autora „Moderne žene“, ne sastoje se samo iz onih uzroka, što smo ih nabrojili Uzrok, date riječi ne donose koristi jest i to, što su one u diametralnoj opreci s istinom i pravim stanjem stvari, jer veliki Stvoritelj! je muža i ženu stvorio samo za to, da jednu osobu sačinjavaju. Muž u svojoj bitnosti ima nekih velikih manjkavosti i nedostataka, koje mu samo žena upotpu-ijuje. Takogjer žena ima manjkavosti, koje joj samo muškarac upotpunjuje. Uslov pak tom jest, da se ove uzajamne manjkavosti sjedinjenjem i brakom muža

i žene same od sebe upotpune i da tada narav samog stanja svakom od njih međusobne dužnosti inspiriše. Kad je već jednom ovo ustanovljeno, onda nema više nikakova smisla riječ oduljivati, da se odredi način jednakosti između dviju stvari, koje su jedna drugoj potrebne.

Raspravljanje pak o pitanju samostalnosti svake od njih dviju jest nešto, što ja ne razumijem, niti ću ikad moći razumjeti. Ta kako bi se dolikovalo, da samostalnost dademo dvjema stvarima, koje su stvorene, da — sjedinivši se — jednu stvar sačinjavaju? Kako bi mi mogli odrediti način jednakosti između tim stvarima, kad je svaka od njih drugoj potrebna i kad ni jedna ne može upotpuniti svoje savršenstvo bez druge. Ja držim, da ljudi, koji rade na samostalnosti i jednakosti dvaju ljudskih spolova, slične onim, što ne recimo nastoje uspostaviti samostalnost između vodikom (hidrogen) i kisikom (oksigen), koji su sastavni elemenat vode. Ako bi bilo moguće ta dva elementa zasebno rastaviti i samostalnim učiniti, a da i dalje vodu sačinjavaju, onda je moguće muža i ženu samostalnim učiniti, a da opet porodicu sačinjavaju.

Možda će mi neko prigovoriti:

— Kad je to tako, kako si onda u prijašnjim poglavljima mogao govoriti o odregjenju posebnog položaja muškarca i žene i nastojati, da između njima razliku postaviš?

Evo tom odgovora:

— Ja sam u tom isto kao jedan kemičar, koji raspravlja o svjema svojstvima vodika i kisika, o njihovoj težini i mjestu, u kojem se nalaze. Pa ako sam rekao, da je žena slabija od muškarca, to je isto kao da sam — poput kemičara — rekao, da je kisik teži od vodika. Takogjer sam ja rekao, da zakon životnog ravnojesja i pravo blagostanje nježnog spola zahtijeva, da žena u svrhu učvršćenja i ojačanja porodičnih veza žrtvuje jedan dio svoja slobode i to viši dio, nego što bi ga muškarac od svoje slobode žrtvovao. I u ovom sam pogledu ja kao kemičar, koji veli da — u svrhu postanka vode — vodik treba od svoje količine žrtvovati više, nego što bi kisik žrtvovao.

Čudnovato je što pristaše ženske emancipacije hiperbolišu pokornost i poniznost žene pratna muškarcu i to stanje smatraju ropstvom, a ne će nikako ni da pomišljaju na to, da se muž muči, trudi, znoji i radi, radi ženina izdržavanja i pribavljanja životnih joj sredstava.

Megju tim kad bi mi sravnili pokornost žene prema mužu s tjelesnim mukama i duševnim naporima, što ih muž ulaže u mir i blagostanje svoje žene, vidjeli bi, da čovjek više robuje ženi, nego ona njemu. I ako se opaža, da je pokornost žene prema mužu uzrok mnogim njenim nevoljama i tuzi, ipak to nije ništa drugo, nego posljedica njihova međusobnog nepoznavanja i neznanja. Nu pomoću odgoja muž će porasti u očima žene, a i žena u očima muža; tada će oni sami odrediti međusobne dužnosti i s pameti posve izbrisati sve, što se samostalnost zove. **Jer to je riječ, koja nema značenja i smisla za**

dva bića, što ih je Bog stvorio, da jedno drugo upotpunjuje i usavršuje.

Kad je ovo sve ustanovljeno; kad je dokazano, da ni žena ni muž ne mogu biti samostalni jedno prema drugom, jer su oboje jedna stvar, onda pitanje pokrivanja i otkrivanja žene postaje u najmanju ruku zajedničko pravo između njom i mužem. Žena dakle ne može bez odobrenja muža to zajedničko pravo upotrebiti i čaršaf zbaciti.

Preostaje nam ovdje da upitamo:

— Da li je pokrivanje žene znak nevolje i ropstva, kao što to neki govore? Da li pokrivanje priječi ženu, da dospje svom savršenstvu? Da li se može izgledati, da pokrivanja nestane? Na to ćemo pitanje u narednim poglavljima odgovoriti.

Je li pokrivanje znak ženskog ropstva ili je jamstvo njihove slobode?

Mi smo u prošlim poglavljima ispitali bitnost žene i njeno savršenstvo, te smo na iskustvu osnovanim argumentima dokazali, da se to savršenstvo može postići samo uz uslov, da se žena ne miješa u poslove muškaraca; iza toga smo pomno i potanko rospirali o onim štetama, koje svaki dan nastaju od miješanja obiju spolova.

U ovom ćemo pak poglavlju dokazati čvrstim dokumentima, da je pokrivanje jedini jamac ženske samostalnosti i jedini štit ženske slobode, koji ju brani od nepravde, nasilja i apsolutnog neograničenog gospodstva muškaraca.

Nama, koji smo se upustili u raspravljanje o jednom ovako važnom i delikatnom socialnom problemu, apsolutno nije dopušteno, da se momentalno i bez razmišljanja la timo kojih bilo djela ove nama strane materialne kulture i da ih uzmemo kao pravilo rasugjivanja o ovom predmetu, prije nego što ih potankom analizom ne raščlanimo na najjednostavnije im elemente. Tim hoću reći, da se nama nikako na bi dolikovalo niti bi pravo bilo, ako bi vjerovali u onu lažnu slobodu, koju uživaju žene u zemljama, kultiviranim ovom kulturom i ako bi mislili, da su zamamljive boje na spoljašnosti ove kulture stalne, da ih ne će nestati tokom vremena, nego da će im se ljepota uvijek povećavati.

Ovo je jedna socialna pogreška, koja je sama dovoljna, da ispitivača uprkos njegovih želja dovede do nekih površnih hipoteza, koje u sebi ne sadržaju nikakva smisla, niti se slažu s istinom i stanjem stvari. I ako izgleda, da ovakove pretpostavke bar za neko vrijeme odgovaraju stanju stvari i istini, ipak joj u nedalekoj budućnosti ne će odgovarati, jer se ne mogu na ljudsku prirodu primjeniti i s njom u sklad dovesti.

Ljubomora, koja je usagjena u narav muškaraca, nikada ne će za uvijek nestati, koliko god od vremena do vremena bila zakopana pepelom kojekakvih zavodljivih pohota i strasti i kolikogod ostala pokrivena nekim oblicima i formama kulture. **Na protiv ta će se ljubomora**

jednog dana — koliko može više — rasplanitati i potaknuti muškarce, da nesnošljive nepravde po čnu činiti ženama i da ih najžešćem ropstvu, što se može zamisliti podvrgnuti ako ove moje riječi izgledaju kao kokove pjesničke fantastične riječi onim ljudima, koji nijesu bacali općeg pogleda na cijelokupno stanje čovječanstva i čovjeka, ipak su one kod nekih drugih ljudi čista nepobitna istina, koju priznaje ne samo razum, nego koju nam primjerima pokazuje i povijest svakog naroda.

Mi ćemo ovdje navesti kao primjer isto stanje, koje se je pojavilo u Rimskoj državi, a iz tog baš carstva nastali su svi današnji civilizovani evropski narodi. Rimka se je država u šestom stoljeću prije ls. pojavila kao vrlo mala i siromašna državnica.

Poslije se je od stoljeća do stolteća postepeno povećavala, dok nije napekon postigla veliku kulturu. Žene u tadanjoj Rimskoj državi pokrivala su se od muškaraca i iz kuća nijesu na polje izlazile.

Velika enciklopedija devetnaestog stoljeća veli: ; — Rimske su žene voljele rad kao i muškarci; one su bile obavljene kućnim poslovima. Očevi pak i muževi provodili su vrijeme života u mukama i patnjama ratovanja Iza kućnih poslova najvažniji posao bijaše: platno tkati. Žene su do skrajnosti polagale važnost na pokrivanje, dapače ni jedna sluškinja nije mogla iz kuće na polje izići, što ne bi lice debelom koprenom prekrila i obukla t. zv. tuniku, koja joj je cijelo tijelo do članaka pokrivala.

U to isto vrijeme, kad „su im žene pokrivan bile, Rimljani su u svakom pogledu napredovali; velike umjetničke kipove stvarali, mnoge monumentalne spomenike podizali; države osvajali i cio svijet i narode pod svoju vlast skućili, pa su tek poslije postignuća ovalikih blagodati, počeli svoje žene na polje izvoditi i podavati se s njima veselju i razvratu. Tada su eto žene na ulicu počele izlijetati kao srca iz ljudskih grudi. Eto baš u to vrijeme je muškarac kao elemenat, koji se bori sa ženama, otvorio široko polje svom radu, da usljed udovoljenja svojem nagonu i strasti, pokvari moral svojih bijednih žena, da im oprlja nevinost i čistoću i napokon da ih otkrije, kako će moći pohagjati kazališta ili same tamo u prisutnosti mnoge publike pjevati i glumiti. Tako su žene postepeno počele upliv na državni život vršiti i njime gospodariti tako, da se je njihov glas slušao pri imenovanju i snimanju političara i državnika. Nije takovo stanje u Rimskoj državi dugo potrajalo, a ona je već počela propadati s mnogih sfrana, koje je poznavala i ne poznavala. Dapače ljudi, koji historiju prate, moraju se zaprepastiti, kad uvide da je žena — rušeći svojom nježnom rukom kamen po kamen — oborila ovu veličanstvenu zgradu Rimske države i kad shvate, da propast te države nije uslijedila za to, što bi je žena bila sposobna srušiti, nego samo za to, što su muškarci za njima hlepili i s njima se u svemu slagali. Ovo je jedna politička istina, o kojoj nema smisla raspravljati.

Veliki učenjak Luise Phrolle u jednom članku pod naslovom „Politička korupcija“, što ga je napisao u li. svesku „Revije revija“, ovo veli:

— Nered i narušavanje temelja političkih, dogagja se u svakom vremenu; ali upravo je zastrašujuće čudo, što posljedice nereda iz prošlih vremena potpuno sličice posljedicama današnjeg nereda i korupcije. To znači, da je žena najjači faktor, u pogledu narušavanja morala i čudorednih vrlina.

Za ovog sociološkog pisca najprikladnije je bilo, da ne pripisuje ženama ovu korupciju i moralnu pokvarenost, jer u prvom redu muškarac je onaj faktor, koji je ženu pokvario i učinio je sredstvom nereda i opačina samo u svrhu svojih gadnih pohota i strasti. Iza navedenih riječi ovaj pisac sravnjujući one znake, koji prijete današnjoj zapadnoj kulturi sa znacima, koje su se u zadnje vrijeme rimske republike pojavili, ovo veli;

— U potonje vrijeme rimske republike političari su i državnici provodili život u druženju s demoralisanim ženama, koje su većinu ženskinja sačinjavale. Ondašnje je stanje bilo (promisli o tom) isto kao što je sadanje stanje, kad su žene do ludila odane razvratu, raskošu i tjelesnom uživanju.

A šta li je bilo uzrok, da su Rimljani, koji su poznati kao ljubitelji slave i veličine, zaboravili svoju ponosnu prošlost i historiju, te da im se je na posljjetku predočima rušila zgrada njihove veličine, a megju njima se ne mogaše naći ni jedan poštovan čovjek, koji bi tu katastrofu zapriječio i otklonio.

A kako bi se moglo i zamislit' da bi rimski narod, koji je u doba svoje veličine pretjerano branio pokrivanje žena, mogao dati vlast krasnom spolu, da vrši upliv na političare . državnike i da ih — kad god hoće — sa slufbe zbacuju ? Kakav li je ovo prelaz iz jednog stanja u drugo? Zar se megju ta dva stanja ne nalazi prirodna postepenost. Jest, taj je ženski nered i izopačenost razvila se tako po prirodnim zakonima. U početku se pojavila u manjem obimu, koji nije zasluživao kakve pažnje i važnosti; nu poslije se je njen okvir proširio tako, da je ona poprimila oblik opasne prelazne bolesti, koja je biće cijeloga naroda obuhvatila.

U enciklopediji dvadesetog stoljeća čitamo ove retke

— Nu ova upravo luda odanost i ljubav žena prema raskošu i razvratnom uživanju nije u Rimu vladala, dok se carstvo nije proglasilo. U prvim pak danima republike žena je bila uvijek u kući, tkajuć platno i šijući od njegov potrebita odijela članovima svoje familije. Sjaj, raskoš i oholost kasnije su se počele polagano u Rim uvlačiti. Dapače i poznati se je Katon jednom digao i svijet počeo opominjati na veliku opasnost, koja je sposobna sve uništiti i svemu društvenom redu propašću zaprietiti, a već kratko vrijeme iza toga nije se mogla odrediti granica razvrata i raskošnosti u Rimu. Katon je ono vrijeme bio isto, što su danas branitelji ženskog pokrivanja, jer povijest se sastoji samo iz obnavljanja istovjetnih dogagjaja i pojava.

Iža toga enciklopedija nabraja razne vrsti nošnje i ženskog uresa, nu mi to ne ćemo prevoditi, jer ne bi nam ništa koristilo. Pogledajmo sada, šta je Katon svom narodu govorio, kako ih je upozoravao na opasnost, koja prijete od dokinuća ženskog pokrivanja i kako su se nje-

gove riječi poslije obistinile. Ovo su sve istiniti historijski dogagjaji, koje su i ostali narodi doživjeli, pa je naša dužnost, da te dogagjaje valjano upoznamo, kako bi se mogli sačuvati, da u isti položaj ne panemo, ili u najmanju ruku da saznamo, da se nalazimo na vrlo opasnu putu.

Enciklopedija devetnaestog vijeka pripovijeda, da je slavni filozof i mudrac Katon u drugom stoljeću prije Is. u rimskom senatu držao odulji govor, kad je buknuo ustanak, da se ukine zakon, koji je ograničavao slobodu i gizdanje žene.

Katon je izmegju ostalog rekao:

— Rimljani! Mislite li vi, da će vam biti lahko snositi žene i da ćete biti zadovoljni njihovim ponašanjem, kad im dadnete moć i snagu, da prekinu one veze, koje ograničavaju njihovu samostalnost i sile ih, da budu po korne svojim muževima. Zar nama ne bi bilo teško — i kraj ovakovih obveza — prisiliti žene na vršenje njihovih dužnosti? Ne vidite li, da će one pati nama potpunoma ravne i da ćemo mi postati pod jaram njihove vlasti? Kakav bi logički dokaz ženama omogućio, da opravdaju društveni prevrat, što ga proizvode? Jedna je Rimljanka meni rekla: „Mi hoćemo, da budemo utopljene u zlato i svilu, da svečanim i drugim danima šetamo ulicama grada, da se vozimo u sjajnim ekipažama, kako će mo se moći osvetiti ovom derogiranom zakonu, koji nas prisiljava na pokrivanje, te kako ćemo se moći koristiti potpunom slobodom izbora, što ga vi uživate, mi želimo takogjer, da ne postavljate granica našim troškovima i našem sjaju i raskoši.

Rimljani! Vi ste mnogo puta čuli moje pritužbe proti raskoši i rasipnosti pojedinih ljudi i žena, dapače cijelog našeg naroda i samih onih, koji stvaraju zakone. Takogjer ste više put čuli, kako sam se tužio na to, da su republiku razorile dvije posve oprečne bolesti: škrtost i rasipnost. Ove su dvije bolesti uništile i prevrnule mnoge velike države“.

Iza toga enciklopedija ovom Katonovu govoru dodaje ovu svoju primjedbu:

— I ako Katon nije uspio obraniti ovog zakona, ipak su se njegove opomené i prijetnje ostvarile.

Za tim enciklopedija doslovce veli:

— U našem današnjem društvu, u kojemu su žene postigle neograničenu slobodu, (ozbiljno o tom razmisli!) mi vidimo, kako ih jedan nizak ukus, jedno pretjerano nagnuće potiče da se gizdaju i suviše uljepšavaju. To je pak sve vrlo opasno, a tako je stanje nekada i u Rimu vladalo“.

Ostavimo sada ovo i pogledajmo na ono stanje koje je nastalo, kad se je u Rim' uvukla pokvarenost i kad se je red i poredak državni poremetio. Da li su žene utopljene u zlato i svilu šetale po ulicama i vozile se u sjajnim i velikim ekipažama, kao što su to nekada činile, kad je rimska država bila na vrhuncu svoje slave i moći? Otkuda? Mi vidimo, da su se tada muškarci laćali sviju sredstava, kako bi pravo žena pogazili i zbacili ih s onog časnog položaja, što su ga one zauzimale; oni su dapače zabranjivali ženama meso jesti, smijati se i go-

voriti, a u tom su toliko pretjerali, da su na usta tih bijednica tvrde katance udarali, koje su zvali „mozliir“.

U tom nečovječnom postupku prema ženama ne bijaše razlike megju aristokratama i plebejcim, megju znanim i neznanim, naućenim i neukim. Kasnije ovo ponižavanje i ropstvo žena tako se je povećalo, da su u sedamnaestom stoljeću u samom Rimu prvi ljudi održali jednu veliku skupštinu, na kojoj se je raspravljalo pitanje da li uopće žena ima dušu.

Kad bih ja hotio čitateljima razjasniti, po kakovu su se principu i metodi ustanovljavali zločini žena i kakova se razna satanska sredstva upotrebljavala za njihovo mučenje, ne bih mogao u sebi naći odvažnosti i snage, da prikazem one potresne zulume i nasilja! Ili kad bi jednom slikaru predložio, da naslika jednu sliku, koja bi prikazivala, kako se na žene katran saliva, ili kako se one nogama vežu za repove dvaju konja, da se rastrgnu i us- mrte, ili napokon kako se postavljaju na besplamene lomače, da tako postepeno umiru, dok im se meso i loj na vatri prži i nestaje; ili kako dokončavaju svoj život na hiljadu mučenja, koja srca paraju. Velim, kad bih to predložio jednom slikaru i kad bi on tu sliku izradio onako, kako je to prikazano u 19 svesci „Smotre smotra“, tada bi čitaoci vidjeli jedan grozan prizor, koji im se ne bi nikada iz pamćenja izbrisao. Jest, vidjeli bi jedan prizor, koji bi im vjerno i jasno pokazao, do kojeg su stupnja doprli zulumi, nepravde, poniženja i ropstvo, kojem su muškarci podvrgli bijedne žene.

Ko ovaj prelaz žena iz jednog stanja u drugo vidi, taj će ostati u strahu i zapanjenosti, jer će sam sebe pitati:

— Žene su do jučer živjele u potpunoj slobodi kretanja, u miru i zadovoljstvu i vršile na muškarce znatan upliv; pa kako su danas postale predmetom najvećih zuluma i nepravde i kako je njihov položaj pao na ovake životinske granice, koje prelaze zdravi razum i misao?

A kakova li je čudna ova brza promjena? Šta li je prvašnju slobodu žena uništilo i na ovaj divljački način ocrnilo pečatom ropstva i sužanjstva lice bijednog žen-skinja?

Sve su ovo pitanja, koja čovjek, što je pratio historiju, sam na se upravlja, a nije ih mogućan shvatiti, dok potpuno ne ispita temelje psihologije i sociologije. O tom bi se moralo na dugo i široko raspravljati; ali mi ćemo samo nekoliko riječi progovoriti.

Kad su Rimljani svoje carstvo proširili i postigli vlast nad svima narodima, tada nije nikog na zemlji bilo, ko bi proti njih istupio; s toga su se počeli raskoši i uživanju podavati; megju tim da to uživanje bude potpunije, ovisilo je o miješanju i kontaktu obaju spolova. U tom su pogledu na duh Rimljana velikog utjecaja imala štetna sugeriranja i upute grčkih bezvjeraca i nekih rimskih gragjana, koji su ove oponašali.

Rimljani su tada počeli otkrivati koprenu s lica svojih žena, te su postepeno u tom dotle dotjerali, da su žene postale znatan faktor, koji je vršio upliv i na državne političke poslove.

Iz ovog miješanja porodile su se takove opačine i moralna zla, da ih se stidim perom opisati. Usljed ovih opačina kod Rimljana je nestalo onog starog požrtvovanja; njihova je odlučnost oslabila, ponos i samopoštovanje iščeznulo, te su se počeli megjusobno boriti i gložiti i tako mir i poredak narušavati. U to su vrijeme nastali kojekakovi dogagaj' i pojave, koje su na jednom izmijenile dotadanje mišljenje Rimljana i uvjerile ih, da su svemu ovom zlu i neredu bile uzrok žene. Mržnja prama ženama, koja se u srcima muškaraca tom prilikom probudila, počela se postepeno povećavati, a nasilje i pritisak s dana na dan sve žešći postajati, dok napokon nije — kako sam gore rekao — nastalo ono nesnosno stanje, koje je trajalo od početka srednjeg vijeka do konca sedamnaestog i početka osamnaestog stoljeća.

Ja vidim danas nekoje ljude na Zapadu, koji bi željeli ovo isto vrijeme povratiti, izumljujući svaki dan kojekakva sredstva, da žene na opačine i bunu potaknu i da — prljajući im žensku čistoću i nevinost — bace ih u onaj ponor, u koji su nekada njihove stare sestre bile pale. To su dobro razumjeli zapadni umnici i filozofi i ovo je pitanje u enciklopediji potpuno jasno prikazano, kao što smo mi prije napomenuli i kao što ćemo o tom poslije opširnije progovoriti. Kad je jednom bijedna žena postala takova igračka u rukama muža, da ju on — ako je pobožan — u kuću zatvara, da je poslije iz doma izvodi i igra se slabošću njenom, čim mu se prohtije veselja i zabave, te da joj kvari moral raskošnošću i kojekakvim uresima, koje on sam izumljava, a onda napokon da je smatra teškim nepotrebnim teretom i da je baci u još gori i teži zatvor, nego što je prvašnji bio, velim kad je takovo kukavno stanje žene, onda je pokrivanje muslimanke najbolji i najsigurniji čuvar, da u ovakovo stanje ne pane. Islam je muslimanke okružio stalnim i čvrstim zakonima, koji su im duboko u srcu usagjeni i koje muslimani ne mogu srušiti, osim ako bi posve svoju vjeru promijenili.

Ne vidite li, da je od pojave muslimanske žene prošlo preko trinaest stoljeća, a ona je ostala ipak sačuvana od sviju onih prevrata i revolucija, koje su doživjele žene ostalog svijeta, a od kojih smo mi jedan dio gore naveli.

A kakav ima veći nimet i blagodat od pokrivanja, kad je ono baš najveća zapreka, da žena postane igračkom muškarca i predmet njegove životinjske pohote, kojim po miloj volji ravna i raspolaže? Ta recite mi, šta je drugo nego pokrivanje sačuvalo muslimanske žene od onih nevolja i katastrofa, koje su njihove sestre na Zapadu kroz dugo stljeća doživljavale?

Autor „Moderne žene“ veli

— „U Evropi ima nekih stranaka, koje postavljaju kojekakove vilo Škodljive zahtjeve i tražbine; megju tim ni jednoj od njih nije nikad ni na um palo, da traže pokrivanje žene, nego baš tome obratno. Pristaše ekstremnih struja ne zahtjevaju proširenje ženske slobode i prava, koja bi ih izjednačila s muškarcima. Oni su kraj sviju

pogrešaka u tome pogleda složni sa umjerenim ljudima. A šta li je uzrok ove sloge i jedinstvenog mišljenja?

Mi na to odgovaramo: Utemeljitelj novovjeka filozofije Auguste Comte i svi savremeni filozofi, čije se mišljenje smatra kao pouzdano pravilo u prosugijvanju bitnosti stvari, drže, da žene nijesu ostale pri tom, što su — više nego što im treba - postigle ove lažne i varave slobode, nego su dapače prešle preko svojih prirodnih ; granica. Mi smo svakako u prošlim poglavljima iznijeli neke njihove riječi, koje to dokazuju.

U enciklopediji devetnaestog stoljeća nalaze se ovakove i slične gorke pritužbe, a mi imamo pri ruci mnogo sličnih pritužbi najvećih umnika današnjeg vremena.

Nakon što se spominju i opisuju katastrofe i nered, kojim je izložena bila rimska država zbog pretjerane odaynosti muškaraca prama ženi, u enciklopediji stoje ove značajne riječi:

— „U današnjoj društvenoj formi, kad su žene postale pretjeranu slobodu (to najbolje zna kućni starješina), mi vidimo, da ih neki niski nagon za uživanjem, neka neograničena težnja uvijek potiče, da se bave isključivo svojom ljepotom i svim onim, što će im ljepotu povećati, a sve je to mnogo opasnije i strahotnije od onog stanja, u kojemu se je nekada Rim nalazio“.

Ove riječi rijetko čuje Istočnjak i onda ostaje upravo razočaran i zaprepašten, jer su one u posvemašnjoj onreci s njegovim dotadanjim mišljenjem. Megju tim mu se mora kroz prste ja to progledati, jer on je lijepo mišljenje gajio prama svakom obliku ove kulture i držao, da ona visoko stoji nad shvaćanjem Istočnjaka, a da bi ju oni dosegli i da se nikako ne može ni zamisliti, da bi se i s koje strane mogla kritizirati i osuditi.

Velika enciklopedija zatim, pošto je navela nekoje okolnosti, što smo ih gore istaknuli, dalje nastavlja ovako:

— Da, mi nijesmo prvi svratili pozornost na ovaj štetonosni upliv, što ga s dana na dan na naš moral vrši ljubav i težnja žena za uresom i gizdom (Zamisli se!), jer najpoznatiji naši pisci nijesu propustili, da se pozabave ovim vrlo važnim predmetom, i u većini naših romana i pripovijesti, koje su od cijelog naroda najljepše primljene, opisane su na vrlo djelatan način ruinirajuće štete, što ih je porodici nanijela luda ženska ljubav i težnja za nakitom i uresom. Pa kako je i na koji način moguće kutarisati se ove bolesti, koja potkopava današnju civilizaciju i ugrožava je vrlo brzim padom, ili ako hoćete, možete reći: rasulom, kojemu nema lijeka

Kad dakle Evropa sa svojom moći, zabranama, obilnim sredstvima ustaje i diže vapaj kroz enciklopedije i na usta svojih pisaca proti kićenja i gizdanja žena, uvi-djevši kako to prijeti brzim padom današnjoj civilizaciji, onda kako bi naše stanje bilo, kad bi Istok — uz današnju njegovu nemoć — ova ista bolest zarazila? Čitaoci ; vide, da ja ne tražim pokrivanje žena u ime njihove nevinosti i morala, jer bi se tada ogriješio o prava ovog nježnog spola, koji po prirodi posjeduje plemenite osjećaje i čuvstva.

Čudoregje i prirognjene vrline žena sigurno su uzvišenije, nego li kod muškaraca, a i njihov je rz i namus, općenito uzevši, čišći nego li muškarački; uzrok dakle što ja odabirem pokrivanje jest tb, što je pokrivanje čvrsta tvrgjava, koja žene štiti od muškaračkog zla i nepravde.

Pčšto muškarci pouzdano znaju da njihovoj tjelesnoj konstrukciji (organizmu) nikakove poremećenosti ne će nanijeti to, što će jednog dana ili svaki dan razdirati koprenu svog namusa, to se opaža, da se oni obraćaju na sva sredstva i žene pretjeranom grozničavošću zavagjaju i varaju. Ispitivanjem svjetskih pojava i dogagjaja ustanovljeno je, da je muškarac onaj, koji zavodi i potiče ženu, da prlja svoje nevinno lice, svoj moral.

Šta više, list „El-Mukattam“, koji je osugjivao pokrivanje žene sa socialnog gledišta, posvjedočava ovu jasnu istinu i u svom broju od 8. februara 1910. ovo piše:

— Povijest svake socialne grupe pokazuje, da je čovjek v /ijek nasrtao na moral i poštenje žene, a da ga je žena vazda branila proti tih nasrtaja“.

Kad je to tako, ne zahtijeva li onda pravda, da raspravljamo o sredstvima, kojima ćemo moći od zla i nepravde ovog grubog i drskog muškarca zaštititi nježnu ženu, čija prirognjena otpornost ne može odbiti nasrtaje njezina neprijatelja ? Zar bi bilo pravedno, da ženu prepustimo i izvrgnemo pandžama ovog zulumčarskog muškarca i njegovim zavodljivim spletkama, a da na koncu svalimo na nju teret odgovornosti, zato što joj se skut nevinosti i rza poderao.

Kako bi se nama pristojalo, da prigovaramo zbog nečudoregja jednoj ženi, kad pane u zamke muškaraca, od čijih se vraž'jih spletkama ne mogu kutarisati ni lavovi u svojim skrovištima, ni zmiye u svojim leglima, niti orlovi na vrhovima svojih planina?

A šta bi ljudi htjeli od žene ? Zar bi hotjeli, da ona bude obični predmet njihova vlasništva radi utaženja buntovne im pohote, ili da bude mrtva stvar, kad oni ne teže strasti i pohoti?

Zar se ovo ne može smatrati najtežom vrsti zuluma? Zar se ne može držati kao najveća vrst ropstva ?

Neki vele:

— „A zašto ne tražite, da se i muškarci pokrivaju? I nije li naše prisiljavanje samo žena na pokrivanje, ga ženje njihovih prava od naše strane?“

Ja velim: Kad je jednom utvrgjeno, da je nemoguće, rastaviti muškarca od žene — pogledaj na prošle i dođuće odsjeke ove rasprave, — te da je dužnost žene isključivo porodična, i napokon da je njena zaposlenost zvan kuće opasna prijetnja socialna, na protiv muškarca, čije životne prilike iziskuju vanjski rad i nastojanje, onda nam je potrebno da¹ biramo od dva zla manje, a ništa drugo. Inače da se pojavi jedan misaoni čovjek, te uspije pronaći sredstvo, koje će zapriječiti napadaje muškaraca na žene, pa ga na prihvat predloži, muslimani bi taj predlog prije svakog prihvatili, da zaštite ovaj nježni spol.

Novina „El-Mukattam“ veli:

— ... „Jer u društvenoj organizaciji nije dokazana nikakova prednost ni korist pokrivanja u pogledu čuvanja ženske nevinosti. Tu našu tvrdnju posvjedočava to, što nema ni jednog pisca, koji bi tvrdio, da su gradske pokrivenne djevojke nevinije i čišće od beduinskih (seoskih) djevojaka, koje se ne pokrivaju, te da nije rz felahkinje i seljanke zaštićen, koliko rz pokrivenne žene“.

Mi velimo, da to ne će niko zanijekati. Ali treba na umu držati i to, da se beduinka i u pustinji poljodjelstvom zabavljena žena nalazi tek na najnižem stupnju borbe za život i opstanak. Psihologija dokazuje, da čovjek u ovom stanju i ne misli ništa drugo, nego kako će se od propasti sačuvati. Dakle eto ovakove žene nemaju vremena, u kojemu bi im se pobunili činbenici strasti i pri sili ih, da se pokoravaju pohotama; s toga mi vidimo, kako one po cijeli dugovetni dan zajedno s muževima ili očevima rade, a kad dogje noć i ne misle ni na što, osim da im se odmora tjelesa, umorena od teške dnevne borbe. Zato vidimo, da je prvi posao jedne felahkinje i seljanke, koja posjeduje toliko imetka, da može osigurati samo nužne potrebe, lice koprenom prekriti i od mušrih pogleda sakriti.

Ali „El-Mukattam“ nastavlja:

— „Pošto je muškarac onaj elemenat, koji — ka se razriješe veze morala i pristojnosti — nasrće na vrlii pristojnosti i rza i pošto je žena onaj faktor, koji tu vrlinu brani, — kao što smo to prije rekli — to zdravi razum zahtijeva, da se ojačaju ženske umne i moralne sposobnosti i da im se shvaćanje i iskustvo proširi, ne bi li doznale, kako će čuvati, svoj položaj u pogledu krijeposti i savršenstva“.

Mi na to ovako odgovaramo: Nemoguće je, da se ova vrst odgoja dadne uopće svakoj ženi; to mogu postići samo kćeri bogatih ljudi, jer ovaki odgoj iziskuje i znatnu težinu zlata; na taj način više nego devet desetina djevojaka ostaju lišene pravog filozofskog odgoja i izvrgnute spletkama i himbama nasrtljivog i napadajućeg elementa t. j. muškarca. Po tom dakle nije zgodno ni opravdano na gornjim „El-Mukattamovim“ riječima osnivati jedno univerzalno društveno pravilo. Uz to ovo apstraktno pokrivanje, koje preporučuju pristaše ženskog otkrića, za ženu je mnogo teže i nesnosnije od onog tananog materijalnog vela. Ta pogledajte, dokle su doprle štete, što ih muškarci ženama nanose i kako su nesnosne dužnosti, koje bi na njih htjeli natovariti! Oni s jedne strane priznaju, da je žena predmet napadaja jakog elementa (muškarca), a s druge strane žele, da se od tog napadača ne skriva jednom materialnom zaprekom, jednom koprenom, koja će ga zadržati, da ne prestupi svojih granica. Nego oni bi htjeli da ta koprena bude Uključivo moralna t. j. od one vrsti koprena, koje filozofe zaprečuju, da ljube ovaj prolazni svijet i da se ne podaju svojim strastima i pohotama. Drukčijim riječima oni bi htjeli, da žena bude angjeo, koji se ne će pokoravati nikakvim ljudskim osjećajima i nagonima, i ako je izvrgnuta nasrtajima sa sviju strana!

A zašto ti ljudi ne daruju materijalno pokrivalo ženi, da i nju i muškarca kutarišu ove tiagične borbe? Zašto oni bijednoj ženi ne dopuste dosta vremena, koje joj je potrebno, da se na ovom polju životne borbe uzmogne boriti s ovim nasilnim i naprasitim muškarcima?

Neko će mi reći:

— Ti mnogo pretjeravaš i pregoniš u obrani žene. Iz tvojih se rijeci razumre kao da muškarac nema nikakva drugog posla ni brige, osim da žene zavarava i na zlo potiče, dok megjutim odgoj vrši izvanredan upliv na dušu čovjeka, a kultura ga zaodijeva u odijelo veleduša, požrtvovnosti i duševne plemenitosti i t. d.

Ja na ovaj prigovor velim, da su to puste riječi, koje uvijek slušamo, ali nikad nigdje na zemlji ne vidimo, da se ostvaruju. Kad bi bilo istinito mišljenje da bi mjesto materijalnih zapreka mogao stupiti odgoj i oplemenjivanje kao sredstvo, koje će ljude priječiti da ne prestupaju granice umjerenosti i ne vrijegjaju tugjih prava, onda bi bile istinite sve teorije onih pretjerano fanatiziranih pristaša pojedinih znanstvenih struja. Ovi naime takogjer govore:

— „Ovaj postojeći zakon i oni pravници, koji ga slave i poštuju, kao i vlasti, koje vrše veliki upliv na sudbinu ljudstva, nijesu ništa drugo, nego li neke vrsti zapreke, koje čovječanstvu ne daju napredovati uza stepenice materijalnog i moralnog savršenstva. A kad i ne bi tako bilo, kad bi se čovjek prepustio utjecaju svojih prirodnih darova, i tada bi se u njemu razvili plemenit osjećaji i vrline ili od strane sama njega ili pod uplivom prirodnih faktora, koji u svemiru vladaju. Pod uplivom tih istih faktora posve bi kod čovjeka nestalo sviju onih strasti i pohota, koje prelaze granice umjerenosti. Ovi zakoni, za koje vi mislite, da u državama učvršćuju stupove pravde i jednakosti megju pojedinim ljudima, te koji ne daju silnicima, da povrijede pravdu i pravicu, ne donose nikakove koristi, nego dapače uzrokom su, da se broj zločinaca pomnožava, a megju ljudima gruba osorost širi”.

Ponavljamo: kad bi bila istinita tvrdnja, da bi pr. oplemenjivanju čovječije čudi mogao odgoj stupiti mjesto materijalnih faktora, onda bi bila istinita svaka ovakova teorija, koja se na nj oslanja.

Što se tiče mene, ja vas pozivam, da mi pokažete jedan od današnjih naroda* čiji je odgoj mogao zapriječiti ovog grubog i nemilosnog muškarca od pokoravanja životinjskim nagnućima i zadržati ga, da grozničavo ne nastoji postići svoje strastvene životinjske želje. Ta eto, u rukama nam je historija, a pred očima svi ovi narodi i nacije. Sve su to jasni dokazi i svjedoci, koji istinito govore, da nikad odgoj nije mogao muškarca zapriječiti od zabranjenih djela i opaćina, niti mu je mogao razmekšati gvozdeno srce, da vrline i krijeposti zlu i opaćinama pretpostavi. Da smo od onih ljudi, koji se tješe iluzijama i sanjama, mi bi samu odgoju davali veću važnost, i pripisivali mu viši upliv, nego što mu ga drugi pripisuju; ali mi želimo, da ni kolik pedalj ne pregjemo preko granica životnog iskustva; s toga volimo ono reći, što se obično čuje i što je moguće da se postignet

Mi ćemo vam sada navesti jedan konkretan primjer, koji će vam pokazati, da sam odgoj nije dovoljan, da valjano i kako treba poboljša stanje jednog čovjeka, čija prirodna nagnuća i darovi nemaju veza ni granica. Čovjeku u kulturnim državama zabranjuje se upotrebljavanje alkoholnog pića pomoću novina, smotra, govora i prodike i to za vrijeme djetinjstva u kući, u dječjačko i mladenačko doba u školi, a kad prisprije do godina zrelosti, u okolini, u kojoj živi. On vlastitim očima vidi, kako nesretne žrtve alkohola tragično i grozno stradaju, pa i sam osjeća, da ga je uslijed toga spopalo siromaštvo, nevolja i bolest; njemu se prikazuju u strahovitoj slici oni pojedini ljudi, koje je špirit potpuno uništio i usprkos svega toga taj se čovjek dalje odaje pjančevanju, sa dana na dan sve više pije i u tom putu svoj život troši i žrtvuje. Pa šta je tu mogao odgoj učiniti i gdje su tu korisne posljedice od vaspitanja?

Nije li ovo svakom lahko opažljiv konkretan dokaz, da napadajući, ofenzivni element (muškarac) — ma koliko on dospio do visoka položaja — ne može odgoj u granicama umjerenosti zadržati sve dotle, dok se s njim (odgojem) ne sjedini kakva materijalna zapreka, koja muškarcu ne bi dala hrgjavih djela činiti i letjeti za stopama opaćina i niskosti. Kad je ovaj napadajući element ovoliko odan piću unatoč tome, što u njegovu tjelesnom ustrojstvu nema nikakva materijalnog poticaja na odanost prama alkoholu, do kojeg bi onda stepena doprla njegova podatnost životinjskim strastima, koje imaju svoj materijalni neupokorljivi poticaj u čovječijoj tjelesnoj konstrukciji.

Prama svemu ovom vidi se, da muslimani ne kriju žene za to, što ih smatraju robinjama, niti što omalovažavaju njihovu vrijednost, niti što u njih pouzdanja i povjerenja nemaju, nego za to što hoće da sačuvajr njihovo dostojanstvo i čast i da,ih zaštite od ovog ru.padljivog elementa, za kojeg historija svjedoči, da je žene uvijek zavodio i ništio, a da su se one proti njemu junački branile.

Pokrivanje muslimanske žene nije znak njene niskosti i nepouzdanja u njenu nevinost i moral, nego naprotiv ono je znak, da je ona sa sviju strana zaštićena tvrgjava poštenja i da se proti napadajućem elnmentu brani s dva moćna oružja: moralnom pristojnošću i materijalnom koprenom, kako bi beznagje muškarca u svakom pogledu potpunije bilo. Pa zar poslije svega ovog da muž savjetuje ženu, da ostavi koprenu, ili da je sama žena sa sebe zbaci?

Nekoji ljudi pokrivanje žene smatraju kao ružnu stvar i drže da je ono ostatak starih barbarskih običaja, baš kao što neki sljedbenici neumjerenih ideja u Evropi smatraju gadnom stvari sisteme državne vlasti i državne zakone, držeći da su oni ostaci neukosti i barbarstva iz prvih vjekova ljudskog razvitka.

Nu mi ne ćemo niti možemo socialna pravila, po kojima se vladamo i krećemo, činiti ovisnim o tom, da li Se ona nekojim ljudima svigjaju ili ne svigjaju, jer megjii.

narodima ima ih takovih, kojima se ne dopada bjelina zubi, pa ih crnilom boje; a ima ih opet, koji cijelo tielo tetoviraju (vešmul džismi) i to smatraju najljepšom vrsti kitnje i uresa Ali pošto razum i priroda imaju u prvom redu pravo prosugijivanja u pogođu razlikovanja ljudskih djela, to ćemo i mi naše prilike uvijek prikazivati na osnovu razuma i prirode. Ljudske su prilike i odnešaji — kao što smo prije rekli — jedna velika škola, u kojoj čovjek može naučiti sve što njegovoj prirodi odgovara i što joj se protivi.

Ako se nekojim ljudima ne svigja pokrivanje žena, te ga smatraju ropstvom, i pristašama pokrivanja još se gore ne svigja raskoš, ures i rasipnost, koju oni smatraju mnogo većim ropstvom od koprene. Mi pak - pošto nam je postalo posve jasno, da je koprena znak ženske nevinnosti i dostojanstva i jedini jamac samostalnosti i ženske sreće - gledaćemo sada da ispitamo, da li je pokrivanje uistinu zapreka savršenstvu žene.

Je li pokrivanje zapreka ženskom savršenstvu?

Mi smo čovjeka dobarhno upoznali u svima razdobljima njegova života i shvatili smo, da njemu ni malo nije teško na hiljade argumenata navesti da dokaže ljepotu one stvari, koju ljubi i da uvjeri cijeli svijet u ružnoću onog, što mrzi i prezire. Kad stanje prirodnog bitka ne bi bilo pravedan svjedok, istina bi bila najudaljenija stvar od čovjeka. Bog je u Kur'anu rekao:

— Ve kjanel-insanu ekjsere šej'in dzedela. (Čovjek više nego iko vodi polemike i raspre).

Gospodin autor „Moderne žene" veli:

— „Što se tiče koprene, ona je vrlo štetonosna, jer žene lišava prirodne im slobode, zaprečuje ih da se u pogledu odgoja usavrše i za vrijeme odgoja stječu svako dnevnu hranu, te bračni par lišava slasti umnog i moralnog života, a osim toga ona (koprena) onemogućuje opstojnost majki, koje su kadre valjano djecu odgajati. Koprena je po tom uzrok, da je naš narod sličan čovjeku, kojemu je kap pola tijela oduzela i lišila ga svake radne sposobnosti".

Mi na te riječi odgovaramo, da koprena — glede prije navedenih konkretnih dokaza — donosi mnoge koristi; ona daje ženi pravu njenu slobodu, a čitatelji su već saznali, šta je i kakova je ta sloboda. Koprena ženi pruža moć, da se valjano odgoji, kako će savršena majka biti i zaprečuje je od sudjelovanja s muškarcima u vanjskim poslovima, a lo baš sudjelovanje uzrok je, da se suše i truhnu kosti ove materijalne kulture, kako je to dokazano svjedočanstvom mnogih evropskih i američkih učenjaka. Koprena osim toga primorava ženinu porodicu i državu, da joj racionalnim sredstvima priskrbe životne potrebe; ona vjenčanom paru daje blagodat i slasti bračnog života. Dok ?e muslimanke kriju, dotle će se uvijek moći naći dosta valjanih majki, koje znaju i mogu odgajati svoju djecu islamskim odgojem; narod pak, koji cijeni koprenu,

sličan je čovjeku zdrave tjelesne konstrukcije, što ima potpuno razvijene i aktivne vanjske i unutrašnje organe.

Upitajte li nas, kako to, mi ćemo vam vrlo lahko odgovoriti. Zamislite jednog muža, uz kojeg njegova drugarica dan i noć boravi, ne rastavljajući se od njega ni kod kuće ni u putu, ni u zdravlju ni u bolesti, ni u sreći ni u nesreći. Ta njegova drugarica je razum ia i odgojena, te poznaje ve potrebe života. Ona se do krajnjih granica brine za sve, što je u vezi s poslovima njena muža i budućnošću njene djece; opominje ga na njegove dužnosti i prava i t. d. i t. d. Ona pozitivno zna, da takovim svojim radom služi na korist sebi, svom mužu i svojoj djeci. Pa može li od tog za čovjeka biti veće sreće, blaženstva i životnog zadovoljstva! ? . . .

Zamislite još jednog drugog muškarca, uz kojeg nema jedne žene, kojoj bi posvetio svoj život i pred svojim je očima držao kao utjelovljenu vjernost, da bi se s njom ponosio i svačim ju zadovoljavao, upućujući je na • dobra djela i približujući je moralu i lijepim duševnim svojstvima i vrlinama; a da bi ona opet njemu bila vjerna drugarica, koja bi mu dom resila, srce veselila, vrijeme ispunjavala i brige razgonila. Da li je takovu čovjeku moguće živjeti u sreći i zadovoljstvu ?

Mi smo gore rekli, da vrlo lahko možemo ovake riječi reći, jer one se ljudskom srcu veoma dopadaju. Ali mi u ovom slučaju nijesmo u položaju čovjeka, koji samo nešto želi i čezne, nego smo u položaju onog, koji radi i ispituje.

Ta nema na zemlji čovjeka, u čijoj se fantaziji ne nalazi ovom sličnih i dapače mnogo većih želja; nu te je iluzije nemoguće vidjeti ostvarene i obistinjene u vanjskom svijetu, jer ključevi vasiono prirode nijesu u čovječjoj volji i ruci. Da svak postizuje ono, što želi, ne bi se na licu zemlje nalazio ni jedan čovjek, koji bi se ma na što bilo tužio. Kad bi pak bilo moguće ovakovim sredstvima (riječima) poboljšati osobne prilike, posao bi se laglje obavio, nego li pisanjem i raspravljanjem pisaca o ovom predmetu. Mi bi na pr. tada mogli i ovo reći: Zamislite jednog čovjeka, koji u najvećem blagostanju živi u do neba visokim palačama sred raskošnih i raju sličnih . vrtova, okružen slugama i sluškinjama, što no s četiri oka izgledaju da ga na prvi njegov mig i zapovijed razvese-ljuju i brige mu odgone. Ovog čovjeka, recimo, kite svojstva požrtvornosti, veledušja i visoke misaonosti; s toga -je on svom narodu i društvu učinio mnogo velikih usluga i dobrih djela, koja će mu u historiji ime ovjekovječiti, te će u poslovice unići i kao primjer ljudima služiti, potičući ih na valjan i koristan rad. On ima mnogo djece, koju prama njihovoj prirodnoj sposobnosti odgaja i nastoji, kako će u budućnosti moći postići njegov visoki položaj i živjeti njegovim životom u blagostanju, sreći i zadovoljstvu.

Reći ćemo, da je još toga čovjeka Bog darovao ljubavlju prama umjerenosti u svjema njegovim poslovima i odnošajima, te da stoga živi u toj velikoj blagodati životom pravih pobožnika, On, njegova djeca i cijela obitelj

čuvaju se zla i sviju opakih bolesti, želeći kao blaženi sretnici živjeti, a kao pravi šehiti umrijeti. Mi sada pitamo, da li ima od ovog većeg blaženstva, sreće i zadovoljstva?

Bez sumnje svakom čovjeku su ovakove fantasmagorije vrlo ugodne i dopadne. I koliko god bih ja oduljio pripovijedanje o ovakovim stvarima, toliko bi slušaoci u njemu uživali, jer ovo potpuno odgovara težnjama i željama njihovijem. Ali tako vam života, recite mi, koliko je ljudi na ovom svijetu moglo doprijeti do ovog stupnja sreće i blaženstva i za koliko ih možemo reći, da su ga mogli postignuti.

Filozofi su se — nakon mnogih žestokih borbi i polemika — podijelili u dvije velike stranke: jedna stranka tvrdi, da na ovom svijetu nema mira i zadovoljstva uopće i da se sav život sastoji od tuge, nevolje i patnje, te su se njene pristaše povukle u asketsku pustinjačku samoću, izgubivši svaku nadu u slast i ugodnost života; druga pak stranka posve drukčije sudi o tom, veleći da život ima svoje i dobre i zle strane, te je po njihovu mišljenju sretan onaj čovjek, koji je saznao, kako će se — koliko je moguće — koristiti dobrim stranama života, te što će i kako će raditi, da izbjegne zlu, nesreći i nevolji. Svaki čovjek se tokom cijelog svog života kotrlja izmegju ova dva oprečna vala, od jednog se čuvajući i braneći, a od drugog gutljaje srčući, dok se na koncu s ovog svijeta ne uzvine u drugi svijet, gdje ga očekuju posljedice dugotrajne životne borbe, koje se sastoje od vječne sreće i blagostanja, ili od patnje i gorkog kajanja.

Mi naravno ne pristajemo uz prvu stranku, jer njena se načela protive zbilji i stvarnosti.

Što se tiče druge stranke, mi držimo da su samo njeni principi dostojni, da im se važnost daje i da se u cvom zemaljskom životu uzmu kao pravila, po kojima se treba vladati. Ali kakav li su težak i nesnosan teret ti principi za ovog slabog i nemoćnog čovjeka, kojemu je tajnim velom pokrivena i sreća i nesreća tako, da jednu od druge ne može razlikovati! S toga bijedni čovjek od prve bježi, a drugoj hrli, dok na taj način ne pane u nesreću, za koju je mislio, da se od nje udaljuje i grozničavo bježi.

Na ovom svijetu nema nikakva dobra ni sreće, koja nije pomiješana zlom i nesrećom. Ko je kader, da to dobro potpuno očisti od zla, s kojim je pomiješano, taj živi životom pravih sretnika i uzvisuje se na visoki stepen plemenitih ljudi čista srca i nepomućene duše. Ali kako bi to moguće bilo učiniti, naime dobro od zla očistiti, kad čovjek sam sobom nije samostalan, niti sam po sebi može opstojati u nijednom od životnih odnošaja i prilika? U jednom se poslu opaža neko dobro po njem, ali mu se od njegovih sudionika i natjecatelja u zemaljskom životu postavljaju takove zapreke, da kad jednu prekorači, druga mu na put staje. Na koncu život mu se dokonča prije, nego što mu je sinula zraka nade u ostvarenje njegovih težnja i želja. (Nastaviće se.)

Nafija Sarajlić.

Teme.

(Nastavak.)
OBRANA

Sat-dva je do mraka.

Uz gorski klanac žuri se momče od šesnaest- sedamnaest godina. Recimo da mu je ime Uzeir.

Čuo je, da mu je nana na umoru, pa hita, ne bi li je zastao u životu. Kuća joj je za brdom, uz koje se penje, jedan sat daleko. Majka ga je poslala, jedinka svog da ide što može hitrije, neka ga ništa ne smeta.

On je jurio. Sav u znoju. Izašao je na brdo pred zalazak sunca. I još malo, pa će ugledati gajeve i ravnice na protivnoj strani. — Za čas se našao na jednom visu, gdje zastade da malo odahne i pogleda u nizinu pred sobom.

Ali šta vidi? Jedna neprijateljska četa vere se uz jednu prodolu. Nisko je, ali upravlja na brdo. A odatle će se bez sumnje spustiti u njegovo mjesto, kad se unoća i poharati ga. Poharati i popaliti, kako to bezdušan, nesnošljiv neprijatelj radi.

Uzeir se trgnuo nazad megju drveće i preišljao: šta će učiniti?

Majka mu je zapovjedila, da pohiti k nani, neka bi se našao pri eventualnoj njezinoj smrti, jer je nanino šiljte dobro toplo, a drugi bi mogli sakriti pare. A njima je bilo mnogo stalo do miraza, pošto bijahu siromašni.

A gle sada? Neprijatelj dolazi, pa će zasigurno njegovo selo porobiti i popaliti, kad udari iznenada, a niko ne bude spreman dočekati ga.

Da se vrati? A hoće li mu ko šta za to latiti, što će za vremena kazati za opasnost i spasiti ih? — Ne će samo će ga pohvaliti. A on će opet biti siromašan.

Nu, zar za to pitati, kad se radi o spasu njegova mjesta? Kako bi on mogao pogledati sutra njegovo zgrarište, kako bi ga mogao izgubiti kao svoj zavičaj, pa makar na drugom mjestu s naninim duktima mogao poslije ne znam kakve odžake sebi sagraditi? Ne bi li odsele živio zauvijek u tugjim krajevima, megju tugjim svijetom?! Zar ne bi bio svugdje namet, dok bi njegovo mjesto zauvijek pusto ostalo, ono sadanje toplo gnijezdo, gdje mu je sve poznato, milo i srcu priraslo, gdje on svakoga ima rado a i njega svako... I zar da ga neće uvijek za propast, jednog sela ljuto gristi nešto u srcu i život mu cementi?!

Brzo se okrenuo i potrčao natrag u svoje selo. Trčao je, a nije osjećao umora. Kao da je rastao i on i snaga mu, sve je brže išao.

U selo je prispio, pošto je suton prekrpio zemlju. Majka mu se zaprepastila, kad ga je ugledala. On joj rekao da nije ni išao nani i šta je vidio s brda. Zatim je brzo **okupio ljude i kazao im za pogibelj**, što se primiće.

Sve se žurno dalo' u spremu. — Žene i djeca pošli na drugu stranu od sela, da se sklonu u jednom kršu. A ljudi spremili oružje i drugu obranu. Razdijelili se u grupe i sakriveni čekali

U po noći udario je neprijatelj. Šuljao se do sela u najvećoj tišini. Prva grupa propustila ih je mirno drugoj. A ova ih je dočekala žestokom vatrom i povratila na prvu grupu, da ih ta još žešće dočeka.

I neprijatelj je otvorio vatru, bježeći bez obzira. Nu bez osobite štete. Samo je jedno zrno zahvatilo nekog starca ispod koljena i jedno momče, koje je prvo jurišalo teže se ranilo. Uzeir. Da, on je sjutradan ležao u postelji, duboko dišući, blijeda lica.

Sve se je selo kupilo nada nj, strepeći za njegovu zdravlje. A on ih tješio bolnim osmjehom: „Nije mi ništa, kad ste vi spašeni.”

Pred večer donio neko glas o naninoj smrti i jednu debelu kesu, koja se našla pod njezinim dušekom. Uzeir pokazao kesu majci: „Neka je tebi, da nijesi gladna bez mene ...”

I nije na to zaplakao, nije se ni stužio, da suzu **pusti.** — — — — —

V.

ŠUMAREVA ZORKA.

Imala je maloga brata, kojemu bi u ljeto dolazio njegov mlad prijatelj iz varoši Sadik, kad bi izašao preko ferija na selo. Sadik, i sam mlad, dječko od dvanaest-trinaestgodina, lijepa izrazita lica, krupnih očiju, dolazio bi skoro svaki dan njezinom bratu, da se igraju i zabavljaju u slobodi. Kula je blizu, a odmah iza šumareve kuće počinje gora, — polje, sloboda za njihovo kretanje.

Zorka, djevojčice od petnaest godina, slabašna i blijeda lica, jednako se s bratom radovala Sadiku. On im je nadomješćao školu, koje nijesu imali u selu, raznovrsnim prikazivanjem onoga, što je učio. A mnogo puta im pripovjedao i šta je privatno čitao ili vidio, čega oni nijesu znali. Zanosio ih pričanjem, da su u nj gledali kao u začarani grad, jedinu svoju sliku u kući.

Zorka, koja nije znala ni za grad ni za gradski život, zamišljala je fantastično sebi taj neoznati svijet, s mnogim čudovištima. Svijet, koji nije ograničen samo na poznavanje golih ledina, domaće živadi i divijači, koju njezin otac donosi u torbi s puta po šumama; svijet pitom, društven, kao što je njima Sadik.

Stoga je Zorka vrlo voljela, da im Sadik dolazi u društvo. Dok bi se pomolio iza ručka, ako bi bio lijep dan, ona bi pošla s njima u šumu da se slobodno kreću. Sprva bi po nešto sudjelovala s njima u zabavi; a kad bi se radi odmora izvalili gdje u hlad, ona bi ih milo pnamagala pletući, započinjala govor ili slušala njihovo čavrljavje.

Kad bi pnekad njezin brat u svom nestašluku ostavio nju i Sadika same, izvlačila bi ona iz Sadika polagano riječi o gradskom životu, zagledajući se dugo u njegov fini profil nježnoga lika, u skladni **struk i gospod-**

ske ručice. Činio joj se, onako ispružen po zemlji pored nje, kao kakav veliki junak, jer je znao eto mnogo više, nego li sav svijet, koji dolazaše moliti njezinog oca za šumske potrebe.

Isprva ga je tako na samu milo gledala, a poslije mu se sve više priklanjala. Jedan put mu je uzela ruku, mehku i bijelu i gledala je, pitajući ga: što su u njega tako čiste? Bili bile i u nje, kad bi bila u gradu, kad bi učila i ne radila teških poslova?

Sadik je čavrljao na to, a ona se zanosila u misli.

Jedan put opet, kad je on, odveć umoran, zaklopio oči i nješto njoj, tako žmireći pripovijedao, sage se polagano ona n— kao što običavaše svoga brata prepasti — da ga poljubcem trgne. Ali istom što je oćutjela toplinu njegova lica pred sobom, trže se. Kao da joj ko šapnu, da to s njim ne smije činiti. — I Sadik je otvorio oči, oćutjtvši zar njezin blizi dah i pogledao je ćudnovato.

Zorka ga je upitala: ima li u gradu ljepih djevojaka, mnogo ljepših od nje? On joj odvrćao u dječijoj prostoćudnosti da ne zna, jer ih ne zgleda. A zna li kako izgleda ona? — Zna. Sjeti li je se ikad u gradu? — Sjeti češće, kad prića svojim drugovima o seoskim stvarima

Zorki se učinilo, da je otdada pukao mali jaz megju njima. Ali se prijateljstvo ipak nije mutilo. Zorka je dapaće u **duši** sve više željela, da im on dolazi.

Na jesen im se valjalo rastajati. Sadik pošao u grad pjevajući. Zorki se to činilo ćudnovato, dok je čekala kraj puta s vlažnim očima, da ga isprati. A kad se i s njom u smijehu rastajao, ona ne mogla više izdurati, pa će mu reći:

. — Povedi i mene u grad...

— Ah, a što ćeš ti? ... Poslaću ja tebi dosta slika od grada — kazao Sadik veselo i odskakutao za svojima.

A ona zaplakala.

Nijesu se razumjeli.

Nijesu se više ni vidjeli. Zorka je, radi šumarskog premještenja otišla u . drugi gorski kraj, ostavivši kod kmetice Sadiku za uspomenu samo granu bejturana, koja se i osušila, dok je dospjela njemu u ruke.

VI

POPLAV

Kad no je devetnaestih godina iznenada zaplavila Drina, a smrt u gustom mraku strahovito bućala izmegju debelih brda njezinom kotlinom, stajala je u dubokoj noći na jednoj hridini više Drine mlada djevojka s uzetom u ruci. Pred njom su se nadimali crni talasi i bućno odmicali, odnoseći sobom sve, što stigoše.

Djevojčina kuća bila je u blizini pri strani, izvan opasnosti, zbog koje ona ne bi trebala izaći. Već je nju izmamila strahota vode, da je pogleda brzo nadošiu, a i prijeko, na više, da vidi stoji li još uz vodu jedna manja **kuća, u koju je ona mislila na skoro preći, udati se.**

Bujira vode zahvaćala je sobom sve, na što je udarala. Sad se je vidjelo nešto crnje na valovima kao klade brona, šta li; sad nešto debelo kao sanduk, plast sijena, haljinče kakvo. Sad bi nanišlo čitavo stablo, sad pušnica ili štala, a za njima plovila kućica a u njoj horoz kukurice ili na stogu komušine neko izludjelo pjeva. . .

Groza je napunjala čitavu dolinu, pa se hvatala i srca mlade djevojke, koja je to sve propraćavala ispred sebe vlažnim očima, sa sućutom u dnu duše.

Kad je nju strahoba vode trgnula iz sna, učinilo joj se da neko vapi njezinu pomoć, pa je skočila i podigla ukućane. Izletjela je na stijenu kraj vode i čekala, da joj se u toj groznoj javi ponovi vapaj za pomoć!

Nije dugo čekala... Vidi eno... Kuća njezinog dragoga zaljuljala se pod udarcima vode, a krič njegovog grla prolomio se mrakom. Ona skoći sa stijene na njivu i koraci k obali, gdje stajaše čun za prijevoz. Našla ga je izbačena u njivu. Porinula ga je neobičnom snagom do vode i skočila u nj. Pa je zaveslala snažno kroz burne valove.

Prešla je na protivnu obalu, iskočila iz čamca i poletjela stranom do njegove kuće.

Voda je kuću zaljuljivala.

Ona brže sveza jedan kraj užeta za deblo takiše vis kuće, a s drugim sinu na jedna kućna vrata i izagje na druga, pa gazeći kroz vodu, iznese ga natrag i sveza čvrsto pet šest puta.

Ukućani su bili izbjegli u brdo; u kući više nije nikoga. A ona je tražila tuđi još užeta i sindžira, vezala ih jedne za druge i još jedanput njima zapasivala kuću. A onda je pregledavala i držala sveze, da ne ppopuste, naročito kad je kuća ustala na vodu i u tvrtcu se pomicala tamo-amo. . .

Drina je bjesnila i sve više pridolazila, sve jača bivala, a ona je čvrsto stajala na svome braniku. — —

Kad je sjutradan svanulo, hrlio je njezin dragi niz brdo — koji s drugim ukućanima u noći pobježe glavom bez obzira — da pogleda mjesto, gdje mu je kuća bila.

Ali kako se začudio, kad je opazio, da voda kuće nije odnijela! A istom kako se izobličio, kad je iz bliza vidio, kako je kuća privezata i ko čvrsto drži krajeve od užeta u šakama . . . Pogledao ju je, kao da je htjede iz velike zahvalnosti zagrliti. — A ona mu se osmjehnula:

— Neka; nije tome sada vremena. Preči nam je dom nad glavom.

VII.

SIJENA GORE.

U ravnome Glasincu zaredale su mnoge paljevine. Nije se moglo vjerovati, da su slučajne, jer se vatra nije pojavljivala u stanovima, gdje se s vatrom barata. Već su se saždijevali kotarevi iz zgrade na osami, po noći, kad se svijet smiri. Iz okolnih sela istom bi se opazilo koje

noći, kako u daljini zarudi nebo, a onda se u sve većem sjaju sveže plameni stup s obzorjem. Sijena gore!..

Gore sijena! bio bi kvačiji usklis, usklik za muslimane pun čemera i bolnog ogorčenja, što vjerska nesnošljivost jednih naših sugragjana ne pušća u miru naših dobara, čistih dobara i bez zaporke „kmetstva", već ih žari i pali na bezdušan način kriomice, u noći, podmuklo, iz potaje. Sijena gore! sjeknulo bi kroz glavu svakome, dok bi opazio vatru u Glasincu, jer su paljevine kotareva bile toliko učestale, da se na drugo što nije moglo pomisliti pri pojavi vatre. Sijena gore! s uzbujenjem su šaptali muslimani, nesigurni, da li im sjutra neće i krov više glave planuti onako ispod mukla, kao što im se dobra u pepeo pretvaraju. Sijena gore! trubilo se na uho pravdi u skrajnoj resignaciji, da se zločinci kažnjavaju a dobra štite, trubilo bez uspjeha, jer se je dobivao nekako takav odgovor: „Kažife ko su; uhvatite ih, pa će im se suditi"...

Kad se s paljevinama počelo uprav pustošiti, a tužbe učestale i na više mjesta, pokrenuo se jedva u neko doba aparat sigurnosti, da se pripazi na ztočine. I za kratko vrijeme zapaženo je „nekoliko" sumnjivih osoba, za koje je istraga dokazala, da se nije udarilo na krive adrese. A jedne noći na djela, u kotaru od više sijena i slama, uhvaćene su dvije djevojke, koje su hodale zagrljene, s revolverima u nogavicarna . . .

Za čas se utišao Glasinac, odahnuo narod. Nadalo se, da će paljevine prestati, a nastupiti mir i sigurnost. Nadalo se — a to je bila samo nada. Jer zločinci, ne kažnjeni eksemplarno, nastavili su iz nesnošljivosti svoj zanat — nebo se opet rumenjelo i za nj je vezao plamen. . .

Sijena gore! opet je previralo preko usta — i mu slimanima se mračilo pred očima. Sijena gore! sabirali se skupovi i vijećali: može li se to više tako podnositi. Si jena gore! javljalo se opet vlasti i dodavalo: da starje šine sela ne mogu više jamčiti, ako previše uzrujana mladež uzvratu napasnicima šilo za ognjilo, jer se više duhovi ne mogu savlagjivatu . . .

Vlast znajući već otkle nedjela dolaze, prijetila je strogom kaznom, prijetila i pozivala starješine, da odadu lopove, neka se samim njima sudi, kako drugi nedužni ne bi nepravedno trpili. Ali kad ne pomoglo, već se i dalje dirali u nebesa plameni stupovi, šinuta je na sela kontribucija ravnodušnom odlukom, da se u buduće može paliti do mile volje, samo će se oštećenicima platiti ona šteta.

A tek što se ova naredba počela sprovoditi i pobirati za štete od krivaca novac — seljakovo srce! — zajaukaše pojedinci, da više neće šutjeti. I Glasinac se umiri, — nigdje više ni plast sijena da izgori.

Obijest, pogogjena kontribucijom u živac, pokunjeno je izdahnula.

(Nastaviće se).

Dr. Osmna Namik:

Teiste i ateiste.

(Vjernici i bezvjeri)

S turskog prevodi: Abdusselam Hadžiferizović.

(Nastavak.)

U glasovitom Ahmed Midhatovu djelu „Islam i znanosti“, u kojem se pobija „Borba znanosti i vjere“ od američkog profesora Drapera, čitamo ove riječi, što ih je bivši šejhul-Islam, Musa-Kjazim ei. prenio od najvećeg islamskog filozofa, Ibni Rušda:

— „Svako živo tijelo nastaje od jednog drugog živog bića, koje njemu prethodi. I ovaj je materijalni svijet živ, dakle je potekao od jednog živog bića, a to je Bog, jer on je izvor i uzrok svega, on svaku stvar čuva i štiti. Sve stvari, koje vidimo, jednom moću čuvaju svoje oblike, a ta im moć od Boga dolazi. Božanstvo je uvijek prisutno u prirodi, ono je stalno, te svijet podržaje, t. j. ono je neke vrsti duh svemira“.

Imami Gazalija je u svom glasovitom djelu „Oživljenje znanosti“ (Ihjaul-ulum) rekao ovo:

— I ako se duša proteže na svaku česticu tijela, ipak joj u njemu nije odregjeno mjesto, kao što nije odregjeno mjesto maslu u mlijeku. Tako isto nije odregjeno mjesto Bogu u svemiru, i ako se njegova moć kroza cio svemir proteže.

Džahid beg dalje ovako nastavlja:

Da, oni koji se bave otkrivanjem prirodnih zakona, pomoću su znanosti pribavili sebi vrlo oštro oružje, koje je potrebno čovjeku, da se u životnoj borbi od opasnosti i propasti obrani. Ali dok opće poimanje sve više upliviše na ispitivanje svjetskih dogagjaja, dotle se sve više i potreba razjašnjenja razvija i napreduje. Kao što ovu potrebu imaju svj ljudi, tako je i ja imam i u to vjerujem, jer čovjek je vrio odan predrasudama i bajkama.

Ovo je sve nekako zbrkano i bez trunka logike. Ja pak opet velim, da potreba razjašnjenja po mom mišljenju nije ništa drugo, nego sposobnost shvaćanja velikih i tajnik stvari. Osnov pak ove sposobnosti je misao o Božijoj egzistenciji. Ako se ova sposobnost valjano ne upotrebi, naravno je, da će čovjek vjerovati u bajke, predrasude i fantasmagorije.

Nu razumni i pravedni ljudi svakako će znati razlikovati, ko više vjeruje u predrasude i bajke: vjernici ili bezvjeri. Ja velim, da se istraživanjem prirodnih zakona otkrivene znanosti mogu — ako se malo dublje promisli — prisposodobiti zločinačkom oružju u ruci kakova snažnog razbojnika.

Posve je prirodno, da se protivštine i oprečnosti javljaju u svjema novim ljudskim otkrićima, koja su znanstvenim istraživanjem postignuta, jer pošto svaki istraživaoc ima svoje posebno mišljenje, to je nužna viševrnost i različitost stečenih otkrića, a jasno je da se na taj način proširuje i sposobnost shvaćanja velikih i tajnik stvari.

Nu pažnju svraća više sama kakvoća uzroka ove mnogovrnosti i njihova različitost, nego li poznavanje mnogovrnosti i njenih posljedica.

Glavno svojstvo znanstvenih istraživanja je poznavanje istina i naravi stvari; ali ono katkada iziskuje, da se u ljudskim umovima pojavi fantaziranje i umišljanje predrasuda. Tome je pak uzrok samo narav i sposobnost pojedinaca. Džahid beg pak uporno ostaje pri svom mišljenju; on je nesposoban logički zaključivati i pravo rasugjivati, s toga veli, da je potreba razjašnjenja rezultirala ideju o Božijoj egzistenciji, pa tvrdoglavo nastavlja:

Za to ideja o Bogu sačinjava prvi rezultat potrebe razjašnjenja, koju su naši djedovi osjećali; činbenik pak onih dogagjaja, što su najviše privlačili pažnju naših djedova, jesu ljudi.

Dahid beg bi hotio — rek bi — reći kao da ljudi u prošlim vremenima uslijed svog neznanja nijesu mogli razumijevati i shvaćati nužne uzroke sviju pojava i dogagjaja, te da su s toga mislili, da je jedini čovjek činbenik tih dogagjaja, koji su njihovu pažnju privlačili.

Ja sam gore rekao, da ljudi u doba djetinjstva, čim opaze koju pojavu i stvar u prirodi, odmah razmišljaju nešto, što ju proizvagja, što ju stvara.

I ako je ovo poimanje djece posve jednostavno i naivno, ipak ono sadržaje ideju o Božijoj egzistenciji, koja se s ljudima zajedno i ragja i raste. Nekoja će djeca možda u ovom svom početnom poimanju sve svemirske dogagjaje i pojave smatrati djelima jednog Boga, kojeg zamišljaju u obliku čovjeku, ali u većem objamu; ali ovako zamišljanje ne može se svoj djeci pripisati. Naročito odrasli ljudi — ne govorim o zabludjelim i neznaćicama — strogo paze, da ni, bi kod djece ovakovo mišljenje o Bogu i svemirskim pojavama nastalo. Kad bi se jedno dijete — da riješi ovaj njemu nepoznati tamni problem — obratilo na svog roditelja, makar ovaj ne ispovijedao nikakove vjere, roditelju ne će ni na pamet doći da mu u dušu usadi ovo krivo mišljenje t. j. da je svemir stvorio jedan tvorac u ljudskom obliku, ali većeg objama ili da je čovjek činbenik ili proizvagjač svjetskih dogagjaja i pojava, čiji se pravi proizvagjač i tvorac ne vidi.

Prama tomu je gosp. doktor potonju rečenicu ovog pasusa samo za to naveo, da ljudske umove u bludnju zavede. Slušajte, kako on nastavlja svoje sofisterije:

Npr. kad se dogodi ubojstvo, kragja ili slično tome, posve naravno ljudima na um pada pitanje, ko je to učinio. Odgovor na ovo pitanje npr. »Ahmed«, u svakom slučaju godio je radoznalosti i izvjedljivosti naših djedova.

Posve su nešto drugo prirodne pojave i dogagjaji u vanjskom svijetu, a drugo su opet one raznolike pojave u duševnom svijetu. Naročito ljudska djela kao što su ubojstvo i kragja, smatraju se zločinima. Opazili se ili čuje za neko ljudsko djelo, bez sumnje će svako odmah, pomisliti, da ga je čovjek učinio. Pa ako se na pitanje, ko je to djelo izveo, odgovori: „Ahmed“ ili ovom slično naravno je, da će se u to svaki pitaoc uvjeriti.

Džahid beg dalje veli:

Ovo je stanje naših djedova moguće bilo izvor, iz kojeg se je porodilo i ovo današnje svojstvo naše, što smo ga baštinili..

To je pak svojstvo to, što mi nekoju važnost u pogledu razjašnjenja pripisujemo odgovoru: »Bog«, na pitanje: »Ko je svijet stvorio!«

Pogleda li se pomno, vidjeće se, da je gosp. doktor htio i ovim riječima ljude u bludnju zavesti. On naime najprije veli, da će se svaki čovjek, koji pita za nepoznatog počinitelja jednog ljudskog djela, zadovoljiti tim, ako mu se samo njegovo ime spomene, i da će tom odgovoru dati veliku važnost u pogledu razjašnjenja; a onda gosp. doktor u istom smislu tumači uvjerenje u Boga, veleći, da je i ovo posljedica toga, što se u pogledu razjašnjenja podaje vrijednost odgovoru: „Bog“ na pitanje: „Ko je svijet stvorio!“

Megju tim čovjek, koji postavlja ovo pitanje, ili mora biti vjernik ili bezvjerac, te ako je bezvjerac, kod njega ne će imati nikakove vrijednosti odgovor: „Bog je svijet stvorio“; ali se vjernik tim odgovorom zadovoljava i daje mu najveću važnost u pogledu razjašnjenja.

Nu ideja o Bogu nije nova stvar za vjernika i nije mu je na pitanje odgovarač odgovorio i s njom ga upoznao. Ta ideja naproti od iskona postoji kod vjernika. Ali ko pita za počinitelja ubojstva ili kragje, taj će pri vjerenju tog samog čina saznati, da ga je čovjek izveo. Ja hoću ovime da rečem, da ova dva pitanja nemaju ništa zajedničkog megju sobom, kao što nema nikakove veze megju počiniteljima obzirom na njihove čine.

Džahid beg dalje ovako nastavlja:

Ali ja ovom odgovoru ne podajem nikakove vrijednosti u pogledu razjašnjenja i kao bezvjerac potpunom iskrenošću velim, da nikakova zadovoljstva ne ćutim u priznanju, da je Bog svijet stvorio. Jer kad bih prihvatio sud, e je Bog svijet stvorio, odmah bi sam sebe zapitao, ko je Boga stvorio. Ali na žalost ovo pitanje ostaje bez odgovora. Ako se kaže, da je Bog svijet stvorio, onda će se mjesto jednog bitka, čija je opstojnost očevidna, postaviti jedna tajna, a to je tajna Božije egzistencije. Nu tim se ne će teškoće otkloniti, nego — obratno — još veće postati. Dakle priznanjem Boga istinito se razjašnjenje ne postizava, a svakako ovo razjašnjenje nije ni vrijedno pažnje.

Prve rečenice ovog pasusa plod su njegova sopstvenog mišljenja. Što se tiče nužnog bića, ja ću gosp. doktoru ovo odgovoriti. Nužno biće definirano je kao ono biće, koje mora opstojati. Ako to nužno biće samo o sebi opstoji, onda je ono apsolutno nužno biće, a to je Bog; ako pak opstoji nužno o drugom, onda je ono slučajno biće, koje nije potrebno ni egzistenciji ni neopstojnosti, nego je učinak i posljedica drugog nekog uzroka.

Dakle za egzistiranje slučajnog bića potreban je neki uzrok, koji je njegovo bivovanje nebivovanju pretpostavio. Ovo se pak ne da apsolutno na nužno biće primjeniti, jer sama njegova bit i narav zahtijeva njegovu opstojnost i njemu se ne može ni zamisliti kakav uzrok. Zenon kao idolopoklonik mnogo je više vjerovao u Božiju egzistenciju nego Džahid beg, kad je rekao :

— I ako ima jedna uzvišena i pobjedonosna sila, koja svemirom vlada, ipak nema nikakove uzvišene i pobjedonosne osobe (individualnosti).

Ovdje sad gosp. doktor na drugi način i drugim stilom svoju tvrdnju postavlja:

U prvom redu pitanje, ko je svijet stvorio, nije se kako treba postavilo, jer čovjek koji ga je postavio, otprije mu je i odgovor pripremio t. j. on je prije nego je stavio to pitanje, pretpostavio da je svijet neko stvorio, a to da je Bog ili drugo nešto, što se drukčije zove. S toga ja ne mogu dati odgovora na jedno pitanje, kojemu se je odgovor pripremio, jer ja sam ne mogu odgovora pripremiti, pošto ne uvijam potrebe ničemu, što bi stvoritelj svijeta bilo. Ali ako bi se na me upravilo pitanje, otkle je svijet nastao, ja bih najvećom pomnošću odgovorio.

Riječ „ko“ je upitnik, koji je svojstven samo razumnim bićima; npr. veli se: „ko je došao?“, „ko je govorio?“, „ko je učinio?“, a i u pitanju svemirskog stvoritelja veli se: „ko je svemir stvorio?“

Što Džahid beg nije našao za shodno ovako pitanje upotrebiti, nego je rekao: „Odakle je svijet nastao?“ — time je hotio samo opetovati svoju tvrdoglavu upornost u nijekanju Boga, a to nam on sam ovim riječima potvr-

Ja ne znam, da li je svijet iz čega nastao, dapače ja uopće ne dajem mogućnosti, da je on od čega postao, da svoj uzrok i početak ima. Ali svi umovi ljudski su uvjereni u potrebu početka svijeta, a ovo uvjerenje i priznanje nastaje analogno onim stvarima, o kojim smo mi svoja opažanja naveli. Moguće i kod vas ovo uvjerenje postoji, ali ja — kako sam malo prije rekao — ne uvijam nikakove potrebe priznanju, da ovaj svijet imade svoj početak i uzrok, t. j. da je postao. Mislím, da će se ovom mom uvjerenju čuditi svi oni, koji se u ovom pogledu sa mnom daleko razilaze, ali moja je savjest potpuno mirna, jer ja to ćugjenje prisposobljam ćugjenju nevjernika vjernicima.

Dok svi umovi priznaju potrebu početka svijeta, do tle nema nikakove štete, što Džahid beg i njegovi jednomišljenici toga ne priznaju; a dapače i kad bi priznavali, mi vjernici ne bi tomu davali nikakove važnosti, jer Džahid beg često govori kojekakove besmislice, koje su dovoljne, da vrijednost njegova cijelog mišljenja u ovom pogledu obore. Na pr. on veli:

Uz to priznajem, da tu potrebu i ja sam osjećam, ali je ne smatram kao kakav čvrst i stala., argumenat, jer i u pitanju apsolutnog pravca ja se sa sigurnošću ne pouzdajem u svoje osobne, ili kako vjernici vele, u svoje prirodne misli.

Gospodin je doktor u prije navedenom stavku rekao, da uprkos uvjerenja svijeta umova čvrsto drži, da svijet nema početka, a za tim u ovom potonjem stavu veli, kako sam u sebi osjećam potrebu svjetskog postanka, ali da je ne smatra stalnim argumentom, jer da zbog pitanja apsolutnog pravca ne može vjerovati svojim osobnim mislima. Ili drukčije, on veli, da je uslijed vjerovanja u vertikalni pravac izgubio pouzdanje u ispravnost svojih prirođenih misli, ali da bi — i ako ne vjeruje u misao o postanku svijeta — ipak mogao tu misao zastupati. Ove su riječi očit dokaz, u kakovu se duševnom stanju Džahid beg nalazi i kako su njegovi pojmovi zbrkani i nesregjeni. Hotio bi svojoj lažnoj ideji o apsolutnom pravcu

prisposobiti misao o postanku svijeta i tako njenu neosnovanost dokazati. Mi ne osjećamo potrebe, da na ovake sofisterije i besmislice odgovaramo; radije poslušajino, kako Džahid beg dalje mudruje:

Jest, što god znanost govori, ja u to mogu najvećim pouzdanjem vjerovati, jer kod mene je samo znanost dostojna vjerovanja i pouzdanja. Znanost pak veli, da je svestrano razmatranje i ispitivanje svjetskih pojava i dogagjaja filozofe dovelo do uvjerenja da apsolutno ne može materije i energije (sile) nestati, t. j. da su materija i njena energija vječne. Na taj način nastalo je opće pravilo, da se nikako *va* stvar ne može sama po sebi formirati, niti sama po sebi nestati, te da se uopće svaka stvar mijenja i iz oblika u oblik prelazi.

Gospodin doktor se ovdje gradi filozofom, pa uzimajući za osnov svog dokazivanja filozofsko mišljenje, po kojem materije i energije ne može nestati, baca na srijedu navedeno opće pravilo i time hoće da zaniječe egzistenciju Boga, vjerujući u vječnost svijeta i u to, da je njegovo stvaranje djelo isključivo prirodnih zakona. Time doktor hoće reći, da su materija i energija osnovi prirode; promjene pak i prevrati, koje nastaju iz toga, što ova dva osnova jedan drugog prouzrokuju, to su ove svjetske pojave i dogagjaji, koje svaki čas opažamo.

Držati se principa filozofskog, po kojem ne može nikad nestati materije i energije, — po našem mišljenju — ne znači negirati Božije bivovanje, jer materija nije ništa drugo, nego li sitne nedjeljive čestice: molekuli i atomi, od kojih su stvari sastavljene, a da je pak energija — stvaralačka sila u prirodi, to ni znanost ne će zanijekati.

Džahid beg dalje ovako nastavlja:

Na koncu Dr. Gustav Labon, pošto je potanko ispitao neke pojave i stvari, što su nanovo otkrivene, te pošto je mnogo eksperimenata izveo, ovo je opće pravilo u ovaj oblik stavio: Nikakova se stvar sama po sebi ne oblikuje. I ovo pak opće pravilo kao i prvi njegov oblik daju jednak zaključak, a to je, da se ovaka stvar mijenja.

Ja ću ovdje navesti nekoliko riječi od Ibni Rušda, što ih je bivši šejhul-islam a današnji senator, Musa Kjazim ef. preveo. Ibni Rušd govoreći o slučajnim bićima ovo veli: U većini prirodnih pojava i predmeta sumnjiva je potreba jednom činbeniku, koji bi ih iz vana proizveo i na njih utjecaj vršio, jer čini se, da promjena prirodnih pojava od samih njih nastaje. Da čin jednog činbenika mogne upliva i stvarnih posljedica imati, čini se takogjer, da nije potreban kakovu vanjskom krajnjem činbeniku, koji bi o tom imao odlučivati. Ali nikakvo Božije djelo ne smije biti uvjet nastanku drugog djela, jer nema ni jednog djela, koje bi moglo bitno proizvesti drugo djelo.

Što pak neke pojave, čini i stvari nastaju prije drugih, to se ne dogagja bitno samo u sebi, nego slučajno.

Učenjaci su za to dopustili, da u svijetu prirode mogu opstojati samo slučajno neograničene, a nipošto bitno neograničene stvari. Oni su rekli, da je vječnost nužna svjerna vrstama slučajnih stvari i da su one sve podvr-

žene vječitom prvotnom principu. Npr. čovjek čovjeka ragja. Postanak i život ovog rođenog čovjeka nužno je izvoditi postepeno iz krajnjeg uzroka, dakle iz vječnog Stvoritelja, koji početka ni predšasnika nema. Rođenje i dolazak na svijet sina od oca, oca od djeda, pa ovog od pradjeda, šukundjeda i t. d. nije bitni nego slučajni postanak. To će reći, da je svaki čovjek-roditelj samo sredstvo, pomoću kojeg drugi čovjek (dijete) postaje; ali da nije njegov samostalni uzrok. Jednom riječi, kao što nemaju kraja ni konca oni činovi, što ih je bez ikakova sredstva proizveo onaj činbenik, koji nema početka ni prethodnika, tako isto nemaju kraja ni konca ni ova njegova djela, što ih je nekim sredstvom proizveo. Stvar pak koja nema konca, nema ni početka i ni jedna čestica njena ne može u istinu nestati, nit joj se može početak naći. S toga eto, kad se kaže da je nečega nestalo od materijalnih stvari, onda se misli da je nestalo samo njena prvotnog oblika; a kad se govori o postanku jedne stvari, tada se misli, da je u materije mjesto nestalog oblika, drugi oblik nastao.

Prama ovom Božija djela i čini odnose se u prvom redu na postanak stvari, a u drugom redu na njihov neprestanak. Dakle mišljenje filozofa, da je svijet vječan, sastoji se u jednoj jedinoj rečenici: „Božija djela i čini nemaju ni početka ni kraja, jer sve što stvara vječni Stvoritelj, mora biti vječno“.

Mi ćemo ovdje takogjer navesti nekoliko riječi glasovitog filozofa Laplace-a. On veli:

— One bijele krpe, što se u noći opažaju na nebu, a to su oblaci, nijesu ništa drugo, nego li svaka za se po jedna masa epoloza t. j. etira. Sjetlucanje ovih oblakova po njihovoj okolini dovodi ih u takav položaj, da je nemoguće njihovo ohladnjenje zapriječiti.

U tom slučaju poprma svojstvo nužde njihovo zgušnjavanje i okretanje oko jedne osovine, a tako nastaju neki krugovi poput onih Saturnovih krugova. Od ovih postaju ophodnice i trabanti, što no se kao zvijezde oko jednog sunca u središtu vrte i okreću prama istoj strani. Na taj eto način pod utjecajem prirodnih zakona nastaje jedan uređeni sustav od velike i ogromne mase različitih stvari; tako eto od ohladnijelih stvari, koje se nalaze u stanju plina, cijeli svjetovi postaju.

U ovim Laplace-ovim riječima nema ni znaka, a kamo li kakova dokaza, da je ovaj učenjak mijenjao Božiju egzistenciju; ovo je samo njegovo mišljenje o načinu, kako su svemirska tjelesa postala.

Gospodin doktor dalje veli:

Evo ovo je jedina znanstvena istina u ovom pitanju, nu ova istina negira potreba početka i postanka svijeta. Dd, kad materija postaje od etira, etir od energije (kuvvet, sila), a energija od materije; ili drugim riječima: kad povremeno nastaje mijenjanje i preobraćanje među materijom, energijom i etirom, jasno je da vasioni svijet ne može imati apsolutnog izvora, od kojeg bi nastao; s toga ja eto ne dajem mogućnosti, da on ima svoj pečetak i ishodište.

Pošto su dovoljne navedene Ibni Rušdove riječi, da dokažu postanak i početak svijeta, to mi ne uvigjamo po-

trebe, da o tom ponovno govorimo. Prije smo kazali, da je etir u obliku plina prvotno stanje svemirskih tjelesa, te da se mat rija sastoji od nedjeljivih čestica: molekula i atoma, a energija da nije ništa drugo, nego moć stvaranja u prirodi. Džahid beg će možda reći, da je ta energija jedan činbenik, koji nastaje od prirodnih zakona, nu mi znamo, da ti prirodni zakoni, koji u materiji vladaju, ni jesu ništa drugo, nego Božiji običaji. Materialiste ipak u to ne vjeruju, nego tvrdoglavo ostaju pri svom mišljenju i s toga ovu silu (energiju) prirodnom silom nazivaju.

Iza toga mladi doktor prelazi na Božije pozitivne attribute (Sifati subutijje) i niječući ih veli:

Ja megjutim ne tvrdim, da nema ljudi, koji su uvjereni, da svijet ima svoj početak i postanak. Samo mi je to toliko napomenuti, da njihovo stavljanje poznatog pitanja u oblik: »Otkle je svijet nastao?« iziskuje, da se apsolutno ne može staviti pitanje u formi: »Ko je svijet stvorio?«, jer — , kao što sam malo prije rekao — iz ove se druge forme razumije, da se je prije pretpostavilo, e je svijet neko stvorio, pa naravno, s toga otpada potreba tog- pitanja. Osim toga kad se kaže, da je svijet neko stvorio, onda se rekbi pod tim stvoriteljem razumijeva kakav čovjek, ili pravije rečeno: svojstva što ih vjernici pripisuju Bogu jesu na prirodan način svojstva od čovjeka kopirana. A to je i moralo tako da bude, jer čovjek sam ništa ne proizvodi, on samo može oponašati. S toga je čovjek sam svoja svojstva hiperbolisao i apsolutno im savršenstvo dao, a onda ih Bogu pripisao. Kršćanstvo veli, da je čovjeka Bog stvorio na svoju sliku i priliku. Ja pak iz toga svega vadim jednu istinu, koja će vjernike začuditi i razljutiti, a to je: da je Bog samo u ljudskoj mašti nastao.

a) Pitanje: „Otkle je svijet nastao“ potječe od krivog rasugjivanja i mišljenja onog, koji pita: s toga se ono kod vjernika ne smatra dostatno valjanim i prihvatljivim. Što se pak tiče pitanja: „Ko je svijet stvorio?“ ono je priznato kao valjano, jer njima se traži razjašnjenje ideje o uzroku i tajni bitka i njegova stvaranja. Ako je svrha obaju ovih pitanja saznanje svemirskog bitka, onda je svakako drugo pitanje mnogo prikladnije i podesnije.

Drugo pitanje odjeveno je u kojekakove nove, moderne izraze, pune „elegancije“; ali ih mi ne shvaćamo, pa bi nam ih gosp. doktor trebao razjasniti. To pitanje je isto kao da bi neko rekao: „Zrak studen pravi“ mjesto „Zrak je studen“, ili „Studeno je“.

b) Džahid beg — da svoje krivo mišljenje o Božijim sifatima (atributima) prikaže kao posve jasnu stvar — ne pita nigdje: „Ko je svijet stvorio?“, raščinjajući na mnogo mjesta svoje rasprave problem o Stvoritelju; on to pitanje stavlja u formu: „Otkle je svijet nastao?“, s toga veli, da se iz prvog pitanja razumije, da se je prije pretpostavilo, e je neko svijet stvorio, te da se čini kao da se pod tim stvoriteljem čovjek zamišlja; pravije rečeno: Džahid beg veli, da su svojstva, koja vjernici Bogu pripisuju, kopija čovječijih svojstava, a time hoće reći, da se protivi vjerovanju u Božije pozitivne attribute (Sifati subutijje).

Za to ja velim, da osam pozitivnih atributa niti slični niti naliči na svojstva i osobnosti ljudskog roda. Islamski

veliki alim¹, kao što je Imami Gazalija, rekli su da božanski govor neizmerno nužnog Stvoritelja i ostala njegova svojstva nikako ne sličje ljudskim svojstvima, da ih samo Bog posjeduje i da se uopće ne mogu definisati i opisati, a to je čista i nepobitna istina. Džahid beg neka najprije vjeruje u egzistenciju Nužnog Bića, pa tek onda nek raspravlja o Njegovim atributima!

c) Doktor veli, da ljudi sami ne mogu ništa nova proizvoditi, te da su jednostavni imitatori i posljedoratelji. Ako je time htio reći, da vjernici — pripisujući svom umišljenom nepostojećem Bogu svoja svojstva — oponašaju samu prirodu, ili drukčije: da sude po prirodnim pojavama svojim, onda to nije nikakova znanstvena riječ, nego naprosto skovana nesmisao.

d) Riječi: »Bog je stvorio čovjeka u svojoj slici“, nijesu samo poznate kršćanstvu, nego i islamskom svijetu. Nu mi ne znamo, kako kršćani te riječi shvaćaju i tumače. Polazeći pak s islamskog stanovišta velimo, da se ovdje pod riječi „slika“ ne misli sličnost u obliku i izgledu, nego se time — u prenesenom smislu (metonimija) — hotjelo reći, da je čovjek po svojoj prirodi i obliku najsavršenije Božije stvorenje, te da posjeduje mnoga savršena svojstva, o kojima je suvišno govoriti; jer su kao sunce jasna svakom razumnu čovjeku.

e) Po svemu se razumije, da je nemoguće uvjerljivim i oštrim argumentima razuvjeriti Džahid bega u nje govnu mišljenju, e je Bog u ljudskoj mašti nastao i da samo u njoj bivstvuje. Razuvjeriti bi ga mogli samo onda, ako bi Bogu odredili mjesto i prostor, u kojem stanuje, a to je — apsolutna nemogućnost i imaginacija.

Megjutim dalje mladi doktor nastavlja svoje sofisticirano razlaganje, kao da ga je malo bilo, pak veli:

Jer da je Bog nešto drugo osim fantom i od čovjeka umišljena stvar, stvarno bi se opazio njegov upliv i na vjernike i na sve stvari u prirodi. Na osnovu izloženih činjenica ja ne vidim potrebe postanku i početku svijeta. Pa i kad bi svijet imao početni princip, ja ne bih apsolutno osjećao potrebu, da ga je stvorio neko, o kojem se kao o čovjeku govori. Jest, ako svijet ima jednog stvoritelja, o kojem se govori kao o čovjeku i koji ljudska svojstva posjeduje, ja nikako u takog stvoritelja ne mogu vjerovati. Uvjeren sam, da je pripisivanje takovih svojstava tom stvoritelju jedna velika pogreška, koja potječe iz nepoznavanja znanstvenih istina.

Mi ćemo sada ostaviti stvorenje i postanak svijeta i prećićemo na stvorenje i postanje čovjeka. Poznato je, da je osnov ljudskog bića materija (sjeme, menija), koja u hrptenjači očinoj postaje od hranjivih tvari. Nu u materiji nekih ljudi, koji se — koliko je potrebno — hrane i čije su fizičke sile normalne, nema nikako onih crvenih krvnih tjelešca, koja su osnov postanka ljudskog, a osim toga opaža se, da su i neke tjelesne zdrave i razvijene žene nerotkinje, da se od svake muške materije, koja sadržaje ova tjelešca, nikako ne može u njihovim zdravim i normalnim maternicama dijete zametnuti. Tome su pak uzrok neki fiziološki momenti, po kojima saznajemo, **da pojave, što ih proizvode prirodni zakoni, ne teku suvislo**

u megjusobnom slijedu, nego da su pukom slučaju podvrženi.

Na pr. često se desi, da potpuno ozdravi jedan čovjek, kojeg neko nožem ubode u srce i 1 V₂ cm. duboku mu ranu napravi, a više se puta opaža, da se uprkos pomnog liječenja jedna obična lana u kangren *) razvije; to pak sve jasno dokazuje, da slučaj ima velikog utjecaja na razne pojave prirodnih zakona. A šta li je uzrok tom slučaju? Ne pripisuje li se on samoj prirodi? Nu ako malo dublje i pomnije razmislimo o biti same stvari, doći ćemo do poznate hipoteze, da tok prirodnih pojava stoji pod neposrednim uplivom jednog vanjskog uzroka, kojeg znanost do danas nije mogla riješiti. Mi vjernici taj uzrok i tu energiju nazivamo apsolutnom voljom nužnog bića — Boga.

Gosp. doktor prenosi svoj govor na dušu, pa veli:

Jer ja ne mogu reći, da čovjek ima dušu, koju je od Boga u naruč primio. Da, vjerovanje u dušu iziskuje vjerovanje u Boga. Duše pak nema, te njezino nemanje naravno mora dovoditi do Božijeg nemanja.

Poricanje nečega, što je dokazano, da u istinu postoji, nikako ne iziskuje, da to nešto ne postoji. Megjutim ja mislim, da je Džahid beg ovdje pod dušom mislio „čovječiju dušu“, o kojoj sam prije govorio, kao o supstanci uma (dževheri akl). Mi mnogo vidimo ljudi, kod kojih nema ove supstance, a to su od majke rođeni idioti ili poslije poludjeli ljudi. Pa nije li pomanjkanje uma uzrok, da su lude lišeni sviju gragjanskih prava?

Prama tom kod ljudi ima jedna umna supstanca, a to je moć inteligencije — pamet.

Dakle, kakova ima smisla poricati opstojnost duše ?

Mladi doktor dalje nastavlja ovako:

Teorija inimizma*), koja se je kroz mnoge razne preobraćaje i izmjene sve do dana današnjeg sačuvala, veli da je tijelo pasivno, t. j. da ne djeluje, a da je duša biće, koje je kadro shvaćati i tjelesne kretnje proizvoditi. Nu oni, koji su ovu teoriju u mašti skovali, naravno nijesu imali ni pojma o fiziološkim znanstvenim otkrićima; oni su vjerovali, da ljudi i životinje ne djeluju sami po sebi, te su im pridodali jednu supstancu, koja upravlja životinjskim mehanizmom i ove kretnje proizvodi. Eto ovaki čovjek, sastavljen od materije i duše, sačinjava jednu savršenu cjelinu, te posjeduje jedan apsolutni, neodregjeni univerzalni princip.

Osnov životinjskog mehanizma je prirodna tjelesna toplina (harreti garizije). Životinj^{ko} tijelo i njegova prirodna toplina slični su stroju i njegovoj pokretnoj sili, jer kako god pokretna sila upravlja strojem, tako i živim tijelom upravlja prirodna toplina, koja — po mom mišljenju — nije ništa drugo, nego ona stvar, što su ju stari filozofi nazivali „životinjskom dušom“ (ruhi hajvani). „Čovje-

*) Učac ili vučac. To je bolest, od koje gnjije organički život u jednom dijelu mekanog ljudskog tijela, te se i na druge dijelove proširuje.

*) Stari su filozofi o biti ljudskog života navodili tri teorije, iz kojih su nastala tri filozofska suprotna pravca, od kojih je jedan spiritualistički (ruhijjun). Pisac pod inimizmom misli ovaj filozofski pravac.

čija duša" pak — a to je umna supstanca — mogla bi se prisposodobiti jednom strojaru, jer baš ta supstanca udešava i proizvodi ljudska djela. Što se tiče mišljenja starih filozofa, koje Džahid beg — s ironijom — navodi, da je čovjek jedna savršena cjelina i da posjeduje jedan apsolutni univerzalni princip, ja to tumačim kao stepene shyatanja, koji obuhvaćaju sva znanstvena istraživanja o stvaranju i početku vasionog svijeta.

Gosp. doktor veli:

Ali danas — hvala znanosti — mi znamo, da su sva ta mišljenja neispravna i pogrešna. Jest, mi znamo, da životinjsku djelatnost i aktivnost proizvode dva najpotrebnija faktora: a) tijelo i b) milieu (sredina, ograničeni prostor, vesat); ili drugim riječima: milieu i tijelo • dva su različita oblika jedne te iste stvari. Po tom dakle čovjek nema duše, pa nema ni Boga.

Moglo bi se reći, da je tijelo uobličena (organizovana) cjelina, a milieu plohe (likovi) organizma. Ne propust'imo i ovo reći: Gornji naš pasus o prirodnoj toplini potvrguju i zadnje Džahid begove riječi, jer da jedan milieu uzmogne biti milieu života, prvi je nužni uslov, da se u njemu toplina nagje i jer je toplina jača od ostalih uslova kao od svijetla i pritiska i t. d. Gosp. doktor tvrdi, da su tijelo i milieu izvor životnih pojava i poriče megju njima opstojnost one stvari, koju su stari filozofi dušom nazivali. S toga je potrebno ovdje malo opširnije o ovof temi pozabaviti. Po fiziološkoj nauci najprije se je pojavio spiritualistički filozofski sistem (Ruhijjun), čiji su pristaše tvrdili, da se materija života sastoji od duše. Oni su dapače duši posebni oblik dali te su — zamišljajući ljudsku dušu u obliku čovjeka — svoje tvrdnje dokazivali odjekom (aksi sada, echo) i ljudskom sjenom, a mislili su, da osoba, koja se u snu vidi, nije ništa drugo, nego samo duša, onog, koji sanja. Kasnije je kod spiritualista nastalo mišljenje, da izmegju sviju životinja samo čovjek ima dušu koja proizvodi mišljenje i intelektualno djelovanje, još malo poslije uzelo se, da ljudska djela, koja su u vezi sa slobodnom voljom, proizvodi duša, a samo tijelo opet ona djela, koja nemaju nikakva odnošaja sa slobodnom voljom; najposlije se prihvatilo, da se nalazi jedan život, odregjen da proizvodi djela potonje vrsti t. j. djela, koja ne'potječu u vezi s hoćenjem, te se opredijelilo posebno mjesto: duši u najuzvišenijem, a tijelu u srednjem dijelu čovječijeg tijela.

Poslije se pojavio vitalistički filozofski sistem (Mesleki hajatijjun), koji uzroke životnih pojava svodi na jednog naročitog faktora pod imenom „životne energije“. Ispitujući odnošaje izmegju životne energije i prirodnih sila, pristaše su tog sistema zaključili, da materija života nije ništa drugo, nego bezgranični niz borbi megju životnom energijom i prirodnim silama; oni su držali, da životna energija leži u želucu, kasnije su joj mjesto opredijelili u središtu živčanom, a još kasnije u srcu.

Iza toga se pojavila teorija „tronožnog života“ (seh-pai hajat), koja je životu pripisivala tri „noge“, t; t. tri mjesta: srce, pluća i mozag. Kasnije se uzelo, da su srce, pluća i mozag sredstva i orugja životne energije, a kad¹

se je poslije tog otkrilo, da su ta sredstva sačinje/ia od vlaknenog tkiva, zaključilo se, da su stanice (ćelije, hudžre) mjesta, u kojim život stoji, te se je reklo da su životne energije — vrhunaravne, nadprirodne, transcendentne. Najposlije se kod ovog filozofskog sistema uzelo, da pojave života, što se u stanicama zbivaju, nastaju pod uplivom jedne životne energije, koja se je u istim stanicama formirala, te da ova energija postaje od kemijskih pojava i dogagajaja u tim stanicama i da je posve prirodna, naravna, dakle da ne spada u svijet metafizike.

Što se tiče trećeg, mehanističkog filozofskog sistema, po njemu su životni pojavi u stanicama posljedica nekih osobitih svojstava, ili drukčije: ti pojavi nijesu djela životne energije, nego su svojstva, koja se pojavljuju u okviru shodnih staničnih uzroka i uslova. Na pr. kao što je sladoš svojstvo šećera, a kiselost sumporne kiseline (Hamidi kjibrit), tako je i život svojstvo stanica.

Nama je već poznato, da po mišljenju vitalista život u stanicama nastaje od kemijskih procese, nu po mnijenju mekanista on se ragja iz protoplazme t. j. iz načina spajanja kemijskih elemenata, koji se nalaze u konstrukciji životnog staničnog svojstva; ili drukčije: život se ragja iz tehničke forme tih elemenata t. j. iz njihova sustava i morfologije.)*

U formi sastavljanja stanica ima posebno svojstvo, koje se pojavljuje, kad se kemijski i fizički uzroci nagju. Životne se pojave odatle ragjaju, s toga se kod mekanista prirodnim pojavama smatraju. Jedna se stanica — da bude izvor života — ragja od druge stanice, koja je prije nje živjela, a to će reći, da životno svojstvo sa stanice na stanicu prelazi. Ali odakle je svojstvo životno došlo prvoj stanici, odnosno prvom živom tijelu, koje se je u najstarije geološko doba formiralo? To eto pitanje riješava se teorijom o samostalnom organizovanju tjelesa. Mekanisti naime vele, da su se prije mnogo milijuna godina u zraku jednostavna tjelesa: vodik, kisik i gušik zgu-snula i usredotočila oko jednog trunaka karbona, te je od tog nastao trunak albumina *) i uslijed težine pao na zemlju, pa dospjevši onamo, gdje se voda i kopno spajaju, poprimio pomoću nekih vanrednih uslova i uzroka jednu posebnu morfološku konstrukciju i živim bićem postao. (Nastaviće se).

*) Nauka o vanjskim oblicima živih bića.

*) Supstanca, malko slana, koje u prirodi mnogo ima i čiju cjelinu osobito sačinjava bjelančevina i serum krvi.

Tarik.

(Ostfojenje Španjolske).

Drama u šest činova i četiri dodatka.

S turskog prevodi: Salih Bakamović.

(Nastavak.)

PRIZOR II.

(Prijašnji, jedan pisar, petnaest španjolskih časnika.)

Tarik: (*Ulazeći jednom časniku.*) Vi vrlo dobro poznajete arapski; izvolte dakle vi ovo pisati.

Časnik: Tako će biti, gospodine. (*Sluge donese jedan sto i stolicu, te jedan stalak i Mite i sve to postave na dva kraja sobe; za tim priprave pisaći pribor. Pisar sjedne za stalak na šilte, a časnik za sto.*)

Tarik: Naši će vam predložiti svakako biti poznati. Poznato vam je kakove je mnoge povlastice veliki Faruk poklonio, gragjanima Jerusalema i kako su — njega slijedeći — Amr bin El-As pri zauzeću Aleksandrije, a Musa bin Nasir pri osvojenju Cente i Tangera pravedno postupali. I mi ćemo se eto ovdje povesti za njihovim primjerom. (*Slijedeće riječi Tarik govori, a pisar i časnik pišu.*)

Prvo, gragjani Toleda, koji su se predali arapskoj vojsci, biće slobodni kao i prije. Bilo žensko, bilo muško, niko se ne će sužnjem smatrati. Gdje ko želi, moći će odseliti; ali za to će morati svoj posjed novoosnovanoj arapskoj državi ostaviti.

Drugo, svi koji ostaju, imaju pravo na svoj posjed kao i do sada. Narod će morati plaćati takozvani umjereni porez. Sve postojeće crkve ostaju kao i do sada; ali bez dozvole nova se crkva ne može graditi.

Treće, svaki je pojedinac slobodan svoje vjerske obrede vršiti. Sa oba će se naroda upravljati po njihovim vjerskim i političkim zakonima. Parnice će im rješavati njihove sudije na njihovim sudištima; ali onim Španjolicima, kojf svojevoljno pregju na Islam, španjolski sudovi ne će moći suditi.

Četvrto, zemljodjelci, trgovci i zanatlije slobodni su vršiti svoje zanimanje kao i prije. U školama je dozvoljeno učiti svaki jezik. Pošto pak vojnička i policajna uprava prelazi u arapske ruke, to oružje i municija, koja se u gradu nalazi, pripada arapskoj vojsci.

(*listajući.*) Eto to su uvjeti. Sada da potpišemo ugovor o predaji. (*Svi ustaju. Španjolski primjerak ugovora potpisuju Tarik i jedan španjolski časnik.*)

Časnik: (*Potpisujući ugovor.*) Potpisuje se evo oporuka toledskog naroda! Neka se ona ukleše na tvrgjavi, koja se može smatrati grobnicom tog naroda, pa neka je mogu vazda Tolegjani čitati!

Pisar: A da smo mi vama grad predali, da li bi se ugovor o predaji, što bi ga potpisali, mogao s ovim ugovorom porediti? Možeš biti svećenik, bogataš, tužitelj, trgovac i sve što želiš. Slobodan si u svojoj vjeri, narodnosti, imetku, trgovini, zanatu, i u samom zakonu. Na sve

imaš pravo, samo ne možeš biti vojnik. Ali da ste vi pobijedili, šta bih ja onda bio? Razmisli o ovom i budi pravičan.

*(Zastor se spusti i opet se odmah digno;
soba izgleda mračna.)*

PRIZOR III.,
(Tarik bin Zijad sam)

Tarik: Tarik! sada si u riznicama španjolskih kraljeva. Odaklen si došao i gdje si se zaustavio? Na koju li ćeš stranu putovati? Ti dolaziš iz daleke Sirije, a zaustavio si se u Toledu. Sjutra će te nazivati osvojiteljem Španjolske, megju tim si izišao iz jedne kolibice. Sada si u dvorskoj riznici, pa ipak ćeš u grob leći. Kakovi su to svjetski predmeti, što ti oči zablještuju? Srušene i pokunjene krune nekakvih prošlih vladara! . . . I da ovaj grad nije bio prestolnica carstva, ova je soba ipak začarana riznica kraljevskih kruna.

Krune pak u koje su ti kraljevi perzonifikovani, sada su u tvojim rukama! Upravo dvade-et i pet dokaza, dva-deset i pet svjedoka tvoje savršene moći! Ali ipak, o silni i jaki pobjeditelju, ti si samo čuvar jedne grobnice! Ne slijedi vladare, nosioce ovih kruna. Oni su bili nesmotreni i oholi. Nijesu htjeli pomišljati na Božiju moć, na ljudsku nemoć i na preokret vremena. Svi su oni došli i prošli, osvećujući se jedni drugima. Ti si unišao u njihove vladarske dvorove i . . . apasio im sve riznice bogatstva. Otkrio si i riznicu njihovih tajna. Roderik ti je pokazao njihovu budućnost, a ti svijetu javljaš Roderikovu sudbinu. Budućnost jednog velikog nerada sada leži pred tvojim nogama.

Vidiš, da se je rijeci blagostanja, koja kroz ovu prestolnicu teče, otvorilo drugo korito, a ono se otvorilo prevratom, što si ga ti proizveo!

Megju tim ti nijesi ništa, Bin Zijad ti si samo jedna nišfca! *(Promijenivši držanje i kretnje.)* Bože moj! Šta bi bilo, kad bih se i ja sada malko uzoholio, pa da se tom ohološću daleko uzvisini, a da onda od jednom panem i još jedan put uvidim, koliko sam slabo i nemoćno stvorenje! Čitaj, sine Zijadov, čitaj; svaka je od ovih kruna jedan doživljaj jednog nesretnog vladara.

Č'taj. Bin Zijadov robe! *(Nakon male stanke.)* Roderik je narodu činio nasilja, i to toliko nasilje, da zbog njega u srcu naroda nije ostalo ništa drugo osim mržnje i osvete prama njemu. On je učenjake i velikane dotle mrzio, da su državni poslovi došli u ruke neznalica, spletkara i njegovih ulizica. Niti je on za narod radio, a niti narod za njega. Nije nikad za svog vladanja sagradio ni škole ni bolnice. Ta u gradu nema ni jedne zgrade, koja bi se mogla zgradom nazvati, osim kaznionice, crkve i njegovih dvorova. U toj kaznionici leže samo njegovom tiranijom nedužni i pravedni nesretnici. U dvorima su služili samo neprijatelji njegove osobe, a u crkvama se obožavalo mjesto Boga njegovo ime. Ali oni,

koji su to ime slavili i obožavali, sve su same neznalice li pravije proste životinje.

Roderik nije ni pomišljao na to, da je jedna država, - čiji je vladar tiran i silnik, a narod njen u neznanju, osu-gjena na propast, rasulo i osvojenje od druge države. Nije ni pomišljao na to, da ljudstvo ne može podnositi, da se jedan narod — lišen svakog prava — u ruci jednog silnika upropasti. Države, koje služe ljudstvu i podižu ga, nikada ne mogu dozvoliti, da jedna ovako krasna zemlja v ostane i dalje zapuštena i naseljena kojekakovim životinjama. Ta je životinja sebe zamislila krokodilom ove rijeke Tago. A kad je pogledala u svoje riznice, postala je ognjenim zmajem! Ali njenu je lubanju odnio jedan arapski vojnik. *(Približivši se prozora sve tužnije.)* Orl-jeko, koja si u zaborav pala! Ko zna, za kojeg si potopa počela izvirati? Ko zna, koliko si prevrata vidjela i premetnula? Ti od toliko vjekova izvireš i tečeš. Da li si jednom po drugi put vidjela one predmete, koje si jednom pronijela? Žalibože! Koliko li je hiljada vladara došlo i prošlo, koji su u carskom uživanju provodili dane svog života, a čija su imena i slava tokom vremena u zaborav pala! Svi su se ti bezbrojni vladari u čamcima sa svojim vladaricama i ljubavnicama, a u mitsko doba na kroko-di'ima i delfinima s boginjama i vilama vozili po tebi i u raskošnom veselju razvratan život provodili! Oni nijesu znali, da je rijeka sreće, po kojoj su se vozili, bila i izvor i utok mora ništavnosti. Oni nikako nijesu znali, da će jednog dana arapski vitez sa svojom vojskom opkoliti obale te rijeke. Nu i taj vitez vidi, da tok te rijeke ne može zaustaviti, i pamet mu ne dokučuje, šta je tom uzrok; s toga on pojima koliko je slab i nemoćan, pa mjesto da se usokoli i razveseli on počinje svoju osobu omalovažavati i nakon nekih tužnih razmatranja plakati.

Ovo lažno svjetlo, koje postaje od mrtvih ostanaka : njihovih veličanstvenih tjelesa, vidi se u ovim slabo gorućim kandilima vladarskih im dvorova. U ovom stanju grad Toledo sliči groblju, u kojem fosfor svjetluca. *(Plaćući, svali se na jedan fotelj).*

PRIZOR IV. .
(Tarik i Muslim.)

Muslim: *(Unišavši)* Presvjetli vojvodo! Šta ćemo sa skupocjenostima, koje se u riznici nalaze!

Tarik: Ta šta da činim s komadićima kamenja? Što god ovdje ima, sve će se dati kraljevim nasljednicima, osim ovih kruna. Takogjer i sve ostale skupocjenosti. Krune će se pak poslati halifi, koji će za njih prema šeriatu poslati jednu novčanu nagradu. Mi ćemo te novce ' onda razdijeliti vojsci i nasljednicima poginulih vojnika... •

Muslim: A Sulejmanova sofras?

Tarik : Za svečanu gozbu, koju će naš halifa u ime pobjede dati Islamu, takova će slavna sofras dobro doći.

ZASTOR PADA.

IV. ČIN.

Pod zidinama Meride prikazuje Musa bin Nasirov šator.

PRIZOR I. Musa bin Nasir

i njegova kći Zehra.

Zehra: Šta si učinio s Bin Zijadovim svadbenim darom ?

Musa: Razumijem ti želju. Ta ovo nije bio samo svadbeni dar, nego i znak pobjede. Poslao sam ga halifi.

Zehra: Ah, kakav je to dar? Meni ga nijesi pokazao.

Musa: Ovaj dar nije poslan tebi, nego u tvoje ime. A stvar, što se natiče na koplje pobjedničko, ne bi pristajala tvojoj glavi, pa da ti je pokazujemo.

Zehra: (*Za se.*) Ja shvaćam da moj otac skriva nekakovu užasnu tajnu.

Musa: (*Pokazujući prstom grad, koji se vidi.*) Gle-daj, kćeri! Vidiš li ovaj bedem-Meridu ? Kao da su mjerne-cijelog svijeta svu svoju vještinu i znanje uložili, da ju što bolje utvrde i uveličaju. Kolika li slava za one, koji ju osvoje!

Zehra: Ma kako bio gragjen ovaj grad, ipak ne može biti tvrgji od našeg vjerovanja u pobjedu. Narodu, čiji su sinovi u svemu složni i jedinstveni, ne mogu se održati ni velika brda, a kamo li gradovi. Gragjani Meride nijesu ratoborniji od Berberija, a našim borcima Berberci se ne mogu ni malo održati niti otpora dati. I kad bi tvrgjave Meride bile prostranije od onih pjeskovitih velikih pustinja, koje smo mi prevalili, ipak bi ih mi našim pravovjernim jednobosćima napunili. A i napunićemo ih. Predoči, babo, sebi ona beskrajna polja, što smo ih gologlavi i bosonogi pregazili. U putu su nam se dizala pješćana brda i htjela nam napredovanje zapriječiti, a da smo od njih bježali, ona bi nas na krilu semuma proganjala. Na ta se brda nije moglo izaći, a ispod njih se nije moglo proći. Ali ... i ta su se pješćana brda pomicala kao pokretne tvrgjave i na našu vojsku sipala pješćane, od sunčane žege ugijane iskre. Pa mi smo se ipak i njima othrali, mi smo se i proti njih održali. Istina, pet postotaka naše vojske pod tim je pokretnim brdom zaglavilo; ali mi ipak ostasmo zdravi na životu. Pa zar da se sada plašimo utvrda Meride?

Nek se Merida sa svojim visokim tornjevima i bedemima, sa zemljom, stanovnicima i zgradama smjesta sruši i neka se kao umanjena zemaljska kugla svojim kotrljanjem na nas sruši, mi opet ne ćemo ni korak natrag.

Ili si, oče, zaboravio, kad nam je dušman brodove i šatore zapalio, tako da smo na obale ove zemlje, poput vatrenog semandra *) došli kroz ovake plamenove ? Na tvrgjave gradova Seville i Karmone, koje sliče Kaf-planini, spustili smo se kao jato anka-ptica! **)

*) Bajoslovna životinja, koja iz vatre postaje.

**) Simurg, huma, ptica, koja vječito u visini živi i na zemlju ne pada, a hrani se mirisom jabučje kore koju ljudi na zemlji pale.

Možda je to naše skupljanje neprijatelju izgledalo, kao sudnji dan! Možeš li mi, oče, pokazati i jednog Arapa, koji je otrag ranjen? Da su naši vojnici kao šahovske figure, koje se mogu u drugom ratu upotrebiti, ako su u jednom bile poražene, opet bi jedva mogli ovoliko junaštva pokazati.

Kad smo zaposjeli sve krajeve, koji sačinjavaju tijelo i cjelinu Španjolske, zašto da joj i srce ne uzmemo ? Zar da od tog odustanemo, pa da Španjolska bude slična jednoj kratkovidnoj ljubavnici, čije tijelo uživa na rukama njena prijatelja u izobilju i zadovoljstvu, a srce joj opet teži za neprijateljem?

Musa: Mi moramo u to srce unići; ali unigjimo s njegovom privolom, kao što u nj ljubav ulazi. Historija koja opisuje sve doživljaje ljudstva, pravedno svjedoči, da je Španjolska bila jedna kraljica u vlasti jednog nedostojnog slabića. Nu pregjimo preko tog. Ali zašto nju prisposobljavaju jednoj nerazumnoj, slaboj ženi, koja je živjela u blagodati i zadovoljstvu, a da ipak nije htjela svoje srce rastaviti od svog dušmana — Islama. Svakako Španjolskoj dolikuje, da je prihvatila Musaovu ponudu sporazuma i zbliženja.

Zehra: Dakle, ti oče hoćeš reći, da čekamo, dok se Merida sama od sebe ne preda. Ti si se malo prije tužio, da mi još stojimo pod zidinama Meride, a da Ibni Zijad sjedi u kraljevskim palačama u Toledu. Ta naravno, dokle smo god izvan zidina, na vani ćemo ostati. Stog navaljujmo!

Musa: Pazi, kćeri! Ti moreš od mene biti r&tobornija; ali ne možeš kao ja poznavati ona bojna sredstva, koja su potrebna za pobjedu u ratu. Jerbo hrabrost i junačka odlučnost ne sastoji se iz tvoje osobe ili iskustva, nego iz tvoje prirode, a kod mene je posve drukčije. Istina, iskustvo hrabrost povisuje, jer vještina u poznavanju sredstava postizuje se jedino iskustvom. S hrabrošću se pak ne može znati, da li je bolje na grad navaliti ili u njegovu opsjedanju ustrajati, dočim se to sve dade saznati iskustvom i ratnom taktikom. Hrabrost je potrebna tek onda, kad jedan iskusan vojskovođa odabere jedan od ova dva načina. Ja velim, da mi ovdje ustrajemo, čekajući na predaju, a Ti želiš da navalimo. A šta je bolje od tog dvoga učiniti? Uvijek ti govorim, da u ovakim prilikama navaljivanje nema nikakove posljedice, do li proljevanja krvi. A neprijatelj će nam grad predati i bez našeg navaljivanja. Ta vojska nam ni malo ne trpi od opsade; streljivo nam je vrlo dobro, sigurnost nam je i mir na mjestu, a postojanost i odlučnost izvanredna. Jednog dana moramo uspjeti — to je sigurno. Koliko li je puta neprijatelj na nas očajno navaljivao, pa se je svaki put nakon mnogo gubitaka morao poražen u grad povući. Konac je ove opsade svakako predaja; mi ćemo na miran način izvojtiti pobjedu.

Zehra: Nešto je drugo, ako nam oni grad predaju, a drugo ako ga mi osvojimo. Budemo li navalili, mi ćemo grad uzeti, a budemo li ovako strpljivo očekivali,, oni će nam ga tek onda predati.

Musa: Strpljivo očekivanje predaje ne će prouzročiti proljevanje krvi, a ljudstvu se velika usluga čini, ako se krvoproliće izbjegava.

Zehra: Ali navaljivanjem se osvaja, a osvajanjem se slava dobiva!

Musa: Ja više ljubim ljudstvo, nego slavu!

Zehra: Tvoja, oče, volja!

Musa: Evo već sviće, a neprijatelj ne odaje nikakva znaka, da će jutros navalu ponoviti. Upravo su dva-deset i četiri sata, kako je moj sin Aziz iz Mauritanije došao; valjda su neprijatelji navalu obustavili za to, što nam je pomoć došla.

PRIZOR II.

(Prijašnji, Aziz bin Musa, Ejjub bin Habib).

Aziz i Ejjub: Megjer je naš dolazak sretan! Na grad eno vješaju zastave u znak predaje. Eto im i opunomoćeni izaslanici dolaze.

Musa: (*Skočivši na noge*). Ah, šta bi bilo, da ste malo prije u Španjolsku došli? Oni, čiji je dolazak sretan, po svoj prilici više posjećuju Ibni Zijada, nego li nas. (*Pogledavši na prozor, osmjehne se*). Dolaze u kolima.

Zehra: (*Za se*). Ne mogu reći, da moj otac ne trpi Tarikova osvajanja.

PRIZOR III.

(Zehra, Salha, Zejneb binti Tarif, Aiša, Emina).

Zehra: Šta, kćeri Tarif ova, zar nijesi postala šehit?

Zejneb: (*Sa zavezanom lijevom rukom*). Eto, ova me je nesmotrenica Aiša spriječila!

Aiša: Ja sam te za to spasila, da mogneš još kojeg neprijatelja pogubiti.

Zejneb: (*Zehr'i*). Da znate, moja gospogjo! Onaj, što me je htio pogubiti, bijaše jedan španjolski mladić od dvadeset do dvadeset i pet godina. (*Pokazujući*). Navališ na me, hotijaše mi svoje koplje u ovu lijevu stranu porinuti; ali ja sam mu tako vješto i naglo koplje istrgnula, da se je odmah u mojoj ruci prelo nilo. Onda me je nesprenjak po istoj ruci udario svojim štitom, ali ja sam mu i štit slomila jednim udarcem buzdovana, što sam ga u desnoj ruci držala. Iza tog ne znam, šta se je zbilo. Čim je Španjolac iz moje ruke oteo buzdovan, ja sam pala.

Iza toga je — ne znajući šta da čini — neprestano me udarao sulicom po glavi. I upravo je tada ova Ajiša iz daleka moj položaj vidjela i na Španjolca navalila. Kad sam sebi došla, imala sam šta i vidjeti: španjolski Je junak ležao na zemlji kao kumir poganski, a Ajiša je nad njim stajala kao svjetlo istine i prave vjere.

Zehra: (*Iskušavajući Ajišu*). Arapska kćeri! Kako si mogla kidisati jednom mladiću od dvadeset i pet godina?

Ajiša: A kako se-je on mogao drznuti, da ubije jednu dvadeset-godišnju djevojku?

Zehra: Tako je; tvoj je sud potpuno opravdan.

Emina: Ali osim sejjide Zehre izmegju vas se nije ni jedna pokazala kao ja. Ako pitate, zašto i kako, slušajte me: ranila sam se na dvanaest mjesta, neprijatelja

ni jednog nijesam ubila; ali za to sam spasila smrti više od dvanaest mojih sestara — mudžahida!

Zehra: Dakle, dobila si. po jednu ranu za svak život, što si ga spasila.

Emina: (*U šali*). Da, ali mene nije ranio Tarik bin Zijad kao vas, nego neprijateljske strijele i koplja!

Zehra: U što si ti ranjena, Salha?

Salha: U sred srca!

Zehra: Šteta, to je rana, koja še ne može zaviti!... Ali šta ti je? Lice ti blijedi...

Salha: Ponovno se ranih!

Zehra: Kada?

Salha: Evo sad.

Zehra: Ko te rani?

Salha: Vaše riječi!

Zehra: (*Pričinjavući se kao da ne shvaća*). Ali šta sam ti ja rekla?

Salha: Vi znate, šta ste tim riječima htjeli reći, a znate i to, da riječi rane ne liječe!

Zehra: "Ti si zabrinuta! Pa šta sam ja Tebi rekla, što bi te uvrijedilo?"

Salha: Kako možete to reći, kad nikako i ne šutite, ta vi mi neprestano govorite svojim ponašanjem prama meni! Osobito od kako ste svoj postupak prama meni izmijenili. Prije nekoliko dana uvijek smo zajedno bile i samo se u snu rastajale. Megjutim ko zna, možda smo jednako i sanjale. A sada? Ah! Vidite, da vam ne mogu izreći...

Zehra: (*Ljubezno*). Ne boj se, Salha, ne boj!

Salha: Vi me tješite, a bolje bi bilo, da me ubijete.

Zehra: (*Osmjehnuvši se*). Živjela Salha!

Salha: Ne, tako! Recite mi: Odmah krepaj!

Emina: (*Potajno*). Razumiješ li ti, Zejneb, išta iz ovih riječi?

Zejneb: (*Takogjer potajno*). Ko je tebi kazao, da ja znam i misli pogagjati kao Zehra? To je megju njima dvjema neka tajna!

Zehra: (*Za se*). Došlo je vrijeme, da je natjeram da se očituje. Ja ću joj istinu u sumnjama prikazati kao vrelo besmrtnosti u mraku. (*Glasno*). Salha, šta najviše od svega ljubiš na ovom svijetu?

Salha: Najviše ljubim pravdu i istinu.

Zehra: Ko ljubi istinu, taj ne će slagati. Dakle nabrajaj mi po redu, šta sve ljubiš na ovom svijetu?

Salha: Poslije pravde i istine ljubim vječiti istiniti Šeriat i Islamijet, koji ljudstvo podiže, onda domovinu i narod. Dalje ljubim borbu i smrt u putu vjere, slogu i jedinstvo, lijepo vladanje, znanost i nauku, uljudnost i vrline. Iza toga ljubim halifu uz uslov, da je pravedan i pametan, onda roditelje, braću i ostalu rodbinu. A da sam udata, ljubila bi još i svog muža.

Zehra: Te su dakle ljubavi potrebne jednoj djevojci tvojih godina.

Salha: Bez sumnje. Ove su ljubavi prijeko nužne i jednoj ženskoj mojih i jednom muškom tvojih godina kao i svjema nama uopće, bili stariji ili mlagji.

Zehra: A zašto su nam te ljubavi nužne? Čime se one mogu dokazati i ustanoviti? Govori, da vidimo!

Salha: Ljubav prama pravdi potječe iz bogobojaznosti, a bogobojaznost je najveća krijepost. Ja ljubav i pokornost prama Bogu ukazujem time, što vršim čovječije dužnosti. Ljubiti Islamijet znači: sa svakim bratski živjeti, učenjake poštivati, nemoćne i potrebne pomagati, u svakoj stvari pravičnost zastupati, te uvijek pravdu i milosrđe činiti.

Ja ljubim domovinu, jer u njenu okrilju živim, po njenoj zemlji hodam, a pod njom ću i počivati. Ljubav se prama domovini iskazuje time, ako njezin svaki kamen tijelom branimo, ako za očuvanje pedlja njezine zemlje život dajemo, te ako se govorom i djelom marljivo zauzimljemo oko popravka njezina jednog — recimo — neuregjenog i zapuštenog predjela ili kakvog drugog ne dostataka, čim ga uočimo.

Ja ljubim narod, jer me on hrani; ako mi domovina hranu prgotavlja, narod mi je dariva; ako mi se nepravda učini, narod me brani. Ljubiti narod znači: raditi na poboljšanju njegovih običaja i morala; marljivo se zauzimati za njegovu prosvjetu, napredak i osiguranje budućnosti; svakoga poticati i pozivati na rad i marljivost, n. pr. učenjake i mudrace, da naučavaju i savjete daju; mladiće da se uljudno ponašaju i zaostale narodne slojeve prosvjecuju djecu da uče i znanje stječu.

Ja ljubim Šeriat, jer nam on sve ove dužnosti nareguje. Ljubav prema Šeriatu ustanovljuje se valjanim vršenjem sviju ovih dužnosti.

Pregijimo sada na borbu za vjeru. Borba je ta nužna, ako st vodi da posluži kao primjer i opomena nepokornim narodima, jer čim narodi, koji se spremaju na usta-

nak, vide, da je jedan drugi narod borbom pokoren, odmah će se i sami pokoriti bez da se kap krvi prolije; Borba i vojna dozvoljena je, ako se čini u ime širenja prave vjere, jer čim se jedna vjera proširi, nestaje opasnosti od ratovanja, neprijateljstva, mržnje, zlobe i sebičnosti, nestaje vjerske i sektarske razlike, a time se na svom svijetu trajan mir osigurava.

Borba su i ratovanje dozvoljeni, ako se vode u ime širenja prosvjete, jer širenjem prosvjete svak će upoznati vrijednost života i cilj ljudstva, te će tako megju ljudskim, skupinama nestajati mana, koje dovode do razdora i mržje kao što su: neznanje, fanatizam, narodnosna različitost, a to će doprinijeti da se ljudstvo umiri i u vječnoj slozi živi.

I ako ja zagovaram ovakove i ovim slične ratove, ipak s najvećim prezrenjem gledam na one vojne, koje se iz častohleplja i težnje za prvenstvom vode u ime sebičnih ciljeva kao što su n. pr.: povećavanje sopstvene snage oslabljenjem drugog; umnožavanje bogatstva rasipanjem narodne blagajne i širenje države nasiljem i samovoljom. Mogu reći, da ja dvije-tri vrsti borbe i vojne ljubim, a nekolike vrsti ne ljubim. Eto, moju ljubav prama borbi ratovanju dokazujem tim, što se nalazim u pratnji vašeg oca, Musa bin Nasira, koji je poduzeo ovu vojnu ne samo za to, da gore istaknute dužnosti izvrši, nego da još i pravdu izvrši. Ali da on promijeni cilj i svrhu ovog rata, ne mislite, da bi se ja ovdje zadržavala; onog bi se časa na Arapski poluotok povratila!

Pregijimo sada na šehadet, junačku smrt za vjeru i domovinu. Smrl vjerskog borca daje ljudstvu velika obećanja, zbog kojih čovjek čisto zavoli, da u borbi za vjeru pogine. (Nastaviće se.)

Iz islamskog svijeta.

Muslimani u Bengaliji. Engleska znanstvena smotra „The Moslem World“, (Muslimanski svijet) u svesku od januara posvećuje nekoliko stranica bengalskim muslimanima, o kojima mi donosimo ove podatke:

Povijest bengalskih muslimana kronološki je podijeljena na slijedeće periode:

1213.—1337. osvojenje Bengalije po Bahtijaru Khiliži-u i imenovanje guvernera iz dinastije Ghorī i Khiliži.

1338.—1538. guverneri postaju nezavisni od prijestolja u Delhi-u. Nekoji guverneri bili su od Hindusa, ali najviše ih je bilo muslimana.

1538.—1576. Sher-Šah i njegovi afganski nasljednici vladaju Hindustanom i podvrgavaju Bengaliju pod vlast vicekraljeva.

1576.—1725. Ekber Šah otimlje Bengaliju od Afganaca. Bengalija postaje podkraljevstvo pod upravom mongolskih careva.

1725.—1775. Nuvabi bengalski dolaze pod vlast careva u Delhiju, ali samo po imenu.

Prema brojevima žiteljstva u god. 1911. muslimansko se stanovništvo u Bengaliji mnogo brže širi i raste; nego hindusko.

U god. 1901. muslimana je tamo bilo 21.947, 980; u god. 1911. broj je njihov porastao na 24.237, 228.

Hindusa je pak u godini 1901. bilo 20.150, 541 i a **1911.** 20.945, 379.

Na svako deset hiljada stanovnika u raznim provincijama Bengalije muslimana spada:

Zapadna Bengalija .	1.344
Burdvran	1.888
Birbhūm	2.381
Bankura	454
Mindapore	686
Hooghly	1.688
Howrak	2.073
Centralna Bengalija	4.809
Parganas .	8613
Calcutta	2.696
Nadia	5.197

Murshidabad Jessore	5.197
Sjeverna Bengaliya	6.186
Rashahi	5.927
Dinapur	7.756
Jalpaiguri	4 884
Darjeeling	2.631
Ranpur	356
Bogra	6.566
Pabna	8 239
Malda	7.511
Cooch Behar	5.033
Istoča Bengaliya	3.079
Khulna	6.755
Dacca	5.022
Mvmensingh	6.396
Faridpur	7.344
Backergunje	6.320
Tipperah	6.984
Noakhali	8.223
Chittagong	7.685
Chittagong	7.219
Hill Tracts	331
Hill Tipperah	2.829

S

Š. B.

Književnost.

Panislamizam (Ittihadi-Islam). U pomlagjenom turskom carstvu od proglasa konstitucionalnog sistema vladavine pojavilo se je mnogo vrsnih radenika na svjema područjima kulturnog i društvenog života, a naročito na polju literature i žurnalistike. Među svjema tim pionirima prosvjete i civilizacije u državi našeg halife svakako je najizrazitija ličnost Dželal Nuri bey, bivši urednik carigradskog francuskog lista »Jeune Ture«, a danas vlasnik i urednik revije »Hurrijjeti fikrijje« (Sloboda mišljenja), koji je kroz kratko vrijeme od pet-šest godina napisao preko dvadeset djela raznog sadržaja i njima u životu osmanlijskog naroda proizveo upravo intelektualnu revoluciju.

U zadnje je vrijeme ovaj marljivi i genijalni turski publicista i književnik napisao pod gornjim naslovom jednu oveću knjigu, u kojoj kritički i analizom najspremnijeg stručnjaka rasčinja ideju panislamizma, zaključujući na temelju nepobitnih dokumenata, da je spas muslimanskih naroda samo u panislamizmu, a propast i rasulo u nacionalizmu. Na ovo su remek-djelo svoje vrste napisali ocjene: glasoviti arapski učenjak i vogja misirske narodne stranke, Muhamed Ferid Vedždi, te osmanlijski književni prvaci Dr. Abdullah Dževdet, Sulejman Nazif i Dr. Dženab Šihabuddin, a najveći turski pjesnik svih vremena starina Abdul-Hak Hamid posvetio mu je jednu krasnu odulju pjesmu, u kojoj autora hvali, a panislamsku misao opjeva kao novorogjeno sunce, koje će Islam iz tmine

ropstva i džehaleta spasiti. Učeni i vrsni poznavaoac Islama Muhamed Ferid u svojoj kritici veli, da nikada do sad ni u kojem jeziku nije napisana jedna knjiga o ideji panislamizma onakom objektivnošću i svestranim poznavanjem sarne teme, kao što je Dželal Nuriya svoje djelo napisao.

Mi ćemo — inša'allah — ovo djelo prevesti i izdati kao redovitu knjigu Muslimanske biblioteke, jer smo uvjereni, da će ono otkriti koprenu s očiju mnogim našim u nacionalizam zabludjelim ovčicama, a i naš pismeni svijet uputiti u korisnu nauku, koju naučava teorija modernog panislamizma. Poznavaocima pak turskog jezika već sada najtoplije preporučujemo ovu korisnu knjigu, u kojoj će naći najveće koristi, utjehe i pouzdanja u bolju budućnost Islama.

Knjiga se može dobiti kod »Nove osmanlijske štamparije i knjižare« na trgu Babu-Alije u Carigrada, a cijena joj je 3 krune.

Mumin Ć.

Znanost i vjera u Islamu. M. Horten Texte zu dem Streite zwischen Glauben und Wissen im Islam. Die Lehre vom Propheten und der Offenbarung bei den islamischen Philosophen Farabi, Avicenna und Averoes, dargestellt . . . Bonn, A. Marcus und E., Weber's Verlag 1913 in -8, 43 s. Preis 1 M. 20.

Jedno općenito prihvaćeno mišljenje hoće, da surislamski mislioci, koji su posfali pristašama grčke filozofije, bili pretjerani slobodoumnjaci, vjerujući ili malo ilnikako u revelaciju (vahj, Božija objava) i slobodno kritikujući nauku uzvišenog Kur'ana, te sfavljujući znanost nad vjeru, a filozofiju nad dogmu. Ovo je mišljenje više puta isticano, osobito od strane poznatog islamskog protivnika, Ernesta Renana u njegovu djelu o Ibni Ruždui.

Pisac gornje knjige M. Horten misli posve drukčije o tom. On drži, da je i Islam kao i kršćanstvo (?) u srednjem vijeku nazadno tumačen i da je zbog toga prania-slobodnom mišljenju islamskih filozofa toga vijeka vladala, velika ogorčenost. Jer ako se potanko prouče njihova genijalna djela, u njima se ne će naći ni najmanja crtica, koja je u opreci s Kur'anom, nego naprotiv vidjeće se-velika želja, da se filozofija i znanost ljudska pomiri s revelacijom.

Oslanjajući se na ovu tezu, M. Horten je iznio u glavnom jezgru sadržaja iz djela Farabije, Ibni Sina-a i Ibni Ružda, te ih metodički grupisao. To je važan brojektstova, po kojima se može konstatovati zagrijanost ovih. znamenitih filozofa za islamsku religiju i njihovo nastojanje, da dokažu potpuni sklad između Islama i znanosti. Osobito je ovaj sklad naglasio Ibni Ružd, čija su djela, sa teološkog gledišta potanko proučena. Premda ovdjelce nije prvo o tom pitanju, ono je svakako jedno od najboljih i najvjerodostojnijih.

S. Bakamović.